

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI
NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrası

HAYKALTAROSHLIK

Fanidan

O'QUV USLUBIY MAJMUA

2023/2024 o'quv yili kunduzgi ta'lim shakli, 3-kurslari uchun

Bilim sohasi:	100000 – Ta'lim
Ta'lim sohasi:	110000 – Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi:	60111200 – Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi

NAMANGAN – 2023

Fanning o'quv uslubiy majmuasi O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2020 yil 14 avgustdagi 1-sonli buyrug'i bilan ma'qullangan fan dasturi asosida ishlab chiqildi.

Tuzuvchi:

A.Amanullayev Amaliy san'at va rangtasvir kafedrası p.f.n.
dotsenti

Taqrizchi:

B.Jabbarov Tasviriy san'at va muhandislik grafikası kafedrası
dotsenti

Fanning o'quv uslubiy majmuasi Tasviriy san'at va muhandislik grafikası kafedrasining 2023 yil 28-iyundagi 11-son yig'ilishidagi muhokamadan o'tgan va fakultet kengashida muhokama qilish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri:

dots. H.Rizayev.

Fanning o'quv uslubiy majmuasi San'atshunoslik fakul'tet kengashida muhokama qilingan va foydalanishga tavsiya qilingan. (2023 yil 29-iyundagi 11-sonli bayonnoma)

Fakultet dekani:

A. Sayfiddinov.

Ushbu o'quv uslubiy majmua Namangan davlat universitetining 2023 yil 11-iyuldagi 12-sonli Kengashida ko'rib chiqilgan va o'quv jarayonida qo'llanishiga tavsiya etilgan.

MUNDARIJA

I.	O'QUV MATERIALLAR.....
1)	Ma'ruza mashg'ulotlari.....
2)	Amaliy, seminar mashg'ulotlari.....
II.	MUSTAQIL TA'LIM MASHG'ULOTLARI.....
1)	Kurs ishi bo'yicha tavsiyalar.....
2)	Mustaqil ish bo'yicha tavsiyalar.....
III.	GLOSSARIY.....
IV.	ILOVALAR.....
1)	Fan dasturi.....
2)	Ishchi fan dastur.....
3)	Tarqatma materiallar.....
4)	Testlar.....
5)	Baholash mezonlari.....
6)	Boshqa ma'lumotlar.....
7)	O'UM elektron variant.....

O'QUV

MATERIALLAR

Amaliy mashg'ulot

TA'LIM TEXNOLOGIYALAR ISHLANMASI

1-mavzu	Oddiy geometrik shakllardan tuzilgan “lola” bargli rozetka shaklini ishlar (barelef).
----------------	--

AMALIY MASHG'ULOTINING O'QITISH TEXNOLOGIYASI

Vaqti – 2 soat	Talabalar soni 20-25 nafar
O'quv mashg'ulotining shakli	Vizual, amaliy ishlash
Amaliy mashg'ulotining rejasi	<p>1.Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasash.</p> <p>2.Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasash uchun materialni to'g'ri tanlay bilish.</p> <p>3.Haykaltaroshlik ishlaridagi simmetriya, assemmetriya, marom, nisbat kabi mezonlarni qo'llanishi.</p> <p>4.Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasashni yakunlash</p>
O'quv mashg'ulotining maqsadi: Oddiy shakldagi rozetka yasash xaqida ma'lumotga ega bo'ladi.	
<p>Pedagogik vazifalar:</p> <p>-Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasash haqida ma'lumotlarni o'rgatadi.</p> <p>-Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasash uchun materialni to'g'ri tanlay bilishni o'rgatadi.</p> <p>-Haykaltaroshlik ishlaridagi simmetriya, assemmetriya, marom, nisbat kabi mezonlarni qo'llanishi.</p> <p>-Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasashni yakunlashni o'rgatadi.</p>	<p>O'quv faoliyatining natijalari:</p> <p>Talaba:</p> <p>- Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasash haqida ma'lumotlarni o'rganadi.</p> <p>-Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasash uchun materialni to'g'ri tanlay bilishni o'rganadi.</p> <p>-Haykaltaroshlik ishlaridagi simmetriya, assemmetriya, marom, nisbat kabi mezonlarni qo'llanishini o'rganadi..</p> <p>- Oddiy geometrik shakldagi rozetka yasashni yakunlashni o'rganadi.</p>
O'qitish uslubi va texnikasi	Vizual, «Baliq skeleti», «Nima uchun» organayzeri, «Qanday diagramasi», «BBX» jadvali. «Blits-so'rov», bayon qilish, texnikasi
O'qitish vositalari	O'quv uslubiy kompleks, o'quv qo'llanma, videoproektor, tarqatma materiallar, ko'rgazmali plakatlar.
O'qitish shakli	Jamoa, guruh va juftlikda ishlash.
O'qitish shart-sharoitlari	Kompyuter va multimediali vositalar bilan jihozlangan auditoriya va asbob-uskuna, materiallar bilan jihozlangan ustaxona

AMALIY MASHG‘ULOTNING TEXNOLOGIK XARITASI

Bosqichlar vaqti	Faoliyat mazmuni	
	O‘qituvchi	Talaba
1-bosqich Kirish (10 min.)	1.1.Mavzu, uning maqsadi, o‘quv mashg‘ulotidan kutilayotgan natijalar ma’lum qilinadi	1.1.Eshitadi, yozib oladi
2-bosqich. Asosiy (60 min.)	<p>2.1.Talabalarining e’tiborini jalb etish va bilim darajalarini aniqlash uchun tezkor savol-javoblar o‘tkazadi.</p> <p>- Oddiy razetka ishlashda qaysi materiallar qo‘llanadi? -Haykaltoroshlik ishlarida simmetriya mezoni xaqida nimalar bilasiz? - Assemmetriya mezoni xaqida nimalar bilasiz? -Marom mezoni xaqida nimalar bilasiz? -Nisbat mezoni xaqida nimalar bilasiz? - Oddiy geometrik shakldagi razetka yasash va uni yakunlash haqida nimalar bilasiz?</p> <p>2.2.O‘qituvchi vizual materiallardan foydalangan xolda amaliy mashg‘ulotni davom etadi.</p> <p>- Oddiy razetka ishlashda qanday materiallar qo‘llanashni o‘rgatadi; - Haykaltoroshlik ishlaridagi simmetriya, assemmetriya, marom, nisbat, dinamikani to‘g‘ri topa olish kabi mezonlarni o‘rgatadi. - Oddiy geometrik shakldagi razetka yasash va uni yakunlashni o‘rgatadi.</p> <p>2.3.Talabalarga mavzuning asosiy tuShunchalariga e’tibor qaratishni va chizib olishni ta’kidlaydi.</p>	<p>2.1.Eshitadi. Navbat bilan bir-birini takrorlamay atamalarga izoh beradi.</p> <p>2.2. Oddiy razetkani bosqich bo‘yicha loy yoki plpstlindan ishlash to‘g‘risida ma’lumotga ega bo‘ladi.</p> <p>2.3. Oddiy shakilli rozetkani tartib bo‘yicha yasashni o‘rganadi.</p>
3-bosqich Yakuniy (10 min.)	<p>3.1.Mavzuga yakun yasaydi va talabalar e’tiborini asosiy masalaga qaratadi.</p> <p>3.2.Faol ishtirok etgan talabalarni raqbatlantiradi.</p> <p><i>Oddiy razetkani bosqich bo‘yicha loy yoki plpstlindan tartib bo‘yicha ishlash uyga vazifa qilib beriladi.</i></p> <p>Faol talabalar baholanadi.</p>	<p>3.1.Eshitadi, o‘z fikrlariga aniqlik kiritadi.</p> <p>3.2.Topshiriqni yozib oladi.</p>

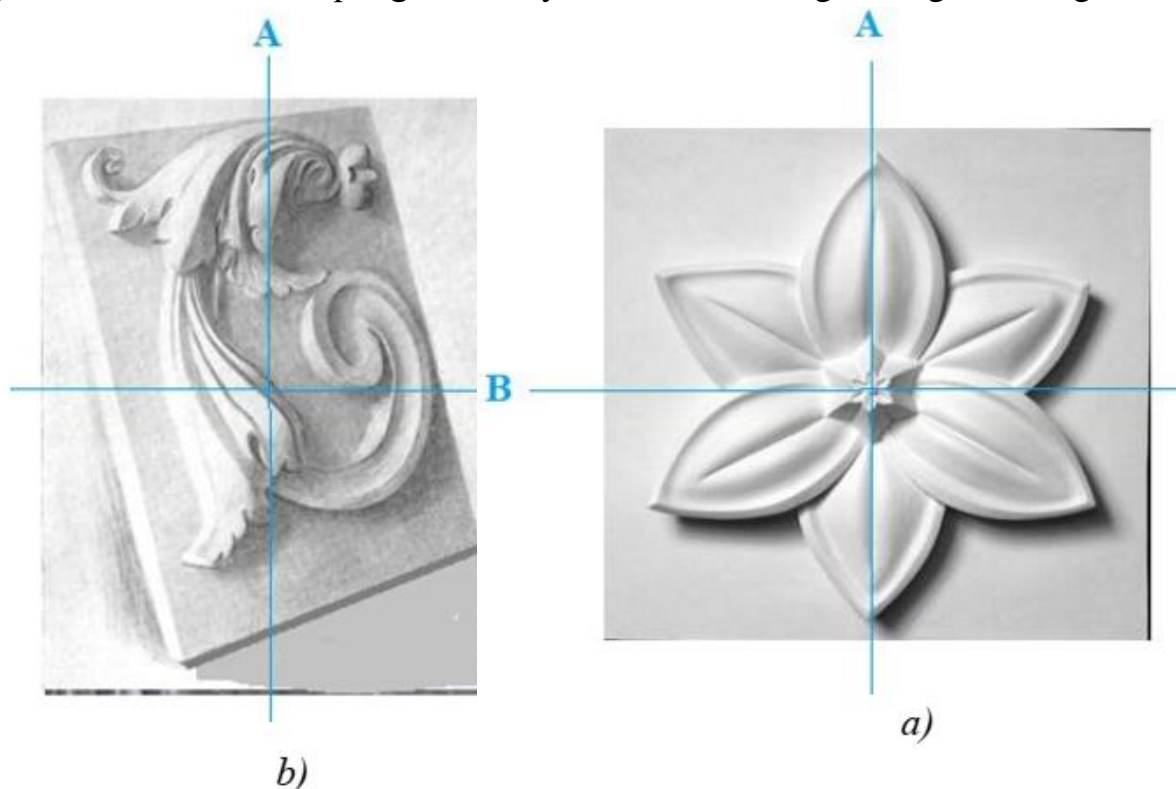
1-MAVZU: ODDIY GEOMETRIK SHAKLLARDAN TUZILGAN “LOLA” BARGLI ROZETKA SHAKLINI ISHLASH (BARELEF). REL’EF TUSHUNCHASI

Reja:

1. Rel’ef tushunchasi
2. Islimi shaklli rozetkaga qarab natyurmort ishlash(barelef)

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach yangi saxifa ochildi. Qisqa davr ichida mamlakatimizda davlat va jamiyat qurilishining mutlaqo yangi siyosiy asoslari yaratildi. Ana shunday milliy uyg‘onish davrida O‘zbekiston Mustaqilligi bilan bog‘liq barcha ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy masalalar qatorida inson, ayniqsa yosh avlod man’aviyati, erkin, ozod shaxs ma’rifatiga, madaniyati va san’atning rivojiga aloxida e’tibor berildi. Zotan ma’naviyat, madaniyat va san’atsiz, milliy qadriyatlarni yanada yuqori bosqichga ko‘tarmasdan turib, yangi jamiyatni, yangi ijtimoiy-tarixiy munosabatlarni va yangi dunyoqarashni barpo etish mumkin emas.

Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridayoq, - deb yozadi Prezident I. Karimov, - ajdodlarimiz tomonidan ko‘p asrlar mobaynida yaratib kelingan g‘oyat ulkan, bebaho ma’naviy va madaniy merosni tiklash davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan nixoyatda muxim vazifa bo‘lib qoldi. Biz ma’naviy qadriyatlarni tiklashni milliy o‘zlikni anglashni o‘shidan, xalqning ma’naviy sharchashmalariga uning ildizlariga

qaytishdan iborat uzviy, tabiiy jarayon deb xisoblaymiz”. O‘zbekistonda yangi ma’naviy – g‘oyaviy yo‘nalishlarning shakllanishi o‘z navbatida, zamonaviy san’atning barcha soxalariga samarali ta’sir etadi, ijodiy izlanishlar doirasini kengaytirib, badiiy tafakkur rivojini yanada jadallashtirdi. San’at, xususan, haykaltaroshlik, istiqlol davrida mafkuraviy - g‘oyaviy, ma’naviy olamning tarkibiy qismi sifatida u millat xayotidagi siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlarga plakat kabi tashviqot-targ‘ibot vositalariga o‘xshab tezkorlik bilan javob bera olmasada, mustaqillik yillarida yaratilgan haykaltaroshlik asarlarida yangi g‘oyaviy-mafkuraviy muxim ta’siri, milliy xamda tarixiy mavzular ustivorligi o‘z aksini topdi va yirik badiiy yodgorlik haykallari barpo etildi. Xalqimizning boy ma’naviyati, turmush tarzi, urf-odatlarini chuqur o‘rganish yurtimiz kelajagi bo‘lgan yoshlarni ma’naviy shakllanishida asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Uyg‘onish davrining buyuk rassomi Leonardo Da Vinchi “Tabiat yaratgan shakllarning barcha sifatlariga o‘z san’ating bilan taqlid qilishda ustasi farang bo‘lmasang, yaxshi musavvir bo‘lmog‘ing dargumon” deb takidlash orqali haykaltaroshlik san’atining sir-asrorlarini egallash, tabiatni o‘rganish, uni sevish bilan naqadar bog‘liqligini ko‘rsatib, bu soxani o‘ta murakkab soxa ekanligini uqtirgan edi. Shuning uchun xam badiiy bilim yurtlarida haykaltaroshlik mashg‘ulotlarini xam tarixiy-nazariy, xam zamonaviy-amaliy jixatdan olib borish muxim axamiyat kasb etadi. Haykaltaroshlik bilan shug‘ullanish talabalarning fazoviy tasavvurini, fikrlash qobiliyatini, narsa va predmetlarning plastik shaklini xis etishlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu mashg‘ulotlar talabalarda o‘ziga xos badiiy estetik xis-tuyg‘ularni uyg‘otish bilan bir qatorda ulardagi go‘zallikni ko‘ra olishni, ijodiy qobiliyatni va estetik

didlarini o‘stiradi. Bu shubxasis ularni Vatanga, el-yurtga, ota-onaga, tengdoshlariga bo‘lgan xurmat va muxabbat ruxida tarbiyalashga xizmat qiladi, ma’naviy kamolotga etaklaydi. Haykaltaroshlik tarixi qadimiy Paleolit va neolit davrlaridayoq loy, suyak, shox, toshning yumshoq xillaridan hayvon, qush, kishilarning tasvirlari tayyorlanganligi ma’lum. Qadimgi Misrda toshdan ulkan sfinkslar ishlandi, firavnlarning katta haykal va releflari yaratildi. Ularda firavnning qudrati ifodalandi, ko‘pincha iloxiyashtirib aks ettirildi. Yunonistonda, qisman Qadimgi Rimda

haykaltaroshlik insonparvarlik g'oyalariga xizmat qildirildi (xar tomonlama go'zal inson gavdalanirildi). Xristiyan dini o'rta asrlarda haykaltaroshlikni sobor, ibodatxonalarning muxit qismiga aylantirdi.

Janubiy Osiyo mamlakatlarida, ayniqsa, Xindiston, Xitoyda budda ibodatxonalari ulkan haykallar bilan bezatilgan.

Xindistonda metal haykal tayyorlashning o'ziga xos texnikasi vujudga kelgan (Haykal mumdan ishlanib, loy forma bilan qoplangan, qizdirilgan, mum oqizilib o'rnini metal egallagan). Ayritom, Varaxsha, Niso va boshqa joylardagi arxeologiya obidalarini bu erlarda xam haykaltaroshlik qadimda rivoj topganini ko'rsatadi. 13-16 asrlarda haykaltaroshlik diniy mazmundan xalos bo'la boshladi. 15-16 asrlarda Italyan haykaltaroshligida insonparvarlik g'oyalari ifodalandi (Donatello, L.Giberti, Verrokko kabi buyuk haykaltaroshlar). Uyg'onish davrida haykaltaroshlikda Mikelanjelo ijodi Evropa san'atiga katta ta'sir ko'rsatdi. Rus haykaltaroshligida 18 sar boshlaridan haykaltaroshlik diniy mazmundan xalos bo'la boshladi. 19 asrning 2 yarmidan Evropa san'atida haykaltaroshlik demokratik ruxda taraqqiyot yo'liga kirdi. Realistik san'at uchun kurash avj oldi. Rus haykaltaroshligida peredvijniklar ta'siri kuchaydi. XIX asr oxiri XX asrda haykaltaroshlikda xam formalistik oqimlar ta'siri avj oldi.

O'zbekistonda haykaltaroshlik soxasida, ayniqsa, 50-yillarda diqqatga sazovar asarlar yaratila boshladi. F.Grishchenko, A.Ivanov, N.Krimskaya, D.Ryabichev kabi haykaltaroshlar monumental haykal, dastgoxli haykaltaroshlik soxasida samarali ishladilar. 60-yillardan M.Musaev, D.Ro'ziboev, A.Toirov, X.Xusnitdinxo'jaev, Q.Saloxiddinov, M.Ivanov, A.Axmedov, Ya.Shapiro, A.Boymatov, N.Feodoridis, P.Ivanov, L.Ryabsev kabi iste'dotli yoshlar etishib, zamondoshlarimizning yorqin obrazlarini yarata boshladilar.

Haykaltaroshlik – tasviriy san'at soxasi. Tasvirlanadigan narsani xajmli, o'lchovli (uzunlik, kenglik, balandlikka ega) qilib aks ettirish prinsipiga asoslangan san'at turi. Asosan, inson, qisman xayvon va qushlar, tabiat (manzara), narsalar (natyurmort) ifodalanadi. Haykaltaroshlik asarlari, asosan, 2 turga: hamma tomonidan ko'rish imkoni bo'lgan, mukammal shaklli haykalga va bir tomondagina ko'riladigan

relefga bo‘linadi. Relefnings xajmi va shakli uning o‘rnatiladigan joyiga, qanday maqsadda xizmat qilishiga qarab tanlanadi, undan ko‘pincha arxitektura (friz, fronton, plafon va boshqalar) da foydalaniladi. Relefnings past (barelef), baland (gorelef), tasvir fonda o‘yib ishlanadigan xillari ham bor.

Mazmun va vazifasiga ko‘ra haykaltaroshlik monumental haykaltaroshlik (monumental, yirik haykal inshootlar-jamoat joylariga o‘rnatiladi., hajmi yirik qilib ishlanadi. Monumental bezak haykaltaroshligi (binolar, turli inshootlarga, bog‘, park, maydon, yo‘l va boshqa joylarda muxitga moslab, bezak tarzida o‘rnatiladi, xajmi xar xil: Badiiy fontanlar xam unga kiradi), dastgoxli haykaltaroshlik (Haykaltarosh dastgox ustida ishlaydi; Muzey, ko‘rgazma zallariga, binolarning intererlariga qo‘yiladi, hajmi naturaga yaqin yoki sal yirik; yaqindan ko‘riladi) va juda kichik haykaltaroshlik asarlari sopol va chinni haykalchalar, shuningdek, plaketka (relef, tasvirli plastinka), medal, tanga, o‘yinchoqlar, o‘yib ishlangan shakllar, uy-ro‘zg‘or buyumlari, jixozlar, qurol va idishlarga ishlangan shakl-tasvirlar, zagarlikda relef xosil qilib tayyorlangan bezaklarga bo‘linadi. Monumental, monumental bezak, qismandastgoxli haykaltaroshlik asarlari san‘at sinteziga xizmat qildiriladi. Kichik haykaltaroshlik asarlari ko‘pincha uy ichini bezaydi, jixoz, qurol, idish va boshqa buyumlarni badiiy buyumga aylantiradi. Haykaltaroshlikning bu turi juda qadim zamonlardan rivoj topgan. Haykaltaroshlik asari oldida turgan vazifaga qarab uning xajmi, materiali belgilanadi.

Haykaltaroshlik asarlari qadim zamonlarda, o‘rta asarlarda, Uyg‘onish davrida (ayniqsa barokko uslubida) ko‘pincha turli ranglarga bo‘yalgan 19-20 asrlarda, asosan, material rangli saqlandi yoki sidirg‘a bo‘yaladigan bo‘ldi lekin antiq san‘atda qadimgi Rimda, Uyg‘onish davrida ayrim ulkan haykaltaroshlar material rangini saqlaganlar yoki nim rangga bo‘yaganlar.

Haykaltaroshlikda foydalaniladigan asosiy materiallar: loy, mum, plastilin (haykaltarosh metall, yog‘och steklar-qalamchalardan, halqalardan foydalanadi). Bu materiallar chidamsiz, Shuning uchun ham ko‘pincha eskiz tayyorlanadi, yoinki model ishlanib, undan olingan forma orqali gips haykal ishlanadi. Metall (bronza, mis, qalay, cho‘yan, po‘lat, alyuminiy), gips, beton, shisha, plastmassa kabi

materiallardan asar quyib qotiriladi (boshqa materiallardan tayyorlangan modeldan forma-qolip tayyorlab quyiladi). Tayyor metallga zarb berish, ishlov berish, berish haykaltaroshlik asari ishlanadi.

Tosh (marmar, granit, ohaktosh, qumtosh, bazalt, diorim va boshqalar): suyak, yog‘ochni kesib, yo‘nib, o‘yib (bolg‘a va yo‘nadigan, kesadigan, o‘yadigan asboblardan yordamida) tasvir ishlanadi. Yog‘och odatda, nim rang bo‘ladi.

Keramika (terrakota, chinni xillari) haykaltaroshlik asarlari maxsus tuproqdan qorilgan loyni shaklga solib, keyin xumdon, maxsus pechlarda (sirlab) qizdirib ishlanadi, ko‘pincha sirlab turli rangga bo‘yaladi.

Haykaltarosh asar yaratishga kirisharkan, naturani o‘rganadi, unga qarab, kichik xajmda eskiz, etyudlar ishlaydi keyin shular asosida yirik xajmdagi asarni loydan tayyorlaydi. (aylanadigan dastgox ustiga o‘rnatilgan simlar, metall va yog‘och tayyoqcha, taxtachalardan ishlangan sinch-karkasga loyni yopishtiradi va shakl xosil qiladi). Bu shakldan 2 yoki bir necha bo‘lakdan iborat forma-qolip olinadi, qolipga gips quyish yo‘li bilan haykali ishlanadi. Tosh haykal ishlanayotganda anaShu qismlar shakli aniq o‘lchanadi, punktr mashina yordamida haykalning asosiy nusxasi tayyorlanadi. Gips modeldan foydalanib metal haykal qo‘yish jarayoni juda murakkab, uzoq mehnat talab qiladi. Bu ish badiiy metall qo‘yiladigan maxsus korxonalarda amalga oshiriladi. Haykaltarosh agar katta tajriba va mahoratga ega bo‘lsagina yog‘ochni yoki toshni to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘yib, yo‘nib ishlashi mumkin.

Islimi shaklli rozetkaga qarab natyurmort ishlash(barelef)

Haykaltaroshlik mashg‘ulotlarida asosan ikki turdagi yumshoq va qattiq materiallardan foydalaniladi. Yumshoq materiallarga loy, plastilin, vosk Haykaltaroshlikda ishlatiladigan loy kabi materiallar, qattiq materiallarga esa yog‘och, marmar, bronza va boshqa turdagi qattiq materiallar kiradi. Loy, haykaltaroshlikda ishlatiladigan asosiy yumshoq material hisoblanib, u yog‘li yumshoq, ixtiyoriy, hajmdagi shaklga ishlov berilganda va quriganda ham o‘z hajmini sezilarli o‘zgartirmaydigan materialdir. Haykaltaroshlikda loy turlari juda ko‘p lekin hammasini ham haykaltaroshlikda ishlatib bo‘lmaydi. Loylarning ichida

ko'kintir kulrang rangidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Chunki haykalning umumiy ko'rinishini yorug' soyalarini aniqlashda oson bo'ladi.

Plastilin italyancha "PLASTILINA" yunoncha "PLASTOS" yasamoq haykaltaroshlikda ishlatiladigan sun'iy usulda tayyorlangan plastik massa bo'lib, uning loydan afzallik tomoni Shundan iboratki u ochiq holatda ham qotib qolmaydi va doimo o'zining plastik holatini saqlab turadi. Uning noqulaylik tomoni ham mavjud bo'lib, sovuqda qattiqlashib, o'ta issiq joyda esa erib yumshab ketadi. Uning tarkibida yog', vazelin va vosk bo'lganligi sababli plastilin bilan ishlangandan so'ng qo'lni paroshok, sovun bilan yuvish yoki nam latta bilan artish tavsiya etiladi. Plastilin loy, vosk, yog', vazelin, kulrang poroshok aralashmasidan tayyorlanadi va quyidagi miqdorda qo'shiladi: G'alvirda elangan loy va un xoliga keltirilgan tuproq – 1522 gr, mol yog'i yoki cho'chqa yog'i – 10 gr, vosk – 20 gr, texnik vazelin – 10 gr, kulrang poroshok - 122 gr. Plastilin tayyorlash uchun bularning hammasi bir xildagi massa xoliga kelguncha aralashtiriladi.

Gips (yunoncha GYPSOS) tabiatda oq rangli, rangsiz, temir okisi rangida, gipsli tosh ko'rinishida uchrab turadi. Kimyoviy toza gips tarkibida 22% suv bo'ladi. Gipsli toshni 120° dan 180° gacha qizdirganda gips o'z tarkibidagi 75% kristallangan suvni yo'qotadi. Qizdirilgan va yanchib elangan gips suv bilan aralashtirilganda u bilan birikadi hamda hajmi (1% gacha) kattalashadi. Gipsning eng muhim xossalardan biri suv bilan birikib suyuq oquvchanlik xolatidan sekin asta bir me'yorda qotib borib qattiq massaga aylanadi. Gipsning to'la qotish muddati 20 minutni tashkil etadi. Gips asosan qolip olish va quyish ishlarida, ganchkorlikda, tekis yuzga xosil qilishda ishlatiladi.

Yog'och. Haykaltaroshlikda asosan yog'ochning dub, yong'oq, chinor, o'rik, qarag'ay, tut kabi turlaridan foydalaniladi.

Qattiq material tosh va marmardan ishlangan haykaltaroshlik ishlariga nisbatan yog'ochda turli hajmda, turli ko'rinishdagi kompozitsiyalar ishlash har-xil harakatlarni ifoda etish anchagina qulaydir. Yog'ochdan haykallar yasash uchun haykaltaroshga imkoniyatlar ko'p. Yog'ochdan ishlangan haykallarni tashqi muxitda yog'ingarchilik, namgarchilikda emirilishi tufayli ularni yopiq haykallar ichida saqlash maqsadga muvofiqdir.

Marmar. Haykaltaroshlikda ishlatiladigan materiallar ichida marmarda murakkab xarakatlarni ifodalash, turli noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun asosan umumiy ko'rinish yaxlik bo'lgan figuralarni, byust portretlarni ko'proq ishlanadi. Tabiatda marmarning turli xildagi mayda va yirik donali rang-barang turlari uchrab turadi. O'zbekiston sharoitida marmarni G'azalkent, Nurota ochiq konlaridan xarsan toshlar ko'riishida xar xil rangdagi turlari qazib olinadi hamda ularga maxsus ishlov berilgandan so'ng qurilishda va boshqa soxalarda keng ko'lamda foydalaniladi. Haykaltaroshlikda qo'llaniladigan granit, sienit, diorit, tuf, bazalt kabi materiallardir. Haykaltaroshlikda ishlatiladigan materiallar ham juda xilma – xildir. Ularning eng sarasi bronza bo'lib, ushbu materialdan haykaltaroshlikda asosan katta yodgorliklarni yaratishda foydalaniladi. Haykaltaroshlikda foydalanadigan bronza , cho'yan, po'lat, mis, alyumin, qo'rg'oshin va boshqa materiallarning afzalligi Shundaki, ushbu materialdan ishlangan haykallar xar qanday muhitga chidamli bo'ladi.

Xaykaltaroshlikda dizayn elementlari

Konstantin Brancusi: *Yosh qizning tanasi*

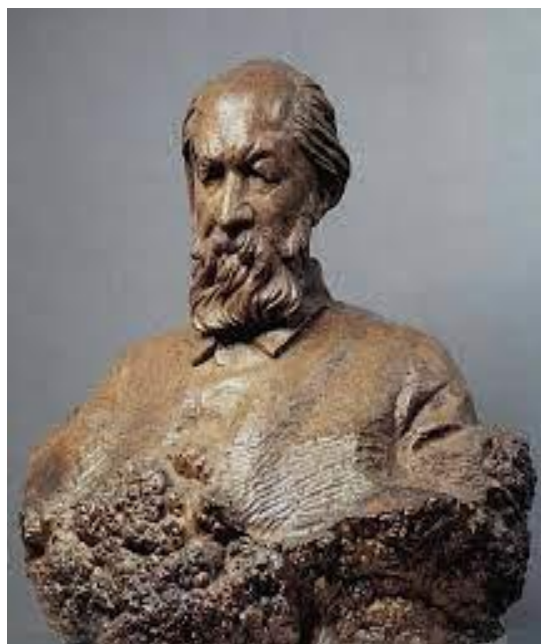
Haykalni loyihalashda massaga yoki makonga berilgan ahamiyat miqdori sezilarli darajada farq qiladi. InMisr haykali va XX-asr rassomining ko'pgina haykallarida Masalan, Konstantin Brancusi , massa muhim ahamiyatga ega va haykaltaroshning fikrining aksariyati qattiq materialning bo'lagini shakllantirishga bag'ishlangan. tomonidan XX-asr asarlarida Antuan Pevsner yoki Naum Gabo , aksincha, massa minimal darajaga tushiriladi, faqat plastik yoki yupqa metall rodlarning shaffof choyshablaridan iborat. Komponentlarning o'zlari qattiq shakli unchalik ahamiyatga ega emas; ularning asosiy vazifasi

kosmosda harakatni yaratish va makonni o'rab olishdir. kabi XX-asr haykaltaroshlarining asarlarida Genri Mur va Barbara Xepvort, kosmos va massa elementlariga ko'proq yoki kamroq teng sheriklar sifatida qaraladi.

To'liq uch o'lchamli shaklni birdaniga ko'rish mumkin emas. Kuzatuvchi uni o'zi aylantirsa yoki aylanib chiqsagina butunligini ko'ra oladi. Shu sababli, ba'zida haykaltaroshlik birinchi navbatda bir qator qoniqarli proyektiv qarashlarni taqdim etish uchun ishlab chiqilishi kerak va bu ko'p qarashlar haykaltaroshlik va o'z mavzusining faqat bitta ko'rinishini taqdim etadigan tasviriy san'at o'rtasidagi asosiy farqni tashkil qiladi, deb noto'g'ri taxmin qilinadi. Haykaltaroshlikka bunday munosabat qattiq shakllarni idrok etish mumkinligini e'tiborsiz qoldiradi. jildlar, ular to'g'risida har qanday jihatdan fikr yuritish. Haykaltaroshlikning katta qismi birinchi navbatda hajm sifatida qabul qilinishi uchun mo'ljallangan.

Yagona hajm uch o'lchamli qattiq shaklning asosiy birligi bo'lib, uni aylanada tasavvur qilish mumkin. Ba'zi haykallar faqat bitta jilddan iborat, boshqalari esa bir qancha jildlarning konfiguratsiyasidir. Haykaltaroshlar inson qiyofasiga ko'pincha hajmlar konfiguratsiyasi sifatida qaraladilar, ularning har biri bosh, bo'yin, ko'krak va son kabi tananing asosiy qismiga to'g'ri keladi.

Qattiq shakllar kabi ehtiyotkorlik bilan shakllantirilgan va umumiy dizayn uchun teng ahamiyatga ega bo'lgan haykaltaroshlikdagi teshiklar va bo'shliqlar ba'zan salbiy hajmlar deb ataladi. The Haykalning sirtlari aslida ko'rgan

narsadir. Ularning urilishlaridan haykalning ichki tuzilishi haqida xulosa chiqarish mumkin. Sirt, aytganda, ikki jihatga ega: u haykaltaroshlik massalarining ichki tuzilishini o'z ichiga oladi va belgilaydi va haykalning tashqi makon bilan aloqaga kiradigan qismidir. Haykaltaroshlikda har xil turdagi yuzalarning ekspressiv xarakteri katta ahamiyatga ega. Ikkita kavisli konveks yuzalar ichki kuchlarning to'liqligi, tutilishi, muhofazasi, tashqi bosimini ko'rsatadi. Hind

haykaltaroshligi estetikasida bunday sirtlar o'ziga xos metafizik xususiyatga ega ahamiyati. Haykalning massasiga kosmosning kirib kelishini ifodalovchi konkav yuzalar tashqi kuchlarning ta'sirini ko'rsatadi va ko'pincha qulash yoki eroziyadan dalolat beradi. Yassi yuzalar materialning qattiqligi va qattiqligi hissini etkazishga moyildir; ular bukilmas yoki bo'ysunmaydi, ichki yoki tashqi bosimlarga ta'sir qilmaydi. Bir egrilikda konveks, ikkinchisida konkav bo'lgan sirtlar ichki bosimlarning ishlashini va ayni paytda tashqi kuchlarning ta'sirini qabul qilishni taklif qilishi mumkin. Ular o'sish, kosmosga kengayish bilan bog'liq. Asar ichida yorug'lik effektlarini yaratuvchi rassomdan farqli o'laroq, haykaltarosh asarda haqiqiy yorug'likni boshqaradi. Uning ish shakllari bo'yicha yorug'lik va soyaning taqsimlanishi tashqi manbalardan keladigan yorug'lik yo'nalishi va intensivligiga bog'liq. Shunga qaramay, u ma'lum darajada bu tashqi yorug'lik qanday ta'sir qilishini aniqlay oladi. Agar rassom asar qayerda joylashtirilishini bilsa, u uni qabul qilishi mumkin bo'lgan yorug'lik turiga moslashtirishi mumkin. Misr va Hindistonning yorqin quyosh nuri shimoliy o'rta asr soborining xira ichki yorug'ligidan boshqacha

munosabatda bo'lishni talab qiladi. Keyin yana chuqur, soyani ushlaydigan bo'shliqlarni va ko'zga ko'ringan, ta'kidlangan tizmalarni kesish yoki modellashtirish orqali yorug'lik va soya yoki chiaroscuro effektlarini yaratish mumkin. Ko'pgina gotika haykaltaroshlari o'z ishlarining kuchli ifodali xususiyati sifatida yorug'lik va soyadan foydalanganlar, ular sirli noaniqlikni, qorong'u fondan paydo bo'ladigan soya bilan buzilgan shakllarni maqsad qilganlar. Uyg'onish davri yunon, hind va italyan haykaltaroshlarining ko'pchiligi o'z ishlarining shakllarini yorug'likni qabul qilish uchun shakllantirganlar, shunda butun asar yorqin ravshan bo'ladi.

Haykalning rangi tabiiy yoki amaliy bo'lishi mumkin. Yaqin o'tmishda haykaltaroshlar haykaltaroshlik materiallarining o'ziga xos go'zalligini har qachongidan ham ko'proq angladilar. "Materiallarga haqiqat" shiori ostida ularning ko'pchiligi o'z materiallarini tabiiy xususiyatlaridan, jumladan rangi va tuzilishidan foydalangan holda ishladilar. Biroq, so'nggi paytlarda haykaltaroshlik dizaynida muhim element sifatida yorqin sun'iy rang berishdan foydalanish tendentsiyasi kuchaymoqda.

Qadimgi dunyoda va o'rta asrlarda deyarli barcha haykallar sun'iy rangga bo'yalgan, odatda naturalistik tarzda emas, balki qalin va bezaklidir. Masalan,

Pooja – Hindiston Murti Budda haykalchasi “Yosh krishna”

soborning haykaltarosh portali zamonaviy yoritilgan qo'lyozmaning barcha yorqinligi bilan rangli va zarhallangan bo'lar edi. Ba'zi yunon haykallarining fil suyagi va oltin kabi turli rangdagi materiallarning kombinatsiyasi XVII-asrgacha noma'lum emas edi; Ammo barokko davrining dastlabki haykaltaroshi Gian Lorenzo Bernini turli rangdagi marmarlarni oq marmar va zarhal bronza bilan birlashtirib, amaliyotni ancha kengaytirdi. Haykaltaroshlik san'atida dizaynning har qanday tamoyillari universal ekanligi shubhali, chunki haykaltaroshlik elementlarini ifodali kompozitsiyalarga o'tkazishni boshqaradigan tamoyillar uslubdan uslubga qarab farqlanadi. Darhaqiqat, haykaltaroshlikning asosiy uslublari orasidagi farqlar, asosan, ular asosidagi dizayn tamoyillaridagi farqlarni tan olishga asoslanadi. Shunday qilib, san'atshunos Ervin Panofskiy Romanesk va Gotika haykaltaroshligi dizaynidagi printsipial farqni aniqlashga harakat qilib, u Romanesk shakllari o'zlaridan tashqaridagi tekislikdan proyeksiyalar sifatida, gotikaniki esa markazlashtirilgan holda tasavvur qilinganligini aytdi. o'z ichidagi o'qda. Panofskiy "eksenellik printsipi" ni gotika qayta kashf etgan "klassik haykalning asosiy printsipi" deb hisoblagan. Haykaltaroshlik dizayni tamoyillari haykaltaroshlarning yo'nalish, mutanosiblik, masshtab, artikulyatsiya va muvozanat kabi asosiy masalalarga yondashuvlarini boshqaradi.

Haykaltaroshlik shakllarining bir-biriga, tomoshabinga va ularning atrofiga nisbatan yo'nalishini tasavvur qilish va tavsiflash uchun qandaydir fazoviy mos yozuvlar sxemasi talab qilinadi. Bu o'qlar va mos yozuvlar tekisliklari tizimi bilan ta'minlanadi. O'q - nosimmetrik yoki yaqin simmetrik hajm yoki hajmlar guruhi orqali o'tadigan xayoliy markaz chizig'i, bu massaning tortishish burchagini ko'rsatadi. Shunday qilib, inson tanasining barcha asosiy tarkibiy qismlari o'z o'qlariga ega, tik turgan shaklda esa butun uzunligi bo'ylab bitta vertikal o'q bor. Hajmlar o'z o'qlarida aylanishi yoki egilishi mumkin.

Yo'naltiruvchi tekisliklar - bu xayoliy tekisliklar bo'lib, ularga hajmlar, o'qlar va sirtlarning harakatlari, pozitsiyalari va yo'nalishlari bog'lanishi mumkin. Asosiy mos yozuvlar tekisliklari frontal, gorizontal va ikkita profil tekisliklaridir. Turli xil haykaltaroshlik uslublardagi tik figuralarning xarakterli pozalari va fazoviy kompozitsiyalarini boshqaradigan tamoyillar o'qlar va to'rtta asosiy

tekisliklarga asoslanib tuzilgan: masalan, yuqorida aytib o'tilgan aksenellik printsipti; arxaik haykaltaroshlik dizaynini boshqaradigan frontallik printsipti; Mikelanjelo figuralarining xarakterli kontraposto (tananing yuqori va pastki qismlari, egilgan yoki hatto qarama-qarshi tomonga burilgan pozasi); Klassik davrning tik turgan yunon haykaltaroshligida tez-tez qo'llaniladigan

Quvvat figurasi: (Mangaaka)

muvozanatli "chiastik" poza (tana vazni asosan bir oyog'ida olinadi va shu bilan figuraning qarama-qarshi tomonlari o'rtasida keskinlik va yengillik kontrastini yaratadi). Proportsional munosabatlar chiziqli o'lchamlar, maydonlar va hajmlar va massalar o'rtasida mavjud. Haykaltaroshlikda har uch xil mutanosiblik birga mavjud bo'lib, o'zaro ta'sirlashib, uning ifodaliligi va go'zalligiga hissa qo'shadi. Haykaltaroshlar orasida mutanosiblikka munosabat sezilarli darajada farqlanadi. Ayrim haykaltaroshlar ham mavhum, ham obrazli mutanosiblikning matematik tizimlaridan foydalanadilar; masalan, insonning tabiiy nisbatlarini takomillashtirish va ideallashtirish yunon haykaltaroshlarining asosiy mashg'uloti edi. Hind haykaltaroshlari ikonometrik kanonlardan yoki inson qiyofasining barcha muhim o'lchamlarining nisbatlarini aniqlaydigan ehtiyotkorlik bilan bog'liq bo'lgan nisbatlar

Naram-Sinning g'alaba stelasi

tizimidan foydalanganlar. Afrikalik va boshqa haykaltaroshlar o'z figuralarining nisbatlarini tana qismlarining sub'ektiv ahamiyatiga asoslaydilar. G'ayritabiiy nisbatlar ifodali maqsadlarda yoki haykalni uning atrofiga joylashtirish uchun ishlatilishi mumkin. Chartres soborining. Porttail Royal

(“Qirollik portali”) figuralarining cho'zilishi ikkalasini ham amalga oshiradi: bu ularning boshqa dunyoviyiligini oshiradi va shuningdek, ularni ustunli arxitektura bilan birlashtiradi. Ba'zida haykalning nisbatlarini tomoshabinga nisbatan uning pozitsiyasiga moslashtirish kerak bo'ladi. Masalan, binoning tepasida joylashgan figura qisqarish ta'siriga qarshi turish uchun odatda uning yuqori qismlarida kattalashtiriladi. Bunday holatga mo'ljallangan haykal muzeyda ko'z darajasida namoyish etilganda bunga ruxsat berilishi kerak.

Praxiteles: Go'dak Dionisni ko'tarib yurgan Germes

Haykaltaroshlik ko'lamini ba'zan uning atrofi ko'lami bilan bog'liq holda ko'rib chiqish kerak. Agar u kattaroq majmuaning bir elementi bo'lsa, masalan, binoning jabhasi, u qolganlari bilan miqyosda bo'lishi kerak. Haykaltaroshlar ochiq havoda haykaltaroshlik yaratishda e'tiborga olishlari kerak bo'lgan yana bir muhim jihat - bu haykalning ochiq havoda, ayniqsa osmonga qaraganida - studiyadagiga qaraganda kamroq massiv bo'lib ko'rinishidir. Haykaltaroshlik ko'lamini o'zining insoniy jismoniy o'lchovlari bilan bog'lashga moyilligi sababli, ulkan figura va kichik haykalchanning hissiy ta'siri butunlay boshqacha.

Qadimgi va o'rta asrlar haykaltaroshligida kompozitsiyadagi figuralarning nisbiy masshtablari ko'pincha ularning ahamiyatiga qarab belgilanadi; masalan, qul bo'lganlar shohlar yoki zodagonlarga qaraganda ancha kichikdir. Bu ba'zan ierarxik shkala deb nomlanadi. Bir shaklning boshqasiga qo'shilishi turli yo'llar bilan amalga oshirilishi mumkin. XIX-asrdagi frantsuz haykaltaroshi Auguste Rodenning ko'pgina asarlarida aniq chegaralar yo'q va doimiy oqim yuzasini yaratish uchun bir shakl boshqasi bilan impressionistik tarzda birlashtiriladi. Yunon haykaltaroshi Praxiteles

asarlarda shakllar silliq, loyqa o'tishlar orqali yumshoq va nozik aralashiriladi. Hind haykaltaroshligi hajmlari va yunon haykaltaroshi Poliklit uslubidagi erkak figuralarining sirt anatomiyasi keskin aniqlangan va aniq ifodalangan. Italiyalik va shimoliy Uyg'onish davri haykaltaroshlari ijodi o'rtasidagi asosiy farqlardan biri italiyaliklarning aniq ifodalangan, aniq shakl birliklaridan tashkil topgan kompozitsiyalarni afzal ko'rishida va shimoliy evropaliklarning alohida qismlarni har xil oqimga bo'ysundirish tendentsiyasidadir. tarkibi.

Mustaqil haykalning muvozanati yoki muvozanati uchta jihatga ega. Birinchidan, haykal haqiqiy jismoniy barqarorlikka ega bo'lishi kerak. Bunga tabiiy muvozanat orqali erishish mumkin, ya'ni haykalni mustahkam turish uchun etarlicha barqaror qilish orqali - bu to'rt oyoqli hayvon yoki o'tirgan figura bilan qilish oson, lekin tik turgan figura yoki uzun bo'yli, ozg'in odam bilan emas. tayanchga mahkamlanishi kerak bo'lgan haykal. Balansning ikkinchi jihati kompozitsiondir. Kuchlarning o'zaro ta'siri va kompozitsiya ichidagi vaznning taqsimlanishi dinamik yoki statik muvozanat holatini keltirib chiqarishi mumkin. Muvozanatning uchinchi jihati faqat tirik figurani ifodalovchi haykaltaroshlikka tegishli. Tirik inson qiyofasi doimiy harakatlar va mushaklarni sozlash orqali ikki oyog'ida muvozanatni saqlaydi. Bunday ta'sir haykaltaroshlikda shaklning nozik siljishi va kuchlanish va yengillik

Parfenondan uchta ayol haykali

takliflari orqali berilishi mumkin. Haykaltaroshlik uzoq vaqtdan beri me'moriy bezak sifatidagi roli va dizayn darajasida arxitektura bilan chambarchas bog'liq. Arxitektura, haykaltaroshlik kabi, uch o'lchovli shakl bilan bog'liq; va binolarni

loyihalashda asosiy muammo ommaviy emas, balki makonni tashkil qilish bo'lsa-da, arxitektura uslublari mavjud bo'lib, ular asosan ularning mustahkam shakllarining sifati va tashkil etilishi orqali samarali bo'ladi. Tosh me'morchiligining qadimiy uslublari, xususan, Misr, Yunon va Meksikalik, ularning tarkibiy qismlariga haykaltaroshlik bilan munosabatda bo'lishga moyil. Bundan tashqari, tashqaridan ko'rilgan binolarning aksariyati ommaviy kompozitsiyalardir.

Fazoviy haykaltaroshlikning o'sishi arxitekturaning ochilishi va yoritilishi bilan shunchalik chambarchas bog'liqki, bu zamonaviy qurilish texnologiyasining rivojlanishi imkon berdiki, XX-asrning ko'plab haykaltaroshlari o'z ishlariga me'moriy munosabatda bo'lishgan deyish mumkin. Relyefli haykaltaroshlikning ayrim shakllari naqqoshlik, chizmachilik, gravyura va hokazo tasviriy san'atlarga juda yaqindan yondashadi. Turdagi chiaroscurodan foydalanadigan va turda kompozitsiya sifatida emas, birinchi navbatda tasviriy ko'rinish sifatida o'ylab topilgan haykallar "rassom" deb ataladi; masalan, Berninining Sent Tereza ekstazi.

Haykaltaroshlik va kulolchilik va metallga ishlov berish san'ati o'rtasidagi chegaralar aniq emas va ko'plab kulolchilik va metall buyumlar haykaltaroshlik sifatida ko'rib chiqilishi mumkin. Bugungi kunda sanoat dizaynerlari va haykaltaroshlar ishi o'rtasida yaqinlik kuchaymoqda. Haykaltaroshlik modellashtirish texnikasi, ba'zan esa haykaltaroshlarning o'zlari ko'pincha, masalan, yangi avtomobil kuzovlarini loyihalashning dastlabki bosqichlarida ishtirok etadilar.

Haykaltaroshlik va boshqa tasviriy san'at o'rtasidagi yaqin aloqalar bir san'atdan boshqasiga osongina o'tgan rassomlarning soni bilan tasdiqlanadi; masalan, Mikelanjelo, Bernini, Pisanello, Degas va Pikasso.

Haykaltaroshlikda Materiallar bilan

ishlash: Uch o'lchamda shakllantirilishi mumkin bo'lgan har qanday material haykaltaroshlikda ishlatilishi mumkin. Ba'zi materiallar o'zlarining strukturaviy va estetik xususiyatlari va mavjudligi tufayli ayniqsa mos ekanligini isbotladilar. Ularning eng muhimlari tosh, yog'och, metall, loy, fil suyagi va gipsdir. Bundan tashqari, yaqinda qo'llanilgan bir qator materiallar mavjud. Tarix davomida tosh monumental haykaltaroshlikning asosiy materiali bo'lib kelgan. Buning amaliy sabablari bor: ko'plab turdagi toshlar ob-havoga juda chidamli va shuning uchun tashqi foydalanish uchun javob beradi; tosh dunyoning barcha qismlarida mavjud va uni katta bloklarda olish mumkin; ko'p toshlar juda bir hil to'qimalarga va bir xil qattqlikka ega, bu ularni o'ymakorlik uchun mos qiladi; tosh haykaltaroshlik bilan bog'liq bo'lgan monumental me'morchilik uchun asosiy material bo'lgan. Haykaltaroshlikda qoya shakllanishining uchta asosiy toifasiga mansub toshlardan foydalanilgan. Er yuzasiga yaqinlashganda erigan mineral massalarning

sovishi natijasida hosil bo'lgan magmatik jinslarga granit, diorit, bazalt va obsidian kiradi. Bu haykaltaroshlik uchun ishlatiladigan eng qattiq toshlardan ba'zilari. Qumtosh va ohaktoshlarni o'z ichiga olgan cho'kindi jinslar mineral va organik moddalarning to'plangan konlaridan hosil bo'ladi. Qumtoshlar - bu sementlashtiruvchi modda bilan birlashtirilgan eroziyalangan tosh zarralarining aglomeratsiyasi. Ohaktoshlar asosan organizmlarning kalkerli qoldiqlaridan hosil bo'ladi. Alabaster (gips), shuningdek, cho'kindi jins - kimyoviy kon. Haykaltaroshlik uchun sifati va o'ymakorligiga yaroqliligi jihatidan juda ko'p

turli xil qumtosh va ohaktosh turlari qo'llaniladi. Ko'pgina cho'kindi jinslar shakllanish usuli tufayli aniq qatlamlarga ega va qazilmalarga boy.

Metamorfik jinslar cho'kindi va magmatik tog' jinslarining haddan tashqari bosim yoki issiqlik ta'sirida tuzilishidagi o'zgarishlar natijasida yuzaga keladi. Haykaltaroshlikda ishlatiladigan eng mashhur metamorfik jinslar marmarlar bo'lib, ular qayta kristallangan ohaktoshlardir. Italiyaning Carrara marmaridan eng mashhuri Rim va Uyg'onish davri haykaltaroshlari, ayniqsa Mikelanjelo tomonidan ishlatilgan va hozirgacha keng qo'llaniladi. Marmar boshqa toshlardan ko'ra ko'proq mashhur bo'lgan yunon haykaltaroshlari tomonidan ishlatiladigan eng mashhur navlar - Parfenon va uning haykali yaratilgan pentelik va Parian.

Tosh juda og'ir va valentlik kuchiga ega emasligi sababli, u juda nozik o'yilgan va to'g'ri qo'llab-quvvatlanmagan bo'lsa, osongina sindiriladi. Shuning uchun odatda Misr va Kolumbiyagacha bo'lgan amerikalik hindlarning haykaltaroshligidagi kabi zaif prognozlersiz massiv ishlov berish afzalroqdir. Biroq, ba'zi toshlar erkinroq va ochiqroq ishlov berilishi mumkin; Ba'zi evropalik

haykaltaroshlar, xususan, marmarga bronza bilan deyarli bir xil erkinlik bilan ishlov berishgan, ammo bunday mahorat namoyishlari materialning o'ziga xos xususiyatlariga bo'ysunish emas, balki engish orqali erishiladi. Toshning ranglari va to'qimalari uning eng yoqimli xususiyatlaridan biridir. Ba'zi toshlar nozik taneli bo'lib, ular nozik detallar bilan o'yilgan va yuqori jilo bilan bezatilgan bo'lishi mumkin; boshqalari qo'pol taneli va kengroq davolanishni talab qiladi. Shaffoflik xususiyatiga ega bo'lgan sof oq

Carrara marmar porlashi va yorug'likka nozik, nozik tarzda javob beradi. (Marmarning bu xususiyatlaridan Donatello va Desiderio da Settignano kabi XV-asr italyan haykaltaroshlari ajoyib tarzda foydalanganlar.) Granitning rangi bir xil emas, lekin tuz-qalampir sifatiga ega va slyuda va kvarts kristallari bilan porlashi mumkin.

U asosan qora yoki oq yoki turli xil kulrang, pushti va qizil ranglarda bo'lishi mumkin. Qumtoshlar tuzilishi jihatidan farq qiladi va ko'pincha buff, pushti va qizil ranglarda issiq rangga ega. Ohaktoshlarning rangi juda xilma-xildir va fotoalbomlarning mavjudligi ularning yuzalariga qiziqishni oshirishi mumkin. Bir qator toshlar ular orqali o'tadigan tartibsiz tomirlar tufayli rang-barang rangga ega. Qattiq

toshlar yoki yarim qimmatbaho toshlar barcha moddalarning eng go'zallarini o'z ichiga olgan maxsus guruhni tashkil qiladi. Ushbu toshlarning ishlashi, qimmatbaho toshlar bilan bir qatorda, odatda gliptik (qimmatbaho tosh o'ymakorligi yoki o'ymakorligi) yoki lapidary, san'atning bir qismi sifatida qabul qilinadi, ammo ulardan ishlab chiqarilgan ko'plab artefaktlar kichik o'lchamdagi haykaltaroshlik deb hisoblanishi mumkin. Ularni ishlash ko'pincha po'latdan ko'ra qiyinroq. Haykaltaroshlik uchun ishlatiladigan qattiq toshlar orasida birinchi navbatda qadimiy xitoyliklar uni boshqa qattiq toshlar bilan birga juda mahorat bilan ishlagan nefrit toshlari bor. Bundan tashqari, u mayya va meksikalik rassomlar tomonidan muhim qattiq toshlar - tosh kristalli, atirgul kvartsi, ametist, agat va jasper. Afrika, Okeaniya va Shimoliy Amerikadagi haykaltaroshlikning asosiy materiali bo'lgan yog'och ham har bir buyuk tsivilizatsiya tomonidan ishlatilgan; u o'rta asrlarda, masalan, ayniqsa, Germaniya va Markaziy Evropada keng qo'llanilgan. Muhim asarlar uchun yog'ochdan foydalangan zamonaviy haykaltaroshlar orasida Ernst Barlach, Ossip Zadkine va Genri Mur bor. Haykaltaroshlik uchun qattiq va yumshoq yog'ochlardan ham foydalaniladi. Ba'zilari yaqin donli bo'lib, ular

haykaltaroshlikda ishlatilgan. Boshqa

pishloq kabi kesiladi; boshqalari ochiq donli va ipli. Yog'ochning tolali tuzilishi unga sezilarli darajada kuchlanish kuchini beradi, shuning uchun uni toshdan ko'ra nozik va katta erkinlik bilan o'yib olish mumkin. Katta yoki murakkab ochiq kompozitsiyalar uchun bir qator yog'och bo'laklari birlashtirilishi mumkin. Yog'och, asosan, yopiq haykaltaroshlik uchun ishlatiladi, chunki u tosh kabi qattiq yoki bardoshli emas; namlik va haroratning o'zgarishi uning bo'linishiga olib kelishi mumkin va u hasharotlar va qo'ziqorinlar tomonidan hujumga uchraydi. Yog'och donasi uning eng jozibali xususiyatlaridan biri bo'lib, uning yuzalariga turli naqsh va to'qimalarni beradi. Uning ranglari ham nozik va xilma-xildir. Umuman olganda, yog'och toshda bo'lmagan issiqlikka ega, ammo u toshning katta qadr-qimmatini va og'irligiga ega emas. Haykaltaroshlik uchun asosiy o'rmonlar eman, maun, ohaktosh, yong'oq, qayrag'och, qarag'ay, sadr, shimdir, nok, qora daraxt; lekin ko'plab boshqalar ham qo'llaniladi. Mavjud yog'och o'lchamlari daraxtlarning o'lchamlari bilan cheklangan; Shimoliy Amerika hindulari, masalan, qarag'ayda ulkan totem ustunlarini o'yib olishlari mumkin edi, ammo quti daraxti faqat kichik bo'laklarda mavjud.

XX-asrda yog'och ko'plab haykaltaroshlar tomonidan qurilish va o'ymakorlik uchun vosita sifatida ishlatilgan. Laminatsiyalangan yog'och, sunta va blokli va taxta shaklidagi yog'ochlar yopishtirilishi, birlashtirilishi, vidalanishi yoki murvat bilan biriktirilishi va turli xil qoplamalar berilishi mumkin. Qayerda metall texnologiyalari ishlab chiqilgan bo'lsa, haykaltaroshlik uchun metallardan foydalanilgan. Qadimgi dunyodan saqlanib qolgan metall haykalning miqdori uning qanchalik ishlatilganligini to'g'ri aks ettirmaydi, chunki juda ko'p miqdorda talon-taroj qilingan va eritilgan. Kolumbiyagacha bo'lgan amerikalik hindlarning deyarli barcha oltin buyumlari kabi, son-sanoqsiz qadimiy metall haykallar shu tarzda yo'qolgan. Haykaltaroshlik uchun eng ko'p ishlatiladigan metall bronza bo'lib, u asosan mis va qalay qotishmasi hisoblanadi; lekin oltin, kumush, alyuminiy, mis, mis, qo'rg'oshin, temir ham keng qo'llanilgan. Aksariyat metallar juda kuchli, qattiq va bardoshli bo'lib, ular tosh yoki yog'ochdan ko'ra ko'proq dizayn erkinligini ta'minlaydigan tortishish kuchiga ega.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

1. Haykaltaroshlik mashg'ulotlarining qanday turlarini bilasiz?
2. Mashg'ulot o'tkazishning umumiy tizimi nimalardan iborat?
3. Haykaltaroshlik mashg'uloti jarayonini izohlang?
4. Haykaltaroshlik dastgohlari qanday materiallardan tayyorlanadi?
5. Karkaslarning qanday turlarini bilasiz?
6. Haykaltaroshlikda qanday materiallardan foydalaniladi?
7. Plastilin tayyorlash texnologiyasining komponentlari nimalardan iborat?

Foydalanilgan adabiyotlar

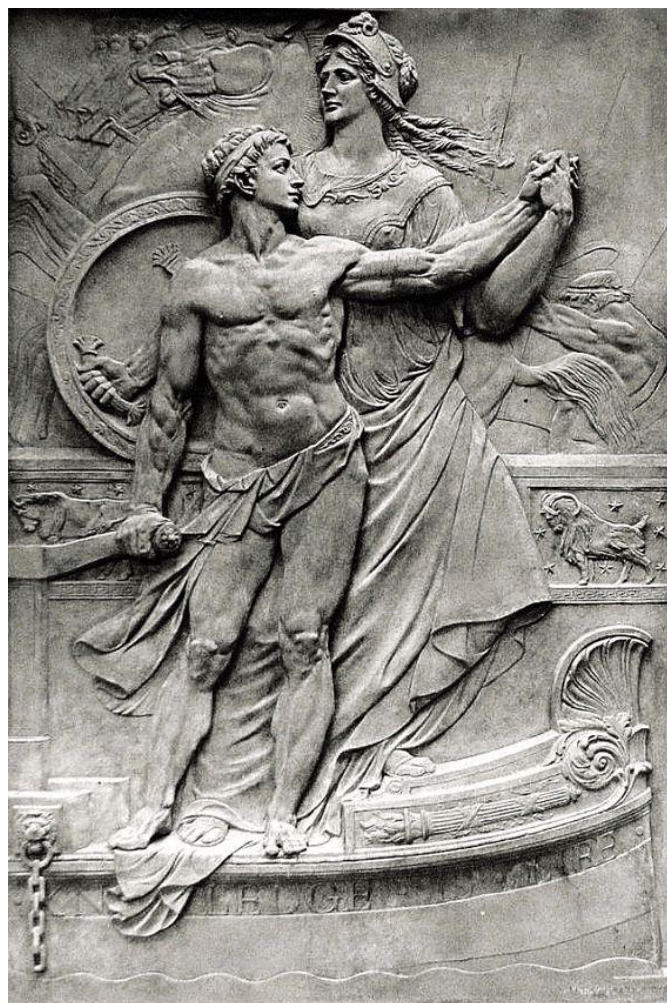
1. Axmedov N.K. «Odam anatomiyasi» Atlas. Toshkent, 1996. 1-jild.
2. Oydinov. N. O'zbekiston tasviriy san'atidan lavhalar. Toshkent "O'qituvchi". 1997 y.
3. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Toshkent, 2003.
4. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. (Qayta nashr) Toshkent, 2005 y.
5. Boymetov B.B. Tolipov M.S. Plastik anatomiya. Kasb hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2005 y.
6. Shobaratov P. Haykaltaroshlik. Ma'ruzalar matni. 2001 y.
7. Hakimov. A. "O'zbekiston tasviriy san'ati antalogiyasi" T. 2011 y.
8. Axmedova N.R. «Jivopis Tsentralnoy Azii XX veka: traditsii, samobytnost i dialog» T., 2004 g. - 160 s.
9. Benzel, Kim, Sara B. Graff, Yelena Rakich va Edit V. Uotts. *Qadimgi Sharq san'ati: o'qituvchilar uchun manba*. Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2010. See- MetPublications
10. Aruz, Joan, Ronald Uollenfels bilan, muharrirlar. *Birinchi shaharlar san'ati: O'rta yer dengizidan Hindgacha bo'lgan eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik*. Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2003. See- MetPublications

2-Mavzu: Relyef tushunchasi. Fonga nisbatan relyefning pastki va yuqori nuqtalarini aniqlash.

Reja:

1. *Relyefli haykaltaroshlik*
2. *Haykaltaroshlikda relyef ishlash turlari va bosqichlari.*
3. *Haykaltaroshlikda kundalik hayot manzaralari.*

Relyefli haykaltaroshlik: Relyefli haykaltaroshlik ikki o'lchovli tasviriy san'at va uch o'lchovli haykaltaroshlik san'atining ko'pgina xususiyatlarini o'zida mujassam etgan murakkab san'at turidir. Bir tomondan, relyef, rasm kabi, qo'llab-quvvatlovchi yuzaga bog'liq bo'lib, uning tarkibi ko'rinadigan bo'lishi uchun tekislikda kengaytirilishi kerak. Boshqa tomondan, uning uch o'lchovli xususiyatlari nafaqat tasviriy, balki to'liq rivojlangan haykaltaroshlik kabi ma'lum darajada haqiqiydir. Turli xil relyef turlari orasida tasviriy san'atning holatiga yaqindan yondashganlari ham bor. Donatello, Giberti va boshqa Uyg'onish davri rassomlarining releflari ikki o'lchovli yuzada uch o'lchovli fazoviy munosabatlarni real tasvirlashning tasviriy usuli bo'lgan istiqboldan to'liq foydalanadi. Misr va Kolumbiyagacha bo'lgan ko'pchilik Amerika past releflari ham juda tasviriy, ammo boshqacha tarzda. Grafik konvensiyalar tizimidan foydalanib, ular uch o'lchovli dunyoni ikki o'lchovliga aylantiradilar. Relyef tasviri mohiyatan tekis yuzalardan biri bo'lib, uch o'lchamda mavjud bo'lishi mumkin emas. Uning yagona haykaltaroshlik jihatlari sirdan bir oz haqiqiy proyeksiya darajasi va tez-tez nozik yuzani modellashtirishdir.

Relyefning boshqa turlari, masalan, klassik yunoncha va hindlarning aksariyati - asosan haykaltaroshlik nuqtai nazaridan o'ylab topilgan. Raqamlar raqamlarning qattiq shakllari bilan belgilanadigan va fon tekisligi bilan chegaralangan bo'shliqda yashaydi. Bu orqa tekislik chekli, o'tib bo'lmaydigan to'siq sifatida qaraladi, uning oldida raqamlar mavjud. Bu figuralar joylashtirilgan uzoq istiqbolli makon yoki muhit sifatida ham, ular qo'yiladigan tekis sirt sifatida ham tushunilmaydi. Relyeflar, ta'bir joiz bo'lsa, kengaytirilgan rasmlardan ko'ra ko'proq siqilgan haykalga o'xshaydi.

Relyef haykaltaroshligining markaziy muammosi uch o'lchovli qattiq shakl va fazoviy munosabatlarni cheklangan chuqurlikdagi fazoga qisqartirish yoki zichlashtirishdir. Shakllarning haqiqatda proyeksiyalanish darajasi sezilarli darajada farqlanadi va relyeflar shu asosda past relyef (barelyef) yoki baland relyef deb tasniflanadi. Relyef turlari mavjud bo'lib, ular turda deyarli butunlay tasviriyan deyarli to'liqgacha davomiy ketma-ketlikni tashkil qiladi. Relyef haykaltaroshining eng qiyin vazifalaridan biri bu cheklangan maydonda shakllar o'rtasidagi

munosabatlarni chuqur tasvirlashdir. U buni asosan relyef tekisliklariga diqqat bilan e'tibor berish orqali amalga oshiradi. O'yma relyefda eng yuqori yoki old tekislik relyef o'yilgan yog'och yoki tosh plita yuzasi bilan belgilanadi; orqa tekislik esa shakllar chiqadigan sirtidir. Bu ikki tekislik orasidagi bo'shliqni bir-birining ortidan bir qator tekisliklarga bo'lingan deb tasavvur qilish mumkin. Chuqurlikdagi shakllar munosabatlarini turli tekisliklarda joylashgan shakllar o'rtasidagi munosabatlar deb hisoblash mumkin.

Cho'kib ketgan relyef, shuningdek, kesilgan, koelanaglifik va deb ham ataladiintaglio relefi. Bu deyarli faqat qadimgi Misr san'atidir, biroq Afg'onistondagi Bagramda fil suyagidan yasalgan ba'zi go'zal kichik hajmdagi hind namunalari topilgan. Cho'kib ketgan relyefda dizayn konturi birinchi navbatda atrofga o'yilgan. So'ngra rel'ef o'yilgan konturning ichida o'yib, uning atrofidagi sirtga tegmasdan qoldiradi. Shunday qilib, tayyor relyef atrofidagi sirt darajasidan pastga cho'ktiriladi va o'tkir, vertikal devorli kontur chizig'ida joylashgan. Relyef haykaltaroshlikka bunday yondashuv materialning asl yuzasining uzluksizligini saqlaydi va undan proyeksiya yaratmaydi. Kontur butun dizayn atrofida yorug'lik va soyaning kuchli chizig'i sifatida namoyon bo'ladi.

Tasviriypast relyef odatda haykaltaroshlar tomonidan o'ta murakkab san'at turi sifatida qaraladi. Proyeksiyaning minimal darajasi bilan uch o'lchovli struktura va sirtni modellashtirish haqida ishonchli taassurot qoldirish uchun chizmachilik va o'ymakorlik yoki yuqori darajadagi modellashtirish mahoratining uyg'unligi talab qilinadi. Haykaltarosh o'z nurining yo'nalishini doimiy ravishda o'zgartirib, ishning optik ta'sirini sinab ko'rish uchun empirik tarzda davom etishi kerak. Rassom hech qanday qat'iy qoidalarga amal qila olmaydi yoki o'lchovlarni matematik jihatdan

qisqartirish orqali narsalarni chuqur tasvirlay olmaydi, deylik, bir dyuym rel'ef maydoni bir oyoqni ifodalaydi. Past relyef shakllari odatda konturlari atrofidagi fon bilan aloqa qiladi. Agar ozgina kesishgan bo'lsa, uning maqsadi shakllar ularning fonidan mustaqil ekanligi haqidagi taassurot qoldirishdan ko'ra, soya yordamida konturga urg'u berishdir. Past relyef o'z tabiiy atrofining yarmigacha bo'lgan figuralarni o'z ichiga oladi.

Texnik jihatdan past relyefning eng oddiy turi ikki tekislikli relyefdir. Buning uchun haykaltarosh sirt ustida kontur chizadi, so'ngra uning atrofidagi yuzani kesib tashlaydi va figurani fon tekisligi ustida tekis siluet sifatida ko'taradi. Ushbu protsedura ko'pincha to'liq relyefli o'ymakorlikning birinchi bosqichlarida qo'llaniladi, bu holda haykaltarosh ko'tarilgan siluetni o'yib, shakllarni yaxlitlash va uch o'lchovli tuzilish taassurotini qoldirishni boshlaydi. Ikki tekislikli relyefda esa, siluet tekis bo'lib qoladi va sirt detallarini qo'shishdan tashqari sezilarli darajada o'zgarmaydi. Kolumbgacha bo'lgan haykaltaroshlar bu relyef o'ymakorligi usulidan dadil tasviriy va mavhum relyeflar yaratishda foydalanganlar. Stiacciato relyefi - bu, ayniqsa, XV-asr haykaltaroshlari bilan bog'liq bo'lgan tekis, past relyefli o'ymakorlikning juda nozik turi. Donatello va Desiderioda Settignano.

Dizayn qisman nozik o'yilgan chizel chiziqlari bilan chizilgan va qisman relyefda o'yilgan. Stiacciato texnikasi ko'p jihatdan oq marmar kabi rangpar materiallarning yorug'likka qanday ta'sir qilishiga va eng nozik chiziqlarni va tekstura yoki relefning nozik o'zgarishlarini ko'rsatishiga bog'liq. Shakllariyuqori relyef loyihasi ularning kelib chiqishidan ma'lum darajada mustaqil bo'lishi uchun etarlicha uzoqdir. Turda haykalning to'liqligiga yaqinlashganda, ular sezilarli darajada qisqartiriladi. Kompozitsiya qismlari fondan butunlay ajralgan va aylanada

joylashgan ko'plab baland relyeflarda ko'pincha figuraning uning foniga haqiqatda bog'langanligini yoki birlashtirilganligini old tomondan aniqlab bo'lmaydi.

Ko'p turli darajadagi proyeksiyalar ko'pincha bitta relyef kompozitsiyasida birlashtiriladi. Oldingi figuralar to'liq ajratilgan va to'liq dumaloq bo'lishi mumkin, o'rta masofadagilar taxminan yarim relyefda, fonda esa past relyefda. Bunday effektlar kech Gotika, Uyg'onish va Barok haykaltaroshliklarida keng tarqalgan. Haykaltaroshlikning zamonaviy shakllari 1950-yillardan boshlab an'anaviy

toifalarning birortasiga ham to'g'ri kelmaydigan ko'plab yangi kombinatsiyalangan san'at turlari ishlab chiqildi. Ularning eng muhimlaridan ikkitasi, muhit va kinetika haykaltaroshlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ko'plab rassomlar va

tanqidchilar haykaltaroshlikning shoxlari yoki shoxlari sifatida qarashadi. Relyef va dumaloq shakldagi an'anaviy haykallar statik, qo'zg'almas narsalar yoki tasvirlardir. Ularning harakatsizligi va o'zgarmasligi an'anaviy ravishda haykaltaroshlik san'ati, ayniqsa monumental haykaltaroshlik bilan bog'liq bo'lgan doimiylikning bir qismidir. Aytaylik, barokko yoki yunon haykalida harakat deb ataladigan narsa haqiqiy jismoniy harakat emas, balki to'g'ridan-to'g'ri mavzuda (jag'on otlar) yoki uning shaklining dinamik xarakteri (spirallar,

to'lqinli egri chiziqlar) orqali ifodalangan harakatdir. XX-asrda esa haqiqiy harakat, kinetizmdan foydalanish haykaltaroshlikning muhim jihatiga aylandi. Naum Gabo , Marsel Duchamp, Laslo Moholy-Nagy va Aleksandr Kalder zamonaviy davrlarda kinetik haykaltaroshlikning kashshoflari bo'lgan, ammo ko'plab kinetik rassomlar o'zlarining ishlari va oldingi asrlardagi harakatlanuvchi o'yinchoqlar, qo'g'irchoqlar va soatlar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rishadi.

Hozirgi vaqtda haykaltaroshlik turlari mavjud bo'lib, unda komponentlar havo oqimlari bilan harakatlanadi, masalan, taniqli mobil qurilmalarda. Kalder suv bilan; magnetizm bo'yicha, ixtisosligi Nikolay Takis; turli elektromexanik qurilmalar tomonidan; yoki tomoshabinning o'zi ishtirokida. 1960-yillarda yaratilgan kinetik haykalning neo-

Dada satira sifati asarlari misol qilib keltiriladi. Jan Tinguely. Uning o'zini yo'q qilish "Nyu-Yorkka hurmat" haykalning ham obyekt, ham hodisa yoki "voqe bo'lish" tushunchasini mukammallashtirdi.

Ko'pgina kinetik haykaltaroshlarning maqsadi harakatning o'zini haykal dizaynining ajralmas qismiga aylantirish va shunchaki statik obyekt ichidagi harakatni taklif qilish emas. Masalan, Kalderning mobil telefonlari doimiy ravishda o'zgarib turadigan munosabatlar shakllariga estetik ta'siriga bog'liq. Suyuqliklar va gazlar tarkibiy qismlar sifatida ishlatilganda, haykalning shakli va o'lchamlari doimiy o'zgarishlarga duch kelishi mumkin. Tutun harakati; rangli suv, simob, neft va boshqalarning tarqalishi va oqimi; pnevmatik inflyatsiya va deflyatsiya; va pufakchalar massalarining harakati kinetik haykaltaroshlik uchun vosita bo'lib xizmat qilgan. Kompleksda elektron boshqariladigan "spatio-dinamik" va "luminodinamik" konstruktsiyalar Nikolas Schöffer, yorug'likning o'zgaruvchan naqshlarining kosmosga proyeksiyasi asosiy xususiyatdir.

Theatrof -muhit haykaltaroshi an'anaviy haykaltaroshlik tomonidan ishlab chiqilgan har qanday narsadan farq qiladigan yangi fazoviy kontekstlarni yaratadi. Asar endi tomoshabin oldida ob'ekt sifatida emas, balki uni o'rab oladi, shunda u

sahnada, bog'da yoki interyerdaharakat qilishi mumkin. Atrof-muhitning eng keng tarqalgan turi bu "xona" bo'lib, u maxsus shakllangan va sirtli devorlarga, maxsus yorug'lik effektlariga va juda ko'p turli xil tarkibga ega bo'lishi mumkin. Kurt Shvittersning

Merzbau (1943 yilda vayron qilingan) bu xonalarning birinchisi bo'lib, u hozirda dahshatli xayolotni o'z ichiga oladi. Roksi (1961) yoki Noqonuniy operatsiya (1962) kabi Edvard Kienholzning jadvali; Jorj Segalning kompozitsiyalari, ularda muzlatilgan, tasodifiy munosabatda kiyingan inson figuralari ichki qismlarga joylashtirilgan; va ko'zgulardan qurilgan xonalar, masalan, Yayoi Kusama ning Endless Love Room va Lukas Samaras Ko'zguli xona, ikkalasida ham tomoshabinning o'zi cheksiz aks ettirilgan, umumiy effektning bir qismiga aylanadi.

Atrof-muhit san'ati, umumiy kollaj va assambleya, naturalistik san'at kabi realistik tasvirlash orqali emas, balki haqiqatning o'zini asarga ko'proq kiritish orqali ko'proq konkretlikka intilgan; Masalan, haqiqiy inson tanasidan olingan gipslar, haqiqiy kiyimlar, ob'ektlarning haqiqiy obyektlari va qoliplari, haqiqiy yorug'lik effektlari va mebelning haqiqiy buyumlari. Plastik elementlar musiqa va tovush

effektleri, raqslar , teatr tomoshalari va filmlar bilan birlashtirilishi mumkin, bunda haqiqiy figuralar tarkibiy qismi bo'lgan voqealarni yaratish mumkin."san'at asari" ning va operatsiyalar "badiiy" materiallarda emas, balki haqiqiy ob'ektlarda va haqiqiy muhitda amalga oshiriladi. Bu kabi g'oyalar ilgari haykaltaroshlik atamasi bilan bog'liq bo'lgan har qanday narsadan ancha ustundir. Davradagi haykaltaroshlik o'z predmeti doirasidagi relyefga qaraganda ancha cheklangan. Aytaylik, raundda jang sahnasi

yoki kavalkadani tasvirlash uchun har bir yo'nalishda haqiqiy jang yoki otiqlar egallagan miqyosga mos keladigan joy kerak bo'ladi. Relyefda bunday muammolar yuzaga kelmaydi, chunki davolanishmiqyos va munosabatlarning chuqurligi ma'lum darajada tasavvuriy yoki nazariydir, xuddi rasmlar kabi. Keyin yana, relef fonga

biriktirilganligi sababli, vazn va jismoniy muvozanat va qo'llab-quvvatlash muammolari paydo bo'lmaydi. Raqamlar kosmosda suzuvchi sifatida ifodalanishi mumkin va ular vertikal va gorizonttal ravishda joylashtirilishi mumkin. Shunday qilib, umuman olganda, turda haykaltaroshlik yakka figuralar va cheklangan guruhlar bilan bog'liq bo'lsa, relyeflar olomon, landshaft, me'moriy fon va boshqalarni o'z ichiga olgan murakkabroq "tasviriy" mavzular

bilan bog'liq. Haykaltaroshlikning asosiy mavzusi doimo inson qiyofasi bo'lgan. Tarixiy asarda keyingi o'rinda hayvonlar va inson va hayvon shakllariga asoslangan fantastik mavjudotlar mavjud. Boshqa mavzular, masalan, landshaft, o'simliklar, natyurmort va arxitektura - asosan figurali haykaltaroshlik uchun aksessuarlar bo'lib xizmat qilgan, o'ziga xos mavzu sifatida emas, faqat arxitekturadagi bezak elementlari yoki inglizlarning qimmatbaho o'ymakorliklari bundan mustasno. yog'och o'ymakorligi Grinling Gibbons. Inson qiyofasining haddan tashqari ustunligi:

birinchidan, uning istak, sevgi, qo'rquv, hurmat obyekti sifatidagi ulkan hissiy ahamiyati va antropomorfik holatda xudolar, sajda qilish; ikkinchidan, uning bitmas-tuganmas nozikligi va shakl va ifoda xilma-xilligi. Yalang'och yoki deyarli yalang'och figura Misr, Hindiston, Yunon va Afrika haykaltaroshligida muhim rol o'ynagan bo'lsa, o'rta asrlarda Evropa va qadimgi davrlarda. Xitoy haykaltaroshligida bu raqam deyarli har doim kiyingan. Erkin pardalarning chiziqli va modellashtirilgan shakllarining inson tanasining qattiq hajmlari bilan o'zaro ta'siri klassik haykaltaroshlar uchun katta qiziqish uyg'otdi va keyinchalik Uyg'onish va Uyg'onish davridan keyingi haykaltaroshlikning asosiy mavzularidan biriga aylandi. Inson qiyofasi nofiguratsion san'atning o'sishiga qaramay, zamonaviy haykaltaroshlikda markaziy ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda; Ammo avvalgi asrlarda keng tarqalgan optimistik, ideallashtirilgan yoki naturalistik inson obrazlari asosan umidsizlik, dahshat, deformatsiya va satira tasvirlari bilan almashtirildi .

Sadoqatli tasvirlarni yaratish haykaltaroshning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, dunyodagi eng buyuk haykallarning ko'pchiligi shu turdagi. Ular Budda va hind xudolarining tasvirlarini o'z ichiga oladi; Masihning , Bokira qizning vaxristian

avliyolari; Afina , Afrodita , Zevs va boshqa yunon xudolarining; va Rim, qadimgi Yaqin Sharq , Kolumbgacha bo'lgan Amerika, Afrika va Tinch okeani orollaridagi barcha turli xudolar, ruhlar va afsonaviy mavjudotlar .

Sadoqatli tasvirlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan barcha xotiralarkitob va savodxonlik kam bo'lgan davrlarda yashab o'tgan xalqlarning zavqi va ibrati uchun afsonalar, qahramonlik ishlari va diniy hikoyalar tasvirlangan hikoya haykallari. TheBuddist, Hind va nasroniy an'analari, ayniqsa, hikoya haykaltaroshligiga boy. Hindiston va Janubi-Sharqiy Osiyodagi ma'bad haykallarida Buddha - Jataka va hind xudolarining mujassamlanishi haqidagi hikoyalar ko'p uchraydi; masalan, Sanchi, Amaravati, Borobudur va Angkorda. O'rta asr cherkovlarida Bibliya haqidagi hikoyalarni aks ettiruvchi haykallar shunchalik ko'pki, cherkovlar "toshdagi Injil" deb nomlangan. Shohlar va sarkardalarning qahramonliklarini hikoya qiluvchi haykaltaroshlik, ayniqsa, keng tarqalganOssuriya va Rim. Rimliklar deb nomlanuvchi shakldan foydalanganlaruzluksiz rivoyat, uning eng mashhur namunasi spiral yoki spiral shaklidagi relyefli haykaldir. Trayan ustuni (taxminan 106–113 yillar) VA imperatorning Dakiya urushlari haqida hikoya qiladi. Hikoyadagi epizodlar bir qator ramkali kompozitsiyalarga ajratilmagan, balki uzluksiz relyefning uzluksiz bandini hosil qilish uchun bog'langan. Portret misrliklar tomonidan qo'llanilgan, ammo qadimgi dunyoda yunonlar va rimliklar portret haykaltaroshligini o'zlarining asosiy badiiy yutuqlaridan biriga aylantirgunlariga qadar nisbatan kam uchraydi. Ko'pgina mashhur kishilarning xususiyatlari zamonaviy insonga faqat Rim haykaltaroshlarining tangalar va medallar, portret büstlari va to'liq metrajli portretlardagi ishlari orqali ma'lum. Portret Uyg'onish davridan to hozirgi kungacha

G'arb haykaltaroshligining muhim jihati bo'lib kelgan. Eng mashhur zamonaviy portret haykaltaroshlaridan ba'zilari Rodin, Charlz Despiou , Augusta Savage , Marino Marini va Jeykob Epshteyndir.

Haykaltaroshlikda kundalik hayot manzaralari: Haykaltaroshlikda kundalik hayot manzaralari, asosan, mayda asarlarda kichik hajmda aks ettirilgan. Iogannes Vermeer va Jan-Batist-Simeon Shardenning XVII-XVIII-asrlardagi buyuk janrdagi rasmlarining sokin qadr-qimmatiga ruhan eng yaqin haykallar, ehtimol, yunon qabr toshlari, masalan.

Xegeso stelasi, o'tirgan yosh ayol va uning xizmatkori qutichadan olib tashlagan marjonlarni ko'rishlaridagi sokin va o'ziga xos lahzani ifodalaydi. Odamlarning samimiy manzaralari va ularning kundalik qishloq hayotidagi faoliyati ko'pincha o'rta asrlar va Misr relyeflarida kattaroq kompozitsiyalarning bir qismi sifatida tasvirlangan. Hayvonlar har doim haykaltaroshlik uchun muhim mavzu bo'lgan.

Paleolit davridagi odam relyefda ham, dumaloq shaklda ham favqulodda sezgir hayvonlar haykallarini yaratgan. Otlar va sherlar tasvirlari Ossuriya haykaltaroshligining eng yaxshi asarlaridan biridir. Misrlik haykaltaroshlar qoramollar, eshaklar, begemotlar, maymunlar va turli xil qushlar va baliqlarning nozik tabiiy tasvirlarini yaratdilar. Qadimgi Xitoy haykaltaroshlari bronza va kulolchilikdan ajoyib kichik hajmdagi hayvonlar haykallarini yasashgan. Hayvonlar Evroosiyo va Shimoliy

Evropaning ko'chmanchi qabilalarining haykaltaroshligi uchun asosiy mavzu bo'lib, ular uchun zoomorfik fantaziya uchun asos bo'ldi. Bu hayvonlar san'ati o'rta asrlar san'atida hayvonlar haykaltaroshligining boy an'alariga hissa qo'shdi. Hayvonlar ham yarim mavhum fantaziya uchun asos bo'lib xizmat qilgan meksikalik Mayya, Shimoliy Amerika hindulari va okean haykali. Ot har doim G'arb haykaltaroshligida muhim o'rin egallagan, ammo boshqa hayvonlar ham 16-asrda Giambolonya va XIX-asrda Antuan-Lui Barye kabi haykaltaroshlar, shuningdek, ko'plab haykaltaroshlar va bog'ning haykaltaroshlari asarlarida ishtirok etganlar. favvora qismlari. Hayvonlardan yoki hayvonga o'xshash shakllardan keng foydalangan zamonaviy haykaltaroshlar orasida Konstantin Brancusi, Pablo Pikasso, Gerxard Marks, Germaine Richier, Fransua Pompon, Pino Paskali va Fransua-Ksavier-Maksime Lalanni qayd etish mumkin.

Fantaziyada haykaltaroshlik: Haykaltaroshlar xudolar va afsonaviy mavjudotlarni tasavvur qilishga urinishlarida hayvon va odam shakllarining

uyg'unligi va metamorfoziga asoslangan fantastik tasvirlarni ixtiro qildilar. Qadimgi dunyoning kentavr, Minotavr va hayvon boshli xudolari oddiy kombinatsiyadir. Ko'proq hayoliy fantaziya meksikalik va mayya haykaltaroshlari va dunyoning ko'plab burchaklaridagi boshqa haykaltaroshlar tomonidan yaratilgan. Shimoliy Yevropada erta o'rta asrlarda va o'rta asrlarda yaratilgan haykaltaroshlikda hayoliy mavjudotlar ko'p. Romanesk davri. O'ynoqi fantaziya ko'pincha bog' haykaltaroshligi va favvoralarida uchraydi. Birinchi jahon urushidan keyingi davrda fantaziya tasviriy haykaltaroshlikning asosiy elementi edi. Uning ko'plab shakllari orasida orzulardan olingan tasvirlar, ilmiy

fantastikaning texnologik fantaziyalar va ko'plab hayvonlar va avtomatlar mavjud. Syurrealistlar zamonaviy haykaltaroshlikning bu jihatiga katta hissa qo'shdilar. Haykaltaroshlikning arxitektura fonlari soddalashtirilgandan tortib to turlicha baldakchinolar XVII-XVIII-asrlarga oid virtuoz istiqbolli Grinling Gibbons shaharchalarigacha bo'lgan ilk o'rta asr relyeflarining, ayniqsa qurbongohlar ustidagi kanoplarga o'xshash manzarali tuzilmalar Plintuslar, entablaturalar, pilastrlar, ustunlar va qoliplar kabi

me'moriy aksessuarlar yunon va rim sarkofagilarida, o'rta asr qurbongohlari va ekranlarida va Uyg'onish davri devor qabrlarida muhim rol o'ynagan. Ornament sohasidan tashqarida botanika shakllari haykaltaroshlikda faqat kichik rol o'ynagan. Daraxtlar va stilize lotuslar ayniqsa keng tarqalgan Hind haykali, chunki ularning katta ramziy ahamiyati. Daraxtlar Uyg'onish davrining ko'plab relyeflarida va ba'zi o'rta asr relyeflarida ham uchraydi.

Uyg'onish davri relyeflarida (ayniqsa, Giberti releflarida) muhim fon xususiyati bo'lgan landshaft va haykaltarosh qoyalar sifatida bir qatorda paydo bo'lgan. Barok favvorolari haykaltaroshlikka qachon yangicha kirgan Genri Mur g'orlar, qoyalar, tepaliklar va qoyalarning shakllarini inson qiyofasi bilan bir qator katta yotgan figuralarda birlashtirdi.

Haykaltaroshlikda an'ana bilan taqqoslanadigan narsa yo'q natyurmort rasm. Obyektlar tasvirlanganda, u deyarli har doim figurali kompozitsiyaning bir qismi sifatida bo'ladi. Biroq, bir nechta zamonaviy haykaltaroshlar, xususan, Giakomo Manzù va Kleys Oldenburg natyurmortdan foydalanganlar. Vakilliksiz haykaltaroshlikning ikkita asosiy turi mavjud. Bir turi foydalanadi Tabiat

tasvirlanadigan mavzu sifatida emas, balki rasmiy g'oyalar manbai sifatida. Shu tarzda ishlaydigan haykaltaroshlar uchun tabiatda kuzatilgan shakllar o'ziga xos ijodiy o'yinning boshlang'ich nuqtasi bo'lib xizmat qiladi, ularning yakuniy mahsuloti asl manbaga yoki boshqa biron bir tabiiy ob'ektga deyarli o'xshamaydi yoki umuman o'xshamaydi. Brancusi, Raymond Duchamp-Villon, Jacques Lipchitz, Henri Laurens, Umberto Boccioni va boshqa kashshof zamonaviy haykaltaroshlarning ko'plab asarlari bu xususiyatga ega. Tabiiy shakllarning tanib bo'lmaydigan darajada o'zgarishi erta va bezak san'atining ko'plab uslublarida ham keng tarqalgan. Noob'ektiv haykaltaroshlikning boshqa asosiy turi, odatda, noob'ektiv haykaltaroshlik sifatida tanilgan, tabiatda boshlang'ich nuqtasi ham bo'lmagan, to'liq vakillik bo'lmagan shakldir. U haykaltaroshning fazoviy munosabatlar, hajm, chiziq, rang, tekstura va boshqalar haqidagi umumlashtirilgan, mavhum g'oyalarini konstruktiv manipulyatsiya qilishdan kelib chiqadi. Ob'ektiv bo'lmagan haykaltaroshning yondashuvi o'z san'atining elementlarini xuddi shu tarzda boshqaradigan musiqa bastakorining yondashuviga o'xshatilgan. Haykaltaroshlik sarlavhasi ostida sof ixtiro qilingan, uch o'lchamli artefaktlarning kiritilishi XX-asrning yangiligidir. Ba'zi ob'ektiv bo'lmagan haykaltaroshlar tirik organizmlarga xos bo'lgan sirtning murakkab egri chizig'iga ega bo'lgan shakllarni afzal ko'radilar; boshqalar oddiy, oddiy geometrik shakllarni afzal ko'radilar. Uch o'lchovli shaklning butun sohasi ob'ektiv bo'lmagan haykaltaroshlar uchun ochiq, ammo bu haykaltaroshlar ko'pincha tor doiradagi afzal qilingan shakl turlari bilan cheklanadi. Masalan, 1950 va 60-yillarda mashhur bo'lgan ob'ektiv bo'lmagan haykaltaroshlikning bir turi, masalan, birlamchi shakllar deb ataladigan juda aniq shakllardan iborat edi. Bular yuqori darajada ishlangan, odatda rangli konstruktsiyalar bo'lib, ular ko'pincha katta hajmga ega bo'lib, butunlay tekis yoki bitta kavisli sirtlardan iborat edi. Ob'ektiv bo'lmagan haykaltaroshlarning birinchi avlodi orasida Jan Arp, Antuan Pevsner, Naum Gabo, Barbara Xepvort mashhur bo'lgan., Maks Bill va Devid Smit. Shu tarzda ishlagan keyingi rassomlar orasida Robert Morris, Donald Judd va Filipp King bor.

Amaliy haykaltaroshlik: Ornamental haykaltaroshlikning asboblari va motivlari uchta asosiy toifaga bo'linadi: mavhum, zoomorf va botanika. Har qanday ramkaga

osongina mos keladigan mavhum shakllar bezakning keng tarqalgan shaklidir. Abstrakt relyefli bezakning yorqin namunalari islom dinida, Meksikalik va Mayya binolari va kichik Keltlar metall artefaktlarida. Asarning o'ziga xos xususiyati yirik to'g'ri chiziqli ikki tekislikdagi binolarning relyeflaridan farq qiladi. Meksikadagi Mitla, Keltlar qalqoni yoki tana bezaklarining kichik o'lchamdagi egri chiziqli plastik bezaklariga. Hayvon shakllarining keng doirasidan olingan zoomorfik relef bezaklari erta artefaktlarda va Romanesk cherkovlarida, ayniqsa yog'ochdan yasalgan cherkovlarda keng tarqalgan. Skandinaviyadagi ustun cherkovlari.

Botanika shakllari osongina dekorativ maqsadlarda foydalanishga yordam beradi, chunki ularning o'sish shakllari o'zgaruvchan va ularning tarkibiy qismlari - barg, shoxcha, kurtak, gul va mevalar - cheksiz takrorlanadi. Klassik relyefning akant va madhiya motivlari va Hind relyefidagi lotuslar stilize qilingan o'simlik bezaklarining ajoyib namunasi. Angliyadagi Sautvell Minsterning, Frantsiyadagi Reims sobori va boshqa gotika cherkovlarining tabiiy barglari bezaklari shunchaki dekorativlikdan ustun turadi va o'ziga xos tarzda ajoyib plastik haykalga aylanadi.

Simvolizm: Haykaltaroshlik tasvirlari bir necha darajalarda ramziy bo'lishi mumkin. An'anaviy belgilar, masalan, geraldika va boshqa belgilardan tashqari, haykaltaroshlikning eng oddiy va eng oddiy turi - bu mavhum g'oyani tasvirlash vositasidir. allegoriya va shaxslashtirish. Bir nechta keng tarqalgan misollar - asosiy fazilatlarni (ehtiyotkorlik, adolat, sabr-toqat, matonat), diniy fazilatlarni (iymon, umid va xayriya), san'atni, cherkovni, g'alabani, yil fasllarini, sanoatni va qishloq xo'jaligi. Bu raqamlar ko'pincha ularni aniqlashga xizmat qiluvchi ramziy ob'ektlar bilan ta'minlanadi; masalan, sanoatning bolg'asi, qishloq xo'jaligining o'rog'i, vaqt soati, adolat tarozisi. Bunday personajlar juda ko'p O'rta asrlar va Uyg'onish davri haykaltaroshligi va yaqin vaqtgacha butun dunyo bo'ylab ommaviy haykaltaroshlik savdosi zaxirasi bo'lgan. Hayvonlar ham xuddi shu tarzda tez-tez ishlatiladi; masalan, boyqush (Afina timsoli va donolik ramzi sifatida), Britaniya sher va Amerika burguti. Haykaltaroshlik tasvirlari bu oddiy ramziylik darajasidan tashqari, insoniyatning eng chuqur ruhiy tushunchalari, e'tiqodlari va his-tuyg'ularini ifodalovchi kengroq, mavhum diniy, afsonaviy va fuqarolik ramzlari bo'lib xizmat qilishi mumkin.

BuyukFrantsiyaning markaziy qismidagi Autun janubiy Fransiyadagi Moissak va boshqa o'rta asr cherkovlari timpanumlari (eshik ravog'i bilan o'ralgan eshik panjarasi ustidagi bo'shliq) inson hayotining oxiri va inson munosabatlariga oid eng chuqur xristian ta'limotlarini ramziy qiladi. ilohiy bilan. The Hindu raqsi tasviri _Shiva har bir tafsilotda ramziy ma'noga ega va butun tasvir hind dinining ba'zi murakkab kosmologik g'oyalarini bitta konsentrlangan belgida ifodalaydi. Buddistlar ibodatxonasiJava tilidagi Borobudur barcha diniy ramzlarning eng murakkab va birlashtirilganlaridan biridir. U muqaddas tog' sifatida yaratilgan, uning tuzilishi ruhiy olamning tuzilishini ramziy qiladi. Ma'badning to'qqizta sathining har biri turli xil haykaltaroshlik ramziga ega bo'lib, eng past darajadagi do'zax va istaklar dunyosidan tortib, eng yuqori darajadagi yuqori ruhiy sirlarning qat'iy ramzlariga o'tadi. Ko'proq individualistik jamiyatlarda haykaltaroshlik asarlari shaxsiy, shaxsiy darajada ramziy bo'lishi mumkin. Mikelanjeloniki Qullar tananing qulligidan, uning "er yuzidagi qamoqxonadan" xalos bo'lish uchun kurashayotgan inson ruhining neoplatonik allegoriyalari yoki to'g'ridan-to'g'ri tushunarli shaklning oddiy materiyaga qarshi kurashining ramzi sifatida talqin qilingan. Ammo ular Mikelanjeloning shaxsiy munosabatlari, his-tuyg'ulari va psixologik to'qnashuvlarining bezovta qiluvchi belgilari ham bo'lishi mumkin. Agar bu uning ongsiz ongining ifodasi bo'lsa, haykaltaroshning o'zi o'z ishining dizaynining bu jihatidan bexabar bo'lishi mumkin. Ko'pgina zamonaviy haykaltaroshlar o'z ishlarida ramziylikka bo'lgan har qanday urinishdan voz kechishadi. Agar ramziy tasvirlar zamonaviy haykaltaroshlikda muhim rol o'ynasa, ular eskirgan klassik, o'rta asrlar va boshqa tarixiy manbalardan olingan yoki ular shaxsiydir. Zamonaviy haykaltaroshning o'z ishida foydalanishi uchun ijtimoiy jihatdan tan olingan simbolizm kam bo'lganligi sababli, alohida rassomlar tomonidan ongli ravishda ixtiro qilingan yoki individual ongsiz ongning tasvirni yaratish funksiyasidan kelib chiqadigan ramzlar muhim ahamiyatga ega. Ularning aksariyati rassomning shaxsiy munosabatlari, e'tiqodlari, obsesyonlari va his-tuyg'ularini ifodalovchi butunlay shaxsiy ramzlardir. Ular ko'pincha ramziy emas, balki simptomatikdir. Genri Mur universal xususiyatga ega bo'lgan shaxsiy ramzlar dunyosini yaratgani uchun

zamonaviy haykaltaroshlar orasida ajralib turadi; va Naum Gabo ilm-fan va texnologiya tomonidan taqdim etilgan zamonaviy insonning dunyo rasmiga munosabatini umumiy ma'noda ifodalovchi tasvirlarni qidirdi.

Joylashuvi yoki o'rne, shuningdek tasviri ramziy bo'lgan haykaltaroshlikka o'ymakorlik misol bo'la oladi. qadimgi dunyoning chegara toshlari; jang maydonlarida yoki diniy va siyosiy shahidlar o'ldirilgan joylarda o'rnatilgan yodgorliklar the Ozodlik haykali va portlar, shahar darvozalari, ko'priklar va boshqalarda joylashgan shunga o'xshash fuqarolik ramzlari; va oxirgi qiyomat sahnalari soborlarning kirishlari ustiga o'rnatilgan bo'lib, ular jamoatga nasihat bo'lib xizmat qilishi mumkin edi. Haykalning vazifasiga mos keladigan ramziylikni tanlash dizaynning muhim jihati hisoblanadi. Shriftlar, minbarlar, minbarlar, zafar arklari, urush yodgorliklari, qabr toshlari va shunga o'xshashlar o'z vazifasiga mos keladigan ramziylikni talab qiladi. Qabr haykallari biroz boshqacha tarzda Qabr aholisining keyingi hayotida sehrli vazifani bajarish uchun mo'ljallangan Misr, ularning maqsadlariga mos keladigan tasvirlar bo'lishi kerak edi. Biroq, ular ramzlardan ko'ra ko'proq sehrli o'rinbosarlarning tabiatiga ega. Haykallarning aksariyati butunlay avtonom emas, balki boshqa vositalardagi boshqa san'at asarlari bilan birlashtirilgan yoki qaysidir ma'noda bog'langan. Relyef, xususan, paleolit davri odamining nayza uloqtiruvchilari va eng qadimgi Misr tsivilizatsiyasining kosmetik palitralaridan tortib, eng yangi ommaviy ishlab chiqarilgan plastmassagacha bo'lgan keng ko'lamli maishiy, shaxsiy, fuqarolik va muqaddas artefaktlarni bezash shakli bo'lib xizmat qilgan. Jacobean zig'ir buklama panelining reproduksiyasi (zig'irning burmasini yoki o'ramini ifodalovchi o'yilgan yoki qoliqli panel). Katta o'lchamdagi haykaltaroshlikning asosiy qo'llanilishi bilan birga bo'lgan arxitektura. U binoning ichki yoki tashqi matosining bir qismini tashkil etgan yoki unga qo'shimcha sifatida binoning qarshisida yoki yaqinida joylashtirilgan. Shahar manzarasining bir qismi sifatida binolarga nisbatan haykaltaroshlikning roli ham katta ahamiyatga ega. An'anaga ko'ra, u ko'chalar yig'ilishida, bozorlarda, shahar maydonlarida va boshqa ochiq joylarda asosiy nuqtani ta'minlash uchun ishlatilgan - bu an'ana bugungi kunda ko'plab shaharsozlikchilar tomonidan davom ettirilmoqda.

Haykaltaroshlik a uchun umumiy dekorativ sxemaning bir qismi sifatida keng qo'llanilgan bog ' yokipark. Bog' haykalchasi odatda zavqlanish uchun mo'ljallangan bo'lib, meditatsiya, dam olish va zavqlanish uchun to'g'ri muhitni yaratishga yordam beradi. Maqsad engil arkadiya yoki ideal jannat atmosferasini yaratish bo'lganligi sababli, odatda bezovta qiluvchi yoki jiddiy mavzulardan qochish kerak. Haykal daraxtlar va barglar orasiga o'rnatilishi mumkin, bu erda u tomoshabinni hayratda qoldirishi va zavqlanishi mumkin yoki ko'rinish uchun diqqat markazini ta'minlash uchun ochiq joyga joylashtirilishi mumkin.

Favvoralar ham, birinchi navbatda, his-tuyg'ularga zavq bag'ishlash uchun mo'ljallangan. Yorug'lik, harakat, tovush va haykaltaroshlik tasvirlarining o'zaro ta'siri bilan hech narsa bilan taqqoslab bo'lmaydi, ular choyshablar, oqimlar va suvning kataraktalarining harakati va tovushini boy haykaltaroshlik, suv o'simliklari va barglari, dart baliqlari, aks ettirish va o'zgaruvchan chiroqlar. Ular XX-asrning barcha prototiplaridir "aralash media" kinetik haykallar. Haykaltaroshlikning mustahkamligi uni esdalik maqsadlari uchun ideal vositaga aylantiradi va dunyodagi eng buyuk haykallarning aksariyati shaxslar va voqealar xotirasini abadiylashtirish uchun yaratilgan. Yodgorlik haykaltaroshligiga qabrlar, qabr toshlari, haykallar, lavhalar, sarkofagilar, yodgorlik ustunlari va zafar arklari kiradi. Portret ham ko'pincha yodgorlik vazifasini bajaradi. Haykaltaroshlikning eng tanish va keng tarqalgan qo'llanilishidan biritangalar. 2500 yildan ortiq vaqt davomida ishlab chiqarilgan bu miniatyura san'at asarlari tarixiy jihatdan bebaho va ko'pincha badiiy jihatdan ajoyib portret boshlari va ramziy asboblarni o'z ichiga oladi. Medallar ham kichik hajmga qaramay, yuqori sifatli plastik san'at uchun vosita bo'lishi mumkin. Italiya rassomi Antonioning XV-asr medallariPisanello va qadimgi tangalarGretsiya odatda haykaltaroshlikning ushbu miniatyura sohalarida eng yuqori yutuqlar hisoblanadi. Bundan tashqari, gliptik san'atning haykaltaroshlik mahsulotlari, ya'ni o'ymakorlik san'ati kichik miqyosda. Qimmat baho toshlar va qattiq toshlar. Ko'pincha qimmatbaho metall buyumlar bilan birgalikda amalga oshiriladigan ajoyib va xilma-xil ishlar ko'plab mamlakatlarda ishlab chiqarilgan. Nihoyat, haykaltaroshlik marosim va marosim ob'yektlari uchun keng qo'llanilgan.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

1. *Relyefli haykaltaroshlik deganda nimani tushunasiz?*
2. *Haykaltaroshlikda relyef ishlash turlari va bosqichlari haqida so'zlab bering?*
3. *Haykaltaroshlik tasvirlari qanday ramziy ma'nolarga ega?*
4. *Haykaltaroshlikda Amaliy haykaltaroshlikning farqi nimada?*
5. *Haykaltaroshlikda relyev qanday xom ashyolar bilan ishlanadi?*
6. *Haykaltaroshlikning qanday turi va yo'nalishlari mavjud?*

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov N.K. «Odam anatomiyasi» Atlas. Toshkent, 1996. 1-jild.
2. Oydinov. N. O'zbekiston tasviriy san'atidan lavhalar. Toshkent "O'qituvchi". 1997 y.
3. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Toshkent,2003.
4. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik.(Qayta nashr) Toshkent, 2005 y.
5. Boymetov B.B.Tolipov M.S. Plastik anatomiya. Kasb hunar kollejlari uchun o`quv qo`llanma. Toshkent,2005 y.
6. Shobaratov P. Haykaltaroshlik. Ma`ruzalar matni. 2001 y.
7. Hakimov. A. "O'zbekiston tasviriy san'ati antalogiyasi" T. 2011 y.
8. Axmedova N.R. «Jivopis TSentralnoy Azii XX veka: traditsii, samobytnost i dialog» T., 2004 g. - 160 s.
9. Benzel, Kim, Sara B. Graff, Yelena Rakich va Edit V. Uotts. *Qadimgi Sharq san'ati: o'qituvchilar uchun manba* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2010. [See- MetPublications](#)
10. Aruz, Joan, Ronald Uollenfels bilan, muharrirlar. *Birinchi shaharlar san'ati: O'rta yer dengizidan Hindgacha bo'lgan eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2003. [See- MetPublications](#)

3-Mavzu: Islimi shaklli rozetkaga qarab natyurmort ishlash(barelef).

Reja:

- 1. Xaykaltaroshlikda barelyef ishlashning talab va bosqichlari.***
- 2. Zamonaviy davrda barelyefni o'рни va ahamiyati.***
- 3. Haykaltaroshlikda Barelyef qanday yaratilgan.***

Haykaltaroshlik - Tasviriy san'at turi; borliqni hajmli shakllarda, makonda uch o'lchamda tasvirlashga asoslanadi. Tasvir obyekti, asosan, inson; shuningdek, hayvonlar (anima-listika), tabiat (manzara) va narsalar (natyurmort). Haykalning 2 asosiy ko'rinishi aylanib kuzatish imkonini beruvchi dumaloq haykal hamda faqat bir tomondan ko'rishga mo'ljallangan bo'rtma (qabariq) tasvir relyef turi farqlanadi. Relyef, o'z navbatida, yuzaga nisbatan bir oz bo'rttirib ishlanadigan barelyef hamda tasvir yuzaga nisbatan ancha bo'rttirib ishlanadigan gorelyefta bo'linadi; shuningdek nursoya o'yini hisobiga tasvir ko'zga tashlanadigan tekis yuzaga ishlanadigan yana o'yma ko'rinish mavjud.

Barelef deb Fransuzcha italyancha basso-relief ("past relyef"), barelyef ("bah reef tekis) fon. Barelyef relyef haykaltaroshlikning faqat bir ko'rinishidir: baland relyefda yaratilgan figuralar fondan yarmidan ko'proq ko'tarilgan ko'rinadi. Intaglio

relyef haykalining yana bir shakli bo'lib, unda haykal aslida loy yoki tosh kabi materiallarga o'yilgan. Rassomlar figuralar va obyektlarni yaratish va ta'kidlash uchun 2D tekislikda haykaltaroshlik qilish orqali barelyef yaratadilar, bu esa barcha burchaklardan ozgina buzilish bilan ko'rish mumkin bo'lgan 3D ko'rinishini yaratadi. Shu bilan bir qatorda, material Graffito deb ataladigan 2D tekislikdan ham o'yilgan bo'lishi mumkin. Sirtga o'yilgan yoki qo'shilgan taniqli figuralar juda sayoz bo'lib qolmoqda. Agar mavzu o'z fonidan yarmidan ko'proq ko'tarilgandek ko'rinsa, bu yuqori relyef deb tasniflanadi.

Zamonaviy davrda barelyefni o'zni va axamiyati: Bugungi kunda barelyef asosan kichikroq asarlar uchun qo'llaniladi va Donatello boshlaganidek, istiqbol tuyg'usiga ega bo'lish va asarga chuqurlik berish uchun asosan yuqori relyef bilan birlashtiriladi. Hashamatli interyer dizaynida, ayniqsa, barelyef xona ichidagi markazlashtirilgan nuqtalarni yaratish, shuningdek, devorlar, shiftlar, gumbazlar, eshiklar, ustunlar, suv favvoralar va boshqa ichki me'moriy xususiyatlarni yaxshilash uchun ishlatilishi mumkin. Endi bu an'anaviy uslub diniy ikonografiyaga kirmaydi va o'zimiz kabi rassomlar barelyef bo'limida landshaftlar, me'moriy tafsilotlar yoki g'aroyib rivoyatlarni yaratishi mumkin. Impressionizm va modernizm barelyefning batafsil tabiatiga osongina o'tish mumkin va bu mahoratning zamonaviy bo'lib qolishiga yoki mijozlarning xohishiga qarab yangilanishiga imkon berdi. Art Deco, Art Nouveau va Arts & Crafts xususiyatlari hozirgi bozorda dizayn g'oyalari orasida juda mashhur bo'lib kelmoqda. Qanday qilib interyer dizaynerlari barelyefni o'z ichiga olishi mumkin? Agar siz hashamatli interyer dizayneri bo'lsangiz, bu interyer uchun

juda o'ziga xos va muqobil tugatish bo'lib, u shubhasiz vay-faktor keltiradi. Ushbu turdagi mahoratning nafis tugashi suhbat mavzusi bo'lib, u so'nggi yillarda hashamatli dekoratsiyada qayta tiklangan qo'lda ishlangan yog'och mebellar va yuqori darajadagi marmar buyumlarga mukammal hamrohlik qiladi. Barelyefning go'zalligi shundaki, siz har qanday vositadan foydalanishingiz mumkin, bu texnikani interyer dizayni uchun juda ko'p qirrali qiladi. Tosh va metall ikkalasi ham mashhur materiallardir, ammo Pigmentti+da biz materiallardan kutilmagan tarzda foydalanishni yaxshi ko'ramiz va an'anaviy ravishda Marmorino-ni tanlaymiz, u qisqacha, mat, atlas va sayqallangan yakuniy effektlarga qarab turli xil pardozlarni taklif qiladi. Bugungi kunda uylarda muhim element bo'lib, dizaynerlar o'z dizaynlariga teginishning mohiyatini keltirishda e'tiborga olishlari kerak bo'lgan narsadir. Iste'molchilar o'zlarining hissiy tajribasini oshirish istagiga ega va teginish va vizual murakkablik elementini qo'shish tabiiy qiziqish tuyg'usini tinchlantirishga yordam beradi. Barelyef xonaga tekstura va chuqurlik keltiradi, bu esa kashf qilish zaruratini keltirib chiqaradi. Hashamatli dizayn dunyosi mijozlari suhbatni boshlashni xohlashadi va kechki ovqat va ko'ngilochar tadbirlarda hayratda qolishni xohlashadi. Barelyef mutlaqo noyob, chiroyli va ta'lim olish imkoniyatini beradi.

Haykaltaroshlikda Barelyef tarixi:

Barelyef - bu insoniyatning badiiy izlanishlari kabi qadimgi texnika bo'lib, yuqori relyef bilan chambarchas bog'liq. Ma'lum bo'lgan eng qadimgi barelyeflarning ba'zilari g'orlar devorlarida, ehtimol 30 000 yil oldin. Petrogliflar - g'orlar devorlariga yoki boshqa tosh yuzalarga singdirilgan tasvirlar ham rang bilan ishlangan, bu esa releflarni ta'kidlashga yordam bergan. Keyinchalik qadimgi misrliklar va ossuriyaliklar tomonidan qurilgan tosh binolarning sirtiga barelyeflar qo'shilgan. Relyefli haykallar qadimgi yunon va rim haykaltaroshligida ham uchraydi; Poseydon,

Apollon va Artemidaning relyef haykallari aks ettirilgan Parthenon frizi mashhur misoldir. Butun dunyoda barelyefning asosiy asarlari yaratilgan; muhim misollar orasida Kambodjadagi Angkor-Vat ibodatxonasi, yunon Elgin marmarlari va Hindistonning Ashoka shahridagi Arslon poytaxtidagi fil, ot, buqa va sher tasvirlari (miloddan avvalgi 250-yillar) mavjud. O'rta asrlarda cherkovlarda relyefli haykaltaroshlik mashhur bo'lib, Evropadagi Romanesk cherkovlarini bezatgan eng ajoyib misollar bilan. Uyg'onish davriga kelib, rassomlar yuqori va past relyefni uyg'unlashtirishda tajriba o'tkazdilar. Donatello (1386–1466) kabi rassomlar yuqori relyefdagi oldingi figuralarni va barelyefdagi orqa fonlarni haykaltaroshlik qilish orqali istiqbolni taklif qila oldilar. Desiderio da Settignano (taxminan 1430–1464)

va Mino da Fiesole (1429–1484) terakota va marmar kabi materiallardan barelyeflarni, Mikelanjelo (1475-1564) toshdan yuqori relyefli asarlar yaratgan. XIX-asrda bas-relef haykaltaroshligidan dramatik asarlar yaratish uchun foydalanilgan, masalan, Parij Arc de Triomphe haykali. Keyinchalik, XX-asrda abstrakt rassomlar tomonidan relyeflar yaratilgan. Amerikalik relyefli haykaltaroshlar italyan asarlaridan ilhom olishgan. XIX-asrning birinchi yarmida amerikaliklar federal hukumat binolarida yordam ishlarini yaratishni boshladilar. Ehtimol, AQShning eng mashhur barelyef haykaltaroshi Nyu-Yorkdagi Olbani shahridan Erast Dou Palmer (1817–1904) bo'lgan. Palmer kamo-kesuvchi sifatida o'qitilgan va keyinchalik odamlar va landshaftlarning ko'plab relyef haykallarini yaratgan. **Haykaltaroshlikda Barelyef qanday yaratilgan:** Barelyef materialni (yog'och, tosh, fil suyagi, nefrit va boshqalar) o'yib olish yoki boshqa silliq yuzaning yuqori qismiga material qo'shish orqali yaratiladi (masalan, loydan toshgacha bo'lgan chiziqlar). Misol tariqasida, fotosuratda Lorenzo Gibertining (italyancha, 1378-1455) Baptistiya cherkovining Sharqiy eshiklaridan (odatda Mikelanjeloga berilgan iqtibos tufayli "Jannat darvozalari" deb nomlanadi) panellaridan birini ko'rishingiz mumkin. San Jovanni. Florensiya, Italiya. Odam Ato va Momo Havoning barelyefini yaratish uchun, taxminan. 1435 yilda Giberti o'zining dizaynini qalin mum varag'iga birinchi marta o'yib chizdi. Keyin u ho'l gips

qoplamasi bilan o'rnatdi, u quriganidan va asl mum eritilgandan so'ng, o'zining bronzadagi barelyef haykalini qayta yaratish uchun suyuq qotishma quyilgan yong'inga chidamli qolipni yaratdi. Haykalni bajaradigan vazifasi va mazmuniga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi: monumental haykaltaroshlik, bezak haykaltaroshligi, dastgohli haykaltaroshli. Mayda haykaltaroshlik turlari o'zaro yaqin aloqada rivojlanadi hamda o'ziga xos xususiyatlarga ega. Me'morlik san'ati bilan

bog'liq bo'lgan monumental haykalga muhim tarixiy voqealar, atoqli shaxslar xotirasini abadiylashtirish maqsadida o'rnatilgan monument, yodgorliklar, haykal ansambllari kiradi, ular o'zida katta mazmuni ifodalaydi hamda mustaqil ahamiyatga ega; biroq haykalning bu turi bevosita muhit, me'moriy inshootlar hamda tabiat bilan uyg'un bo'lishi lozim, bu unga yanada ulug'vorlik va ta'sirchanlik baxsh etadi. Monumental haykalga xos bo'lgan xislatlardan biri qahramonlarni ko'tarinki ruhda tasvirlashdir. Monumental haykal asarlari uzoqdan ko'rishga mo'ljallanganligi sababli, katta-katta yaxlit shakllardan keng foydalaniladi; odam yuzidagi mayda unsurlar, kiyimdagi buklanishlar, mayda qismlar ko'rsatilmaligi mumkin. Bezak haykalga istirohat bog'lari, xiyobonlar, ko'cha va bog'lar, shuningdek, me'moriy binolarning devorlarini bezash uchun ishlanadigan turli bezak haykallar kiradi; asarlarida ramziy obrazlar, hayvonlar shakli keng ishlatiladi. Binolarning devorlariga ishlanadigan bo'rtma tasvirlar, amaliy san'at buyumlari yuzasiga ishlanadigan bezaklar, favvora, panjara, badiiy darvozalar ham shu haykalning ko'rinishidir. Dastgohli haykalga mustaqil mazmunga ega bo'lgan, san'atning boshqa turlariga tobe bo'lmagan asarlar kiradi; Ular ko'rgazmalar, muzey xonalariga va uylarning interyeriga qo'yish uchun mo'ljallanadi. Bu tur asarlarda voqelik o'zining butun borlig'i bilan aks ettiriladi hamda inson ruhiyatidagi nozik o'zgarishlar, uning ichki kechinmalari, kayfiyatini ochib berish imkoniyati katta. Dastgoh haykal asarlari byust

(belgacha bo'lgan portret), tors, haykal (odam gavdasining natural kattalikda ishlangan ko'rinishi), haykalcha (natural kattaligidan kichik bo'lgan haykallar), koloss (haddan ortiq kattalikda ishlangan haykallar, mas, Rodos kolossi), janrlari haykal (muayyan muhitda tasvirlangan odam yoki odamlar guruhi) va boshqa ko'rinishda bo'ladi. Kichik shakllar haykaldagi o'z xarakteriga ko'ra amaliy bezak san'atiga yaqin turadi. Bunga stol ustiga qo'yiladigan sopol, chinni va boshqa xom ashyolardan ishlanadigan haykallar kiradi. Eng ko'p tarqalgan turlaridan biri terrakota; medal yasash sanati va gliptika ham shu turga mansub. Haykaltaroshda ijodkor nursoya o'yinidan foydalanish orqali asarning ta'sir kuchini oshirishga erishadi (nur tushishi bilan haykal jonlanadi, nur yo'nalishining o'zgarishi bilan undagi nur-soya tovlanishi ham o'zgaradi, natijada undan tomoshabin oladigan taassurot ham o'zgarib boradi). Bu ayniqsa monumental va bezak haykaltaroshlik asarlari uchun qo'l keladi, chunki maydon yoki hiyobonga o'rnatilgan haykalga ertalabki quyosh nurlari bir joziba bersa, kechki kun botish paytidan quyosh nurlari boshqacha bir fayz kiritadi. Haykaltarosh insonning tashqi ko'rinishi, sokin yoki harakatdagi holatini aks ettirish bilan uning imkoniyati tugamaydi, asarda kechinmalar, hayajon, g'amginlik va boshqa ruxiy xolatlar o'z ifodasini topadi. Haykaltarosh mahorati, to'g'ri topilgan harakat, yuzdagi mimik holat asarning ta'sirli bo'lishida muhim o'rin tutadi. Haykaltaroshning asarlari uchun tosh, granit, bronza, marmar, yog'och, metall (oltin, kumush, pikel kabi qimmatbaho metallar) sement, gips kabi turli materiallar ishlatiladi. Haykal yasashda tanlangan xom ashyo uning rangini belgilaydi. Xalq haykallaridagina haykallarni bo'yash hollari uchraydi. Haykal asarlari yaratishda yumshoq moddalar (maxsus loy, mum, plastilin va boshqalar), qattiq moddalar (turli nav toshlar, yog'och va boshqalar)dan kesib (yo'nib) yoki o'ymakorlik bilan keraksiz qismlarini olib tashlash yo'li bilan yaratiladi; suyuq holatdan qattiq holatga o'tish xususiyatiga ega bo'lgan moddalar (turli metall, gips, beton va boshqalar)dan qolip yordamida quyib ishlanadi; keramika haykal asarlari tayyorlashda maxsus loy navlaridan foydalaniladi, shakl bo'yama naqsh yoki rangli sir bilan qoplanadi va maxsus pechlarda quydiriladi. Haykal asari taglikka (postament yoki pyedestalga) o'rnatiladi; ba'zan haykaltarosh maqsadini

yuzaga chiqarishda bir necha taglikka oʻrnatilgan haykallar, relyeflardan foydalanishi mumkin. Haykaltaroshlik qadimdan ibtidoiy jamiyatda insonning mehnat faoliyati va diniy tushunchalarning paydo boʻlishi bilan shakllanib, yasash jarayonida haykallarga xos uslub (yoʻnish, ishlov berish, yumshoq loydan shakllar yasash) bilan oʻz hissiyoti, kechinmalarini tasvirlay boshlagan. Hayvonlarning dumaloq, gʻor yoki tosh yuzasiga ishlangan boʻrtma haykallari ibtidoiy kishilar qarashlarining ifodasidir. Boʻrtma tasvirlar yumshoq tosh, suyak va yogʻoch yuzasiga ishlangan, mehnat va ov

qurollarini bezashda hamda tumor sifatida ham foydalanilgan. Oltin va boshqa qimmatbaho materiallardan boʻrtma tasvirli amaliy sanʼat buyumlari, loydan haykalchalar yasashda katta muvaffaqiyatlarga erishildi (skifiyaar madaniyati, Afrika

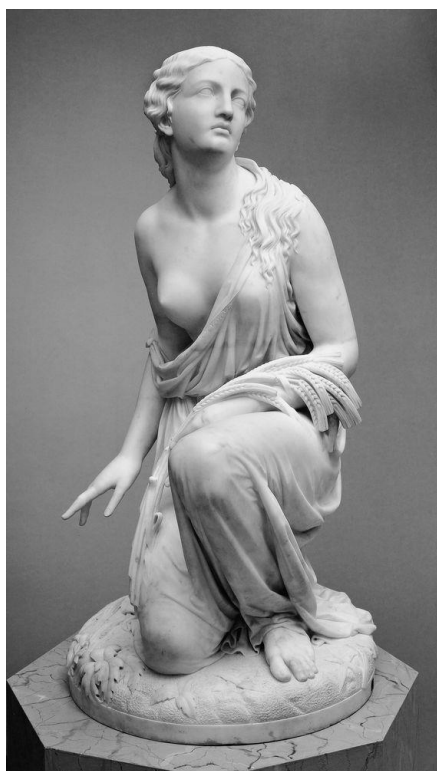

qitʼasining Nok manzilidagi sopol haykallar va boshqalar). Quldorlik tuzumi davridan Haykaltaroshlikda yangi bosqich boshlandi, bu davr uslub rang-barangligi, mavzu va turlarining koʻlami bilan ajralib turadi. Bu jihatdan Haykaltaroshlika Qadimgi Sharqning alohida oʻrni bor: ilk bor mahobatli haykallar, dastgoh portretlari, joʻshqin, harakatga toʻla boʻrtma tasvirlar yaratildi. Shumer va Akkad, Bobil va Ossuriya yodgorliklari, Misrdagi mahobatli haykallar, nafis boʻrtma tasvirlar shu davrning nodir yodgorliklaridir. Oʻrta Sharq, jumladan, Oʻzbekiston hududida yaratilgan

Xorazm, Sug‘d, Baqtriya yodgorliklari, Tuproqqala, Varaxsha, Af-rosiyob, Xolchayon, Dalvarzintepa, Quvaning mahobatli haykal va bo‘rtma tasvirlari, mayda haykalchalar, amaliy san‘at buyumlarini bezashda ishlangan turli badiiy shakllar davrning boy madaniyatidan dalolat beradi. Antik davrda voqeband relyef, portret o‘z rivojining yuqori bosqichiga ko‘tarildi, odamning ruhiy hola-tini ifodalash borasida katta yutuqlarga erishildi. Yunoniston va qisman qadimgi Rimda yaratilgan haykaltaroshlik asarlarida insoniy tuyg‘ular, uning kamoloti yetakchi o‘rinni egalladi, tasvirlashda haqqoniylik hukm surdi, jismoniy baquvvat va ma‘naviy go‘zal inson obrazini yaratish yunon

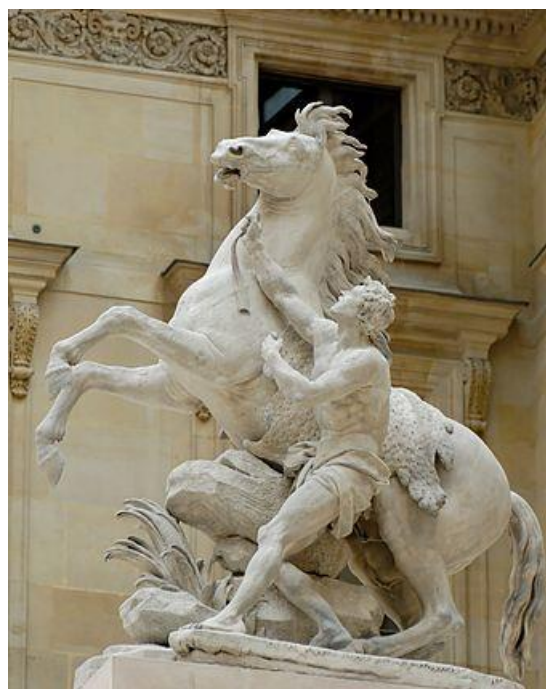
haykaroshining bosh maqsadi bo‘ldi (Fidiy va Miron, Poliklet va Praksitel). Rim haykaltaroshlari portret san‘atida katta yutuqlarga erishdilar, ularning asarlarida insonning murakkab kechinmalari kuchli realizmda tasvirlandi, shaxsning jismoniy va ma‘naviy holati ochiq ko‘rsatildi; Rimda ilk bor otliq qo‘mondon haykali ishlandi, bo‘rtma tasvirda ham katta yutuqlarga erishildi: muhim tarixiy voqealarga bag‘ishlab

o‘rnatilgan ustun va zafar toqilari voqeband bo‘rtma tasvirlar bilan bezatildi. O‘rta asrlar Sharq mamlakatlarida haykaltaroshlik hamma joyda bir xil rivojlanmadi. Janubiy, sharqiy Osiyo mamlakatlari (Hindiston, Indoneziya va Hindixitoy mamlakatlari) da mahobatli, ishlanishi nafis ajoyib yodgorliklar yaratilgan bo‘lsa, Yaqin va O‘rta Sharq mamlakatlarida haykaltaroshlik amaliy bezak san‘atining haykaltaroshlik bilan chatishib ketgan tosh o‘ymakorligi, yog‘och va ganch o‘ymakorligi, zargarlik va kandakorlik asarlarida o‘z ifodasini topdi, ro‘zg‘or buyumlari, taqinchoqlar tayyorlashda,

binolar bezagi (namoyoni)da keng qoʻllandi. Yevropa mamlakatlarida xristian dini haykaltaroshlikni rivojlantiruvchi asosiy kuch boʻldi: soborlar qoshida haykaltaroshlik ustaxonalari tashkil etildi, bu yerda boʻlajak haykaltaroshlar tayyorlandi, ibodatxonalar uchun dumaloq haykal va relyeflar yaratilib, ular diniy gʻoyalarni targʻib qilishga xizmat qildi. Haykaltaroshlik roman va gotika uslubida qurilgan binolar kompozitsiyasining ajralmas qismiga aylandi. XIII-asr II-yarmi, XIV-asr boshlarida Yevropa realistik haykaltaroshlik namunalari koʻzga tashlana boshladi (N.Pizano va boshqalar), dunyoviy gʻoyalar (yorqin insoniy xarakterlar, hayotga muhabbat ruhi)ni aks ettirish haykaltaroshlikning bosh vazifasiga aylandi (Donatello, A.Verok-k'o va boshqalar), koʻp planli relyeflar yara-tildi; bronzadan haykal quyish sanʼati mukammallashdi, mayolika (koshinkorlik), kandakorlik amaliyotda keng ishlatila boshlandi. Mikelanjelo ijodi Uygʻonish davri sanʼatining yuksak bir choʻqqisi boʻldi. XVII-XIX-asrlar haykaltaroshlik ham boy va rang-barang; bu davr Yevropa haykaltaroshlikda barokko, klassitsizm, realizm uslublari raqobatda boʻldi. Uygʻonish davri haykaltaroshlikga xos xotirjamlik, salobatlilik oʻrniga barokko uslubi bilan shijoat, joʻshqinlik kirib kelgan boʻlsa, klassitsizm aksincha yana Uygʻonish davri xotirjamligiga qaytishga, hamma narsani aql bilan tartibga solishga harakat qildi. Oʻz mavqeini mustahkamlab borgan realizm uslubi borliqni toʻlaqonli aks ettirishga, inson his-tuygʻularini chuqurroq ifodalashga intildi (L.Bernini, A.Kanova,J.Gudon va boshqalar). XIX-asr II-yarmidan haykaltaroshlikda demokratik tamoyillar ortib bordi, maishiy hayot, mehnat mavzusi sanʼatkorlarni oʻziga jalb etdi. Yevropa haykaltaroshlikda turli naturalistik oqim va yoʻnalishlar shakllandi, avvalgi sanʼatlar sintezidan chekinish yuzaga keldi; bu davrda impressi-onizm, simbolizm oqimlari ham haykaltaroshlikda oʻz ifodasini topdi. XIX-asr oxiri - XX-asr boshidagi haykaltaroshlik rivojiga davrning yangi oqimlari taʼsir etdi. Bu jarayonda fransuz haykaltaroshi O. Roden ijodi muhim ahamiyatga ega boʻldi. Uning taʼsirida nafaqat fransuz, balki koʻpgina zamonaviy yevropalik va boshqa haykaltaroshlar ijodi shakllandi. XX-asr haykaltaroshlik sanʼati qarama-qarshi omillarga asoslangan. Bir tomondan realistik sanʼat yoʻnalishi oʻz badiiy koʻlamini kengaytirishga, ifoda vositalarining taʼsirchanligini oshirishga intilgan boʻlsa,

ikkinchi tomondan avangard san'ati o'z imkoniyatlarini keng namoyon eta bordi. XX-asr badiiy uslublari (kubizm - P. Pikasso, A.Arhipenko, A.Loran; konstruktivizm A.Kolder; popart va avangardning boshqa vakillari) ta'sirida haykaltaroshlik yangi ko'rinish va an'anaviy bo'lmagan uslub va materiallar bilan boyidi. XIX-asr o'rtalarida Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarida haykaltaroshlikda jonlanish boshlandi. O'rta Osiyo, jumladan, O'zbekistonda ham

haykaltaroshlik asarlari yaratila boshladi, uning dumaloq va bo'rtma tasvir-relyef turida asarlar paydo bo'ldi. Favvoralar ishga tushdi, bezak haykaltaroshlik asarlari bilan dam olish va xordiq chiqarish maskanlari, xiyobonlarni bezatish odati kengaydi. Shu davrda ishlangan qurbaqa, kiyik, it, sher va boshqa haykallar bir qancha (Toshkent, Buxoro kabi) joylarni bezab turibdi. Buxorodagi Sitorai Mohi Xosadagi marmardan ishlangan sher haykallari, islamiy, girih naqshlar, chiroyli yozuvlar bilan o'yib jilo berilgan suv novlari diqqatga sazovor. Tosh va marmar o'ymakorligi namunalari Xiva me'moriy yodgorliklarida ko'p uchraydi (jumladan, relyefli tosh va marmar poyus-tunlar). XX-asr boshlaridan xalq an'anaviy amaliy san'ati usullari keng qo'llandi hamda rivojlantirildi: Muqimiy teatri (1943) hamda Navoiy teatri (1948) binosi va boshqa haykaltaroshning boshqa turlari ham keng rivojlana boshladi. An'anaviy mayda haykaltaroshlik ham yangi mazmun va mavzular bilan boyidi (U. Jo'raqulov, X.Rahimova, A.Muxtorov va boshqalar). Shu davrdan realistik haykaltaroshlikning hamma turlarida dastlabki namunalari yaratildi. Monumental va bezak haykaltaroshlikni bevosita me'morlik san'ati bilan bog'liq holda rivoj topdi: E.Rush, Ya.Kuchis, Ya.Strazdin, O.Korjinskaya asarlari shu san'atining dastlabki namunalari edi. Dastgoh haykaltaroshligida portret va janrli kompozitsiyalar paydo bo'ldi (A.Ivanov, F.Grishchenko va boshqalar). O'zbek haykaltaroshligining yangi bos-qichi XX-asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. Bu davrga kelib

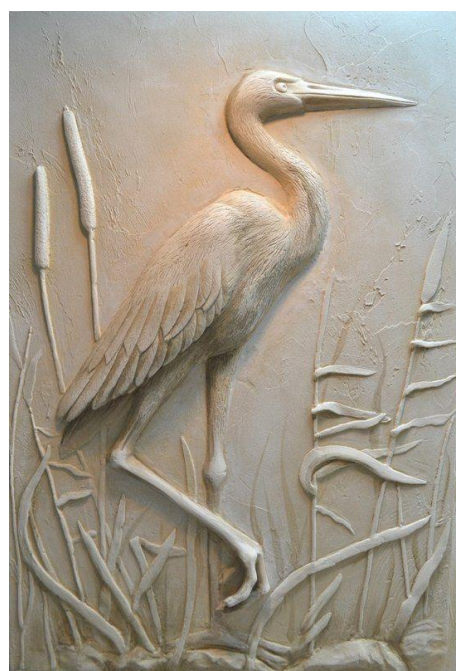
haykaltaroshlar safi kengaydi. Haykaltaroshlikda akademik tizim shakllandi. A. Boymatov, A. Ahmedov, D. Ro‘ziboyev, A. Shoymurodov, E. Aliyev, H. Husniddinxo‘jayev, Ya. Shapiro, L. Ryabsev, D. Ryabichev va boshqa haykaltaroshning barcha tur va janrlarida ijod qilib, uning ravnaqiga o‘z hissalarini qo‘shdilar. Monumental va monumental bezak H. borasida qator asarlar yaratishda tosh, metall, shamot, sopol va boshqa qattiq materiallardan keng foydalaniddi. O‘zbekistondagi har bir me‘moriy majmua san’atlar sin-tezi zaminida shakllantirilishi haykaltaroshlik rivojida muhim o‘rin egalladi. Toshkent shahri, viloyatlar va tumanlar markazlarida bosh maydon, yirik xiyo-bon, ko‘chalar va boshqa markazlarda maydonlar tashkil etildi, ularda davlat va fan, madaniyat arboblari yodgorliklar o‘rnatildi: Toshkentdagi Pushkin (M. Anikushin), Samarqanddagi Alisher Navoiy va Jomiy (H. Husnid-dinxo‘jayev va V. Lunev) hamda Mirzo Ulug‘bek (M. Musaboyev) va boshqa haykallar. Bezak haykaltaroshlikda afsonaviy ajdaho, kiyik va qo‘zichoqlar haykallari yaratilib, madaniy, ma‘muriy binolarning maydonlariga o‘rnatildi (Toshkentdagi O‘zbekiston Badiiyot akademiyasi Markaziy ko‘rgazmalar zali oldidagi haykallar va boshqa, Samarqand muzeyi oldidagi ajdaho, Buxoro Inturist mehmonxonasi uchun ishlangan relyef va haykallar), favvoralarda haykaltaroshlik ko‘rinishlari o‘z ifodasini topdi. Dastgoh haykaltaroshlikning portret va animalistika janrlarida A. Boymatov, A. Shoymurodov, A. Ahmedov, aka uka P. va M. Ivanovlar, T. Qosimov, D. Ro‘ziboyev, keyinroq Jabborov, T. To‘laxo‘jayev va boshqa, qoraqalpoq H. da J. Quttimurodov, To‘raniyozov va boshqa izlanishlari o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi. 1960-80 yillarda dastgohli haykaltaroshning portret, janrli haykal va mayda plastika (haykaltaroshlik)da jonlanish sezildi, uslub va yo‘nalishlari kengaydi. A. Hotamov,

T.Esonov, M. Abdullayev, F. Ahmedzyanov, M.Avakyan, M.Rahmonberdiyev, M.Borodina, L. Nesterovich, M. Porub, T.Yorqulov va boshqa shu yoʻnalishda ijod qilib tanila boshladilar. Mustaqillik yillarida haykaltaroshlikda yirik badiiy yodgorlik haykallar barpo etildi, ularda ajdodlarning yorqin qiyofalarini yara-tishga erishildi. Bu davrda haykaltaroshlikda yaratilgan asarning ilk namunasi Oʻzbekiston milliy bogʻining soʻlim goʻshasiga oʻrnatilgan Alisher Navoiy haykali boʻlib (haykaltaroshlar E.Aliyev, N.Bandzeladze, V.Degtyarov, 1991), u atrof-muhit bilan uygʻunlikda; ramziy maʼnoda barpo etilgan meʼmoriy qism (ayvon) shoirning mahobatli qiyofasini yanada jonlantiradi. Monumental haykaltaroshlikda sermahsul ijod qilayotgan I.Jabborov, J. Mirtojiiyev va boshqa asarlarida sanʼatlar sinteziga asoslangan asarlari yuzaga keldi. Toshkent, Samarqand, Shahrisabzda qad koʻtargan Amir Temurning mahobatli haykallarida sohibqiron obrazi gavdalantirildi; sarkarda "Jaloliddin Manguberdi" (2000), buyuk alloma "alFargʻoniy" (1998, Fargʻona va Quva shahri) "Zahiriddin Muham-mad Bobur" (1993, Andijon shahrida), "Abdulla Qodiriy" (1994, Toshkent shahrida), "Choʻlpon" (1997, Andijon shahrida), "Ona" (Jizzax shahrida) kabi yirik yodgorlik asarlarida tarixiy shaxslar qiyofasi, "Alpomish" ramziy haykalida (1999, Termiz shahrida) xalq qahramonining badiiy talqini yaratildi. Dastgoh haykaltaroshlikda zamonaviy va milliy anʼanalar oʻzaro uygʻunlikda rivojlanmoqda, bunda badiiy tasviriylik yetakchi oʻrin tutadi. Haykaltaroshlikda oʻziga xos ijodiy uslubga ega boʻlgan T.Tojixoʻjayev ("Alisher Navoiy", "Ulugʻbek", "Mashrab", "Furqat" kabi buyuk siymolar hamda "Kurash", "Raqs", "Chavandoz" kabi romantik asarlar), D.Roʻziboyev ("Navroʻz malikasi", 2000), J.Quttimurodov ("Ayol", "Amudaryo", "Oqqush", "Avesto" turkumi va boshqalar), J. Mirto-jiyev ("Bobur Vatan sogʻinchi", "Sayyoh Bobur", "Temur Malik", "Behzod") va boshqa haykaltaroshlar sama-rali ijod qilmoqda. Mayda H.da ham katta muvaffaqiyatlarga erishildi, sopol (terrakota), shamot, chinni, fayans, yogʻoch va boshqalarda asarlar yuzaga keldi. Sh.Moʻminovanning chinni va sopol shakllari nozik hamda tasavvurining rang-barangligi bilan ajralib turadi, N.Qodirov, V. Shurkov va boshqalarning sopol haykalchalari ishlanishi xalq ijodiyotiga yaqinligi, yengil yumori bilan diqqatni oʻziga tortadi.

Haykaltaroshlikda relyef ishlash turlari va bosqichlari.

Relyefli haykaltaroshlik: Relyefli haykaltaroshlik ikki o'lchovli tasviriy san'at va uch o'lchovli haykaltaroshlik san'atining ko'pgina xususiyatlarini o'zida mujassam etgan murakkab san'at turidir. Bir tomondan, relyef, rasm kabi, qo'llab-quvvatlovchi yuzaga bog'liq bo'lib, uning tarkibi ko'rinadigan bo'lishi uchun tekislikda kengaytirilishi kerak. Boshqa tomondan, uning uch o'lchovli xususiyatlari nafaqat tasviriy, balki to'liq rivojlangan haykaltaroshlik kabi ma'lum darajada haqiqiydir. Turli xil relyef turlari orasida tasviriy san'atning holatiga yaqindan yondashganlari ham bor. Donatello, Giberti va boshqa Uyg'onish davri rassomlarining relyeflari ikki o'lchovli yuzada uch o'lchovli fazoviy munosabatlarni real tasvirlashning tasviriy usuli bo'lgan istiqboldan to'liq foydalanadi. Misr va Kolumbiyagacha bo'lgan ko'pchilik Amerika past releflari ham juda tasviriy, ammo boshqacha tarzda. Grafik konvensiyalar tizimidan foydalanib, ular uch o'lchovli dunyoni ikki o'lchovli dunyoga aylantiradilar. Relyef tasviri mohiyatan tekis yuzalardan biri bo'lib, uch o'lchamda mavjud bo'lishi mumkin emas. Uning yagona haykaltaroshlik jihatlari - bu sirtidan bir oz haqiqiy proektsiyalash darajasi va uning tez-tez nozik sirtini modellashtirish. Relyefning boshqa turlari, masalan, klassik yunoncha va hindlarning aksariyati - asosan haykaltaroshlik nuqtai nazaridan o'ylab topilgan. Raqamlar raqamlarning qattiq shakllari bilan belgilanadigan va fon tekisligi bilan chegaralangan bo'shliqda yashaydi. Bu orqa tekislik chekli, o'tib bo'lmaydigan to'siq sifatida qaraladi, uning oldida raqamlar mavjud. Bu figuralar joylashtirilgan uzoq istiqbolli makon yoki muhit sifatida ham, ular qo'yiladigan tekis sirt sifatida ham tushunilmaydi. Relyeflar, ta'bir joiz bo'lsa, kengaytirilgan rasmlardan ko'ra ko'proq siqilgan haykalga o'xshaydi. Relyef haykaltaroshligining markaziy muammosi uch o'lchovli qattiq shakl va fazoviy munosabatlarni cheklangan chuqurlikdagi fazoga qisqartirish yoki zichlashtirishdir. Shakllarning

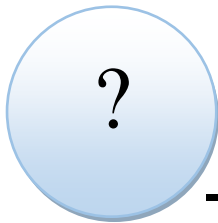

haqiqatda proyeksiyalanish darajasi sezilarli darajada farqlanadi va relyeflar shu asosda past relyef (barelyef) yoki baland relyef deb tasniflanadi. Relyef turlari mavjud bo'lib, ular turda deyarli butunlay tasviriydan deyarli to'liqqacha davomiy ketma-ketlikni tashkil qiladi. Relyef haykaltaroshining eng qiyin vazifalaridan biri bu cheklangan maydonda shakllar o'rtasidagi munosabatlarni chuqur tasvirlashdir. U buni asosan relyef tekisliklariga diqqat bilan e'tibor berish orqali amalga oshiradi. O'yma relyefda eng yuqori yoki old tekislik relyef o'yilgan yog'och yoki tosh plita yuzasi bilan belgilanadi; orqa tekislik esa shakllar chiqadigan sirtidir. Bu ikki tekislik orasidagi bo'shliqni bir-birining ortidan bir qator tekisliklarga bo'lingan deb tasavvur qilish mumkin. Chuqurlikdagi shakllar munosabatlarini turli tekisliklarda joylashgan shakllar o'rtasidagi munosabatlar deb hisoblash mumkin. Cho'kib ketgan relyef, shuningdek, kesilgan, selanaglif va intaglio relyef deb ham ataladi. Bu deyarli faqat qadimgi Misr san'atidir, ammo Afg'onistondagi Bagromda fil suyagidan yasalgan ba'zi go'zal kichik o'lchamdagi hind namunalari topilgan. Cho'kib ketgan relyefda dizayn konturi birinchi navbatda atrofga o'yilgan. So'ngra relyef o'yilgan konturning ichida o'yib, uning atrofidagi sirtga tegmasdan qoldiradi. Shunday qilib, tayyor relyef atrofidagi sirt sathidan pastga cho'kib ketgan va o'tkir, vertikal devorli kontur chizig'ida joylashgan. Relyef haykaltaroshligiga bunday yondashuv materialning asl yuzasining uzluksizligini saqlab qoladi va undan proyeksiya yaratmaydi. Kontur

butun dizayn atrofida yorug'lik va soyaning kuchli chizig'i sifatida namoyon bo'ladi. Tasviriy past relyef odatda haykaltaroshlar tomonidan juda qiyin san'at turi sifatida qaraladi. Proyeksiyaning minimal darajasi bilan uch o'lchovli struktura va sirtni modellashtirish haqida ishonchli taassurot qoldirish uchun chizmachilik va o'ymakorlik yoki yuqori darajadagi modellashtirish mahoratining uyg'unligi talab qilinadi. Haykaltarosh o'z nurining yo'nalishini doimiy ravishda o'zgartirib, ishning optik ta'sirini sinab ko'rish uchun empirik tarzda davom etishi

kerak. Rassom hech qanday qat'iy qoidalarga amal qila olmaydi yoki o'lchovlarni matematik jihatdan qisqartirish orqali narsalarni chuqur tasvirlay olmaydi, deylik, bir dyuym rel'ef maydoni bir oyoqni ifodalaydi. Past relyef shakllari odatda konturlari atrofidagi fon bilan aloqa qiladi. Agar ozgina kesishgan bo'lsa, uning maqsadi shakllar ularning fonidan mustaqil ekanligi haqidagi taassurot qoldirishdan ko'ra, soya yordamida konturga urg'u berishdir. Past relyef o'z tabiiy atrofining yarmigacha bo'lgan figuralarni o'z ichiga oladi. Texnik jihatdan past relyefning eng oddiy turi ikki tekislikli relyefdir. Buning uchun haykaltarosh sirt ustida kontur chizadi, so'ngra uning atrofidagi yuzani kesib tashlaydi va bu raqamni fon tekisligi ustida tekis siluet sifatida ko'taradi. Ushbu protsedura ko'pincha to'liq relyefli o'ymakorlikning birinchi bosqichlarida qo'llaniladi, bu holda haykaltarosh ko'tarilgan siluetni o'yib, shakllarni yaxlitlash va uch o'lchovli tuzilish taassurotini qoldirishni boshlaydi. Ikki tekislikli relyefda esa, siluet tekis bo'lib qoladi va sirt detallarini qo'shishdan tashqari sezilarli darajada o'zgarmaydi. Kolumbgacha bo'lgan haykaltaroshlar bu relyef o'ymakorligi usulidan dadil tasviriy va mavhum relyeflar yaratishda foydalanganlar. Stacciato relefi - bu, ayniqsa, XV-asr haykaltaroshlari Donatello va Desiderio da Settignano bilan bog'liq bo'lgan tekis, past bo'rtma o'ymakorlikning juda nozik turi. Dizayn qisman nozik o'yilgan chizel chiziqlari bilan chizilgan va qisman relyefda o'yilgan. Stacciato texnikasi asosan oq marmar kabi rangpar materiallarning yorug'likka ta'sir qilishiga va eng nozik chiziqlarni va tekstura yoki relefning nozik o'zgarishlarini ko'rsatishiga bog'liq. Yuqori relyef loyihalari shakllari ma'lum darajada ularning kelib chiqishidan mustaqil bo'lishi uchun etarlicha uzoqdir. Ular turda haykalning to'liqligiga yaqinlashganda, ular sezilarli darajada qisqartiriladi. Kompozitsiya qismlari fondan butunlay ajralgan va aylanada bo'lgan ko'pgina baland relyeflarda ko'pincha figuraning uning foniga bog'langan yoki bog'lanmaganligini old tomondan aniqlab bo'lmaydi. Ko'p turli darajadagi proyeksiyalar ko'pincha bitta relyef kompozitsiyasida birlashtiriladi. Oldingi figuralar to'liq ajratilgan va aylanada to'liq bo'lishi mumkin, o'rta masofadagilar taxminan yarim relyefda, fonda esa past relyefda. Bunday effektlar kech Gotika, Uyg'onish va Barok haykaltaroshliklarida keng tarqalgan.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

1. *Haykaltaroshlikda barelyef ishlashning talab va bosqichlari qanday?*
2. *Haykaltaroshlikda Barelyef qanday yaratilgan?*
3. *Haykaltaroshlikda Barelyef tarixi haqida soʻzlab bering?*
4. *Barelyef va relyef haykaltaroshlikning qanday turi?*
5. *Baralyef haykaltaroshligi haqida nimalarni bilasiz?*
6. *Oʻzbek haykaltaroshlaridan kimlarni bilasiz?*
7. *Baralyef ishlashda qanday hom ashyolardan foydalaniladi?*

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov N.K. «Odam anatomiyasi» Atlas. Toshkent, 1996. 1-jild.
2. Oydinov. N. Oʻzbekiston tasviriy sanʼatidan lavhalar. Toshkent «Oʻqituvchi». 1997 y.
3. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Toshkent,2003.
4. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik.(Qayta nashr) Toshkent, 2005 y.
5. Boymetov B.B.Tolipov M.S. Plastik anatomiya. Kasb hunar kollejlari uchun o`quv qo`llanma. Toshkent,2005 y.
6. Shobaratov P. Haykaltaroshlik. Ma`ruzalar matni. 2001 y.
7. Hakimov. A. «Oʻzbekiston tasviriy sanʼati antalogiyasi» T. 2011 y.
8. Axmedova N.R. «Jivopis TSentralnoy Azii XX veka: traditsi, samobtnost i dialog» T., 2004 g. - 160 s.
9. Benzel, Kim, Sara B. Graff, Yelena Rakich va Edit V. Uotts. *Qadimgi Sharq san'ati: o'qituvchilar uchun manba* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2010. [See- MetPublications](#)
10. Aruz, Joan, Ronald Uollenfels bilan, muharrirlar. *Birinchi shaharlar san'ati: O'rta yer dengizidan Hindgacha bo'lgan eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2003. [See- MetPublications](#)

4-Mavzu: Animal haykallar ishlash. Hayvonlar va qushlar shaklini ishlash.

Reja:

- 1. Animal haykallarning plastik anatomiyasi.***
- 2. Haykaltaroshlikda hayvonlar va ilohiy timsollar.***
- 3. Animal haykal ishlashning talablari.***

Haykaltaroshlikda Hayvonlar har doim haykaltaroshlik uchun muhim mavzu bo'lgan. Paleolit davridagi odam relyefda ham, dumaloq shaklda ham favqulodda sezgir hayvonlar haykallarini yaratgan. Otlar va sherlar tasvirlari Ossuriya haykaltaroshligining eng yaxshi asarlaridan biridir. Misrlik haykaltaroshlar qoramollar, eshaklar, begemotlar, maymunlar va turli xil qushlar va baliqlarning nozik tabiiy tasvirlarini yaratdilar. Qadimgi Xitoy haykaltaroshlari bronza va kulolchilikdan ajoyib kichik hajmdagi hayvonlar haykallarini yasashgan. Hayvonlar Evroosiyo va Shimoliy Yevropaning ko'chmanchi qabilalarining haykaltaroshligi uchun asosiy mavzu bo'lib, ular uchun zoomorfik fantaziyalar uchun asos bo'ldi. Bu hayvonlar san'ati o'rta asrlar san'atida hayvonlar haykaltaroshligining boy an'alariga hissa qo'shdi. Hayvonlar ham yarim mavhum fantaziya uchun asos bo'lib xizmat qilganmeksikalik, Mayya, Shimoliy Amerika hindulari va okean haykali. Ot har doim G'arb haykaltaroshligida muhim o'rin egallagan, ammo boshqa hayvonlar ham XVI-asrda Giambolonya va XIX-asrda Antuan-Lui Barye kabi haykaltaroshlar, shuningdek, ko'plab haykaltaroshlar va bog'ning haykaltaroshlari asarlarida ishtirok

etganlar. favvora qismlari. Hayvonlardan yoki hayvonga o'xshash shakllardan keng foydalangan zamonaviy haykaltaroshlar orasida Konstantin Brancusi, Pablo Pikasso, Gerxard Marks, Germaine Richier, Fransua Pompon, Pino Paskali va Fransua-Ksavier-Maksime Lalanni qayd etish mumkin. Haykaltaroshlar xudolar va afsonaviy mavjudotlarni tasavvur qilishga urinishlarida hayvon va odam shakllarining uyg'unligi va metamorfoziga asoslangan fantastik tasvirlarni ixtiro qildilar. Qadimgi dunyoning kentavr, Minotavr va hayvon boshli xudolari oddiy kombinatsiyadir. Ko'proq hayoliy fantaziyalar meksikalik va mayya haykaltaroshlari va dunyoning ko'plab burchaklaridagi boshqa haykaltaroshlar tomonidan yaratilgan. Shimoliy Yevropada erta o'rta asrlarda va o'rta asrlarda yaratilgan haykaltaroshlikda hayoliy mavjudotlar ko'p. Romanesk davri. O'ynoqi fantaziya ko'pincha bog' haykaltaroshligi va favvoralarida uchraydi.

Birinchi jahon urushidan keyingi davrda fantaziya tasviriy haykaltaroshlikning asosiy elementi edi. Uning ko'plab shakllari orasida orzulardan olingan tasvirlar, ilmiy fantastikaning texnologik fantaziyasi, erotik fantaziyalar va ko'plab hayvonlar va avtomatlar mavjud. Syurrealistlar zamonaviy haykaltaroshlikning bu jihatiga katta hissa qo'shdilar.

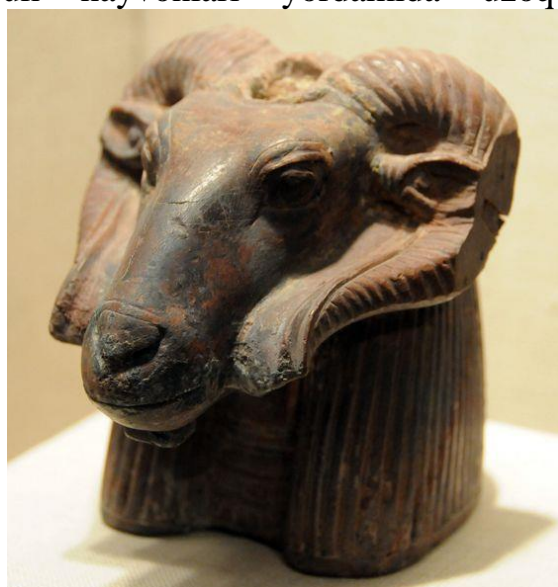
Haykaltaroshlikning arxitektura fonlari soddalashtirilgandan tortib to turlicha baldakchinolar (XVII-XVIII-asrlarga oid virtuoz istiqbolli Grinling Gibbons shaharchalarigacha bo'lgan ilk o'rta asr relyeflarining, ayniqsa qurbongohlar ustidagi kanoplarga o'xshash manzarali tuzilmalar. Plintuslar, entablaturalar, pilastrlar, ustunlar va qoliplar kabi me'moriy aksessuarlar yunon va rim sarkofagilarida, o'rta asr

qurbongohlari va ekranlarida, shuningdek, Uyg'onish davri devor qabrlarida muhim rol o'ynagan.

Ornament sohasidan tashqarida botanika shakllari haykaltaroshlikda faqat kichik rol o'ynagan. Daraxtlar va stilize lotuslar ayniqsa keng tarqalgan Hind haykali, chunki ularning katta ramziy ahamiyati. Daraxtlar Uyg'onish davrining ko'plab relyeplarida va ba'zi o'rta asr relyeplarida ham uchraydi.

Qadimgi Yaqin Sharq san'atida hayvonlarning tasviri.

Qadimgi Sharq san'ati har qanday joyda topilishi mumkin bo'lgan hayvonlarning eng yorqin tasvirlarini o'z ichiga oladi. Hayvonlar bilan o'zaro munosabat qadimgi Sharq xalqlarining dunyosini shakllantirgan: ular suruvlarni boqishgan, xavfli yovvoyi hayvonlardan himoyalanişgan, yuk hayvonlari yordamida uzoq masofalarga sayohat qilishgan, tirikchilik va sport uchun ov qilishgan, otlarni jangga minishgan va hayratda qolishgan. uzoq mamlakatlardan kelgan kuchli hayvonlar va ekzotik mavjudotlar. Hayvonlar tasvirlari turli shakllarda bo'lgan, jumladan, bo'yalgan sopol va loydan yasalgan haykallar, o'yilgan toshlar va qimmatbaho metallardan haykaltaroshlik. Bu tasvirlar ko'pincha ilohiylik, qirollik va tabiat dunyosining unumdorligini uyg'otadigan kompozitsiyalar ichida paydo bo'ldi.

Qadimgi davrlardan boshlab hayvonlar qadimgi Sharq san'atida namoyon bo'lgan. Uruk davridagi haykallar rassomlarning xonaki va yovvoyi hayvonlarning anatomiyasiga diqqat bilan moslashganligini ko'rsatadi. Miloddan avvalgi IV ming yillikning oxiri va uchinchi ming yillikning boshlarida Elamda (Eron janubi-g'arbiy qismida) hunarmandlar hayvonlarning odamlarga o'xshab harakat qiladigan ajoyib tasvirlarini yaratdilar - bu mavzu erta

afsonalar yoki ertaklar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, hozir esa yo'qolgan. Hayvonlarning tabiiy va mavhum tasvirlari qadimgi Sharq tarixida uchraydi va stilize qilingan yoki bo'rttirilgan shaklni tanlash eng yaxshi hunarmandning hayvonning ma'lum bir istalgan yoki vakillik sifatini ta'kidlash istagi sifatida tushuniladi.

Haykaltaroshlikda Yovvoyi hayvonlar: Yovvoyi hayvonlarga, ayniqsa xavfli yoki kuchli deb hisoblangan shoxlar, qanotlar va tirnoqlar kabi xususiyatlarga qiziqish, hech bo'lmaganda neolit davriga oid barcha davrlarning qadimgi Yaqin Sharq san'ati uchun xarakterlidir. Göbekli Tepa o'rnida tosh ustunlar bo'rtma shaklida tulki va tulki kabi hayvonlarning tasvirlari o'yilgan bo'lsa, Chatal Xöyükda hayvonlarning tishlari va shoxlarining gips o'rnatmalari va hayvonlarning devor rasmlari, jumladan, ulkan buqadan biri topilgan. ichki makonlarda. Ko'pgina hayvonlar va o'simliklarni birinchi bo'lib xonakilashtirilgan xalqlardan biz kutganimizdan farqli o'laroq, ular ichki boshqariladigan va xonakilashtirilgan dunyoni emas, balki tashqi, yovvoyi dunyoni tasvirlash uchun tanladilar. Uruk davrida arslon va buqa qadimgi Sharq san'atida alohida o'rin egalladi va dastlab hukmdorlar kuchini ifodalovchi tasvirlarda qo'llanila boshlandi. Himoya kontekstlarida sherlarning tasvirlari ham ishlatilgan. Ikki yoki undan ortiq qudratli mavjudotlar o'rtasidagi ziddiyat qadimgi Yaqin Sharq san'atida takrorlanadigan mavzudir. Jangda qamal qilingan shafqatsiz hayvonlar, ehtimol, tabiatdagi kuchli qarama-qarshi kuchlarni o'zida mujassamlashtirgan.

Qadimgi Yaqin Sharq Xaykaltaroshligida Uy hayvonlari: Ko'pgina hayvonlar, jumladan itlar, qo'ylar, echkilar, eshaklar, cho'chqalar va mushuklar birinchi marta Yaqin Sharqda xonakilashtirilgan. (O'rta Sharq haqidagi zamonaviy tasavvurlardan farqli o'laroq, qadimgi Yaqin Sharqda tuyalar eramizning birinchi asrlarigacha, ya'ni Ipak yo'lining peshvolari bo'lgan uzoq masofali savdo yo'llari bo'ylab tuya karvonlari o'tguniga qadar keng tarqalgan emas edi.) Tumor va poydevor konlari. uy hayvonlari tasvirlari himoya funktsiyalariga ega deb hisoblash mumkinligini ko'rsating. Uy hayvonlari tasvirlari tug'ilish haqida g'oyalarni etkazish va marosim faoliyatini yaxshilash uchun ham ishlatilgan.

Ot eng muhim hayvon edi. Miloddan avvalgi III ming yillikda Mesopotamiya matnlarida bu hayvonlarga "tog' eshaklari" sifatida murojaat qilishda otlarning tog'li kelib chiqishi haqidagi xotira aks ettirilgan . Miloddan avvalgi 2000 yildan so'ng otlar Yaqin Sharqqa ko'p miqdorda kirib kelgan, ehtimol sharq va shimoldagi hududlardan. Otlar transport va urushning asosiy hayvoniga, shuningdek, qirollik timsoliga aylandi. Miloddan avvalgi XVII-asrda urush aravasi ixtiro qilinishi bilan ot tarixidagi hal qiluvchi lahza bo'ldi. Urush aravasi qadimgi dunyoda asosan piyoda askarlarga asoslangan urushda katta ustunlikka ega edi. Bu Amarna maktublaridan aniqotlar va aravalar bronza davrining so'nggi buyuk davlatlari o'rtasida qirollik sovg'alarini ayirboshlashning rivojlangan tizimida eng qimmatli tovarlardan biri bo'lgan.

Hayvonlar tasviri ko'payish va tabiat dunyosining unumdorligini ifodalash uchun ishlatilgan. Hayvonlar bolalarini boqishlari yoki kuchli unib chiqqan o'simliklardan oziqlanishi ko'rsatilgan. Erkak va urg'ochi hayvonlarning juftligi jinsiy ko'payish orqali unumdorlikka ishora qiladi. Idishlar yoki silindrli muhrlarda cheksiz takrorlanadigan ma'lum hayvonlarning tasvirlari mo'l-ko'lchilik va qishloq xo'jaligida hosildorlik istagini uyg'otish uchun mo'ljallangan bo'lishi mumkin.

Qadimgi Yaqin Sharqda hayvonlar va ilohiy timsollar: Marosimlarga rioya qilish, xoh qurbonlik qilish, xoh tantanali ov rejimida, xoh muqaddas narsalarni bezashda, hayvonlar dunyosi bilan chuqur bog'liq edi. Qadimgi Yaqin Sharq xalqlarining ratsionida umumiy bo'lgan hayvonlar kundalik ovqat sifatida xudolarga qurbonlik qilingan. Ma'badning ajoyib jihozlari ko'pincha hayvonlarning tasvirlarini

o'z ichiga oladi. Ko'pincha ritonlar shaklida bo'lgan hayvonlar yoki hayvonlarning boshlari ko'rinishidagi keramika, tosh yoki metallardan yasalgan hashamatli idishlar xudolar uchun sovg'a sifatida ma'qullangan. Miloddan avvalgi II ming yillikning o'rtalariga oid Xet poytaxtidan olingan matnlarga ko'ra, bu idishlar elitaga sig'inuvchilar tomonidan marosimlarda foydalanilgan.

Yovvoyi hayvonlar, masalan, buqalar va sherlar, shuningdek, qirg'iylar, kiyiklar va boshqa qudratli hayvonlar, ba'zi bir xudolar bilan bog'langan bo'lishi mumkin, ularning fazilatlari birlashgan: bo'ron xudosi Adad qisman buqa bilan bog'langan edi. momaqaldiroq gumburlashi va kuchli buqaning bo'kirishi o'rtasidagi o'xshashlik. Shoxli bosh kiyimlar qadimgi Sharqda ilohiylikning belgisi bo'lgan (ko'proq shoxlar xudolar olamidagi yuqori maqomga to'g'ri kelgan). Biroq, qadimgi Sharq xudolari odatda hayvonlarning xususiyatlari bilan paydo bo'lmagan. Ba'zida xudolar qanotlari va boshqa qushlarga o'xshash elementlar bilan paydo bo'lgan, ammo ular taniqli inson bo'lib qolgan. Shunday qilib, masalan, buqaning tasviri, xudoning o'zini hayvon shaklida tasvirlashdan ko'ra, bo'ron xudosisining mavjudligi va kuchlarini anglatadi.

Qadimgi Yaqin Sharqda Hayvonlar kuch ifodasi sifatida: Hayvonlarning tasviri hokimiyatni ifodalash uchun muntazam ravishda ishlatilgan. Bezak yoki ritorika orqali taqlid qilish hayvonning kuchini o'zlashtirishga imkon berdi. Hayvonlarning niqoblari yoki terilari ruhiy yuksalishni osonlashtirgan bo'lishi mumkin va qahramon yoki iblisning kuchini oshiradi deb o'ylangan bo'lishi mumkin. Qirollik uchun metaforalar ko'pincha hayvonlar dunyosiga tayangan. Shohlar o'zlarini sherlar deb ta'riflaganlar, ular jangda uni mag'lub etib, hayvonning kuchini o'z zimmalariga olganlar. Neo -Ossuriya shohi Ashurnasirpal o'zining standart yozuvida o'zini ekdu deb ataydi., "qattiq" bu so'z ko'pincha kuchli buqalarning qudratini tasvirlash uchun ishlatiladi. Aksincha, hukmdorning fuqarolari ko'pincha xonaki qo'ylar sifatida tasavvur qilingan, shohlar esa o'zlarini cho'ponlar deb atashgan.

Yovvoyi hayvonlar tomonidan ifodalangan tabiat dunyosini nazorat qilish qirollik ikonografiyasining asosiy jihati edi. Ov qilish tabiiy dunyo ustidan nazoratni ko'rsatishning bir usuli edi. Shoh ovi, yakka o'zi, otda yoki ot yoki eshak aravasida tez yuguruvchi hayvonlarni o'q bilan otish, hukmdorning kuch-quvvat, mahorat va

tabiatni o'zlashtirish fazilatlarini belgilab berdi. Arslon ovlari ayniqsa qirollik uchun cheklangan va sher ovining motivi etakchilik bilan bog'liq bo'lgan eng qadimgi tasvirlardan biridir. Hatto sosoniylar davrida ham qirollik ovi motivi saqlanib qolgan. Hukmdorlar Shuningdek, uzoq mamlakatlardan noyob va ekzotik hayvonlarni yig'ish orqali o'z domenlarining keng qamrovini ko'rsatishi mumkin edi. mixxat yozuvlariga ko'ra, Ossuriya podshohlari shaxsiy hayvonot

bog'lariga o'xshash qirollik bog'larini barpo etganlar. Bu yerda ular nafaqat fillar, sherlar, maymunlar va boshqa hayvonlarni yig'ibgina qolmay, balki uzum va xurmo kabi o'simlik dunyosiga ega bo'lmagan yam-yashil bog'lar barpo etishdi. Ossuriya hukmronligiga bo'ysunuvchi hududlar o'z yerlarining boyliklarini, shu jumladan hayvonot mahsulotlari va tirik mavjudotlarni Ossuriya podshohlariga soliq sifatida taqdim etishlari shart edi.

Miloddan avvalgi II ming yillikning ikkinchi yarmida fil suyagi tobora ommalashib bordi va Neo-Ossuriya saroylarida fil suyagidan yasalgan katta hajmdagi haykallar topilgan. Miloddan avvalgi birinchi ming yillikda yovvoyi hayvonlarning to'planishi va tasviri ilk neolit inshootlaridan farqli maqsadlarga xizmat qilgan bo'lsa-da, hayvonlarning erdagi va g'ayritabiiy olamlarni tushunish, nazorat qilish va tasvirlash harakatlaridagi muhim roli hayvonlar tasvirining kuchidan dalolat beradi.

Haykaltaroshlikning zamonaviy shakllari: 1950-yillardan boshlab an'anaviy toifalarning birortasiga ham to'g'ri kelmaydigan ko'plab yangi kombinatsiyalangan san'at turlari ishlab chiqildi. Ularning eng muhimlaridan ikkitasi, muhit va kinetika haykaltaroshlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ko'plab rassomlar va tanqidchilar haykaltaroshlikning shoxlari yoki shoxlari sifatida qarashadi. Relyef va dumaloq shakldagi an'anaviy haykallar statik, qo'zg'almas narsalar yoki tasvirlardir. Ularning harakatsizligi va o'zgarmasligi an'anaviy ravishda haykaltaroshlik san'ati, ayniqsa monumental haykaltaroshlik bilan bog'liq bo'lgan doimiylikning bir qismidir.

Aytaylik, barokko yoki yunon haykalida harakat deb ataladigan narsa haqiqiy jismoniy harakat emas, balki to'g'ridan-to'g'ri mavzuda (jag'on otlar) yoki uning shaklining dinamik xarakteri (spirallar, to'liqinli egri chiziqlar) orqali ifodalangan harakatdir. XX-asrda esa haqiqiy harakat, kinetizmdan foydalanish haykaltaroshlikning muhim jihatiga aylandi. Naum Gabo, Marsel Duchamp, Laslo Moholy-Nagy va Aleksandr Kalder zamonaviy davrlarda kinetik haykaltaroshlikning kashshoflari bo'lishgan, ammo ko'plab kinetik rassomlar o'zlarining ishlari bilan

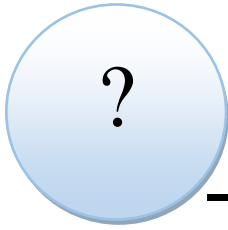
oldingi asrlardagi harakatlanuvchi o'yinchoqlar, qo'g'irchoqlar va soatlar o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rishadi. Hozirgi vaqtda haykaltaroshlikning turlari mavjud bo'lib, unda komponentlar havo oqimlari bilan harakatlanadi, masalan, Kalderning taniqli mobil qurilmalarida; suv bilan; magnetizm bo'yicha, Nikolay Takisning ixtisosligi; turli elektromexanik qurilmalar tomonidan; yoki tomoshabinning o'zi ishtirokida. 1960-yillarda yaratilgan kinetik haykalning neo-Dada satira sifati Jan Tingueling asarlarida namoyon bo'ladi. Uning o'zini-o'zi yo'q qilgan "Nyu-Yorkka hurmat" asari haykalning ham obyekt, ham hodisa yoki "voqe bo'lish" tushunchasini mukammallashtirdi. Ko'pgina kinetik haykaltaroshlarning maqsadi harakatning o'zini haykal dizaynining ajralmas qismiga aylantirish va shunchaki statik ob'ekt ichidagi harakatni taklif qilish emas. Masalan, Kalderning mobil telefonlari doimo o'zgarib turadigan munosabatlar shakllariga estetik ta'siriga bog'liq. Suyuqliklar va gazlar tarkibiy qismlar sifatida ishlatilganda, haykalning shakli va o'lchamlari doimiy o'zgarishlarga duch kelishi mumkin. Tutun harakati; rangli suv,

simob, neft va boshqalarning tarqalishi va oqimi; pnevmatik inflyatsiya va deflyatsiya; va pufakchalar massalarining harakati kinetik haykaltaroshlik uchun vosita bo'lib xizmat qilgan. Nikolas Schöfferning murakkab, elektron boshqariladigan "spatio-dinamik" va "lumino-dinamik" konstruktsiyalarida yorug'likning o'zgaruvchan naqshlarining kosmosga proyeksiyasi asosiy xususiyatdir. Atrof-muhit haykaltaroshi an'anaviy haykaltaroshlik tomonidan ishlab chiqilgan har qanday narsadan farq qiladigan yangi fazoviy kontekstlarni yaratadi.

Asar endi tomoshabin oldida obyekt sifatida emas, balki uni o'rab oladi, shunda u sahnada, bog'da yoki interyerda harakat qilishi mumkin. Atrof-muhitning eng keng tarqalgan turi "xona" bo'lib, u maxsus shakllangan va sirtli devorlarga, maxsus yorug'lik effektlariga va juda ko'p turli xil tarkibga ega bo'lishi mumkin. Kurt Shvittersning Merzbau (1943 yilda vayron qilingan) bu xonalarning birinchisi bo'lib, hozirda ular Edvard Kienholzning "Roxy" (1961) yoki "Noqonuniy operatsiya" (1962) kabi stolining dahshatli xayolini o'z ichiga oladi; Jorj Segalning kompozitsiyalari, ularda muzlatilgan, tasodifiy munosabatda kiyingan inson figuralari ichki qismlarga joylashtirilgan; va Yayoi Kusamaning "Endless Love Room" va Lukas Samarasning "Ko'zguli xonasi" kabi ko'zgulardan qurilgan xonalar, ularning ikkalasida ham tomoshabinning o'zi cheksiz aks ettirilgan, umumiy effektning bir qismiga aylanadi.

Atrof-muhit san'ati, kollaj va yig'ilish bilan bir qatorda, naturalistik san'at kabi haqiqiyroq tasvirlash orqali emas, balki asarga haqiqatning o'zini ko'proq kiritish orqali ko'proq aniqlikka intilardi; masalan, haqiqiy inson tanasidan olingan gipslar, haqiqiy kiyimlar, ob'ektlarning haqiqiy ob'ektlari va gipslari, haqiqiy yorug'lik effektlari va mebelning haqiqiy buyumlari. Plastik elementlar musiqa va ovoz effektlari, raqs, teatr tomoshalari va kino bilan birlashtirilib, haqiqiy figuralar "san'at asari" ning tarkibiy qismi bo'lgan va operatsiyalar "badiiy" materiallarda emas, balki ular ustida bajariladigan voqealarni yaratish uchun ishlatilishi mumkin. haqiqiy ob'ektlar va haqiqiy muhitda. Bu kabi g'oyalar ilgari haykaltaroshlik atamasi bilan bog'liq bo'lgan har qanday narsadan ancha ustundir.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

1. *Animal haykallar ishlashning qanday talablari bor?*
2. *Haykaltaroshlikda animalistik haykallar asosan qayerlarda ishlangan?*
3. *Animal haykallarni qanday hom ashyolarda ishlash mumkin?*
4. *O'zbekiston haykaltaroshlaridan kimlarni bilasiz?*
5. *Qushlarning haykalini ishlashda asosan nimalarga etibor berish lozim?*
6. *Haykaltaroshlik Tasviriy san'atning turi yoki janri deb hisoblaysiz?*
7. *Yevropa uyg'onish davridagi qaysi haykaltaroshlarning ijod mahsullari hozirga qadar saqlanib qolgan?*

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov N.K. «Odam anatomiyasi» Atlas. Toshkent, 1996. 1-jild.
2. Oydinov. N. O'zbekiston tasviriy san'atidan lavhalar. Toshkent "O'qituvchi". 1997 y.
3. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Toshkent,2003.
4. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik.(Qayta nashr) Toshkent, 2005 y.
5. Boymetov B.B.Tolipov M.S. Plastik anatomiya. Kasb hunar kollejlari uchun o`quv qo`llanma. Toshkent,2005 y.
6. Shobaratov P. Haykaltaroshlik. Ma`ruzalar matni. 2001 y.
7. Hakimov. A. "O'zbekiston tasviriy san'ati antalogiyasi" T. 2011 y.
8. Axmedova N.R. «Jivopis TSentralnoy Azii XX veka: traditsii, samobytnost i dialog» T., 2004 g. - 160 s.
9. Benzel, Kim, Sara B. Graff, Yelena Rakich va Edit V. Uotts. *Qadimgi Sharq san'ati: o'qituvchilar uchun manba* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2010. [See- MetPublications](#)
10. Aruz, Joan, Ronald Uollenfels bilan, muharrirlar. *Birinchi shaharlar san'ati: O'rta yer dengizidan Hindgacha bo'lgan eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2003. [See- MetPublications](#)

**5-Mavzu: Mikelandjeloning «David» haykali bosh bo‘laklariga qarab ishlash.
Lab shaklini ishlash.**

Reja:

- 1. David haykali yuz bo‘laklarini yasash.***
- 2. Lab bo‘lagini loy, plastilin yoki gipsda ishlashga tayyorgarlik ishlari.***
- 3. Lab bo‘lagini yasashda kompozitsiya asoslarini qo‘llash.***

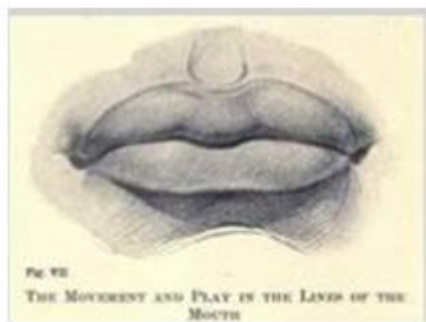
David bosh haykaliining lab bo‘lagini loy, plastilin yoki gipsda ishlashga tayyorgarlik ishlari. O‘quv mashg‘ulotining shakli vizual tasvirlar hamda amaliy ishlash tarzida olib boriladi. Amaliy mashg‘ulotining rejasi quydagilardan iborat.

David haykali yuz bo‘laklarini yasash. Lab bo‘lagini loy, plastilin yoki gipsda ishlashga tayyorgarlik ishlari. Lab bo‘lagini yasashda kompozitsiya asoslarini qo‘llash. O‘quv mashg‘ulotining maqsadi esa David haykali yuz bo‘laklari, lab qismini loy yoki plastilindan ishlash tartibini talabalarga o‘rgatish.

Og‘iz (birinchi model). Og‘iz teshigi yuqori va pastki lablar bilan cheklangan bo‘lib, gorizontal joylashgan simmetrik bukik èriqdan iborat. Og‘iz shakli yuqori va pastki jag‘lar shakliga ko‘ra birbiriga bog‘liq. Og‘iz shakli jag‘larning umumiy shakli bilan birgalikda tuziladi. Yuqori va pastki lab har xil shaklda bo‘ladi. Yuqori labning o‘rtasida pastga tushib turadigan do‘mboqchasi bor. SHu do‘mboqchada labning erkin uchi ikkala tomonga qarab oldin sal yuqoriga, keyin pastga, og‘iz burchaklari tomon boradi. Yuqori labning o‘rtasida burun to‘sig‘ida pastga tik holda vertikal egatchasi tushib keladi, filʼtr deb shunga aytiladi. Pastki labning o‘rtasida yuqori labning do‘mboqchasiga mos

keladigan chuqurchasi bo'ladi. SHu chuqurchaning ikkala tomonida lab chetlari sal ko'tarilib turadi, so'ngra og'iz burchaklariga tomon tushib boradi, shu bilan birga lab jiyagi asta-sekin torayib boradi. Og'iz tuzilishini loydan ishlash jaraènida og'iz kesmasi chizig'i yuqori va pastki lab shakllarini to'g'ri topish natijasida aniqlab olinadi. Yuqori lab odatda pastki lab ustida sal ko'tarilib turadi. Bajariladigan vazifani anatomik tuzilishini o'rganib chiqqandan keyin taxtachaga modeldagidek hajmli qilib loy bo'lagi èpishtiriladi va unga lablarni ikkiga ajratuvchi gorizontal chiziq chiziladi. Labning eng baland joyi (do'mboqcha)ni topib bo'lgach o'rtasida vertikal chiziq chizamiz. Simmetriyani yo'qotmaslik uchun umumiy hajmli qismlarga loy qo'yib bo'lgach, endi ularni har xil tomondan – pastdan, yuqoridan, yon ko'rinishlaridan modelga solishtirib, taqqoslanadi. Ishlanaètgan modelimiz chuqur va do'ngliklardan iborat bo'lgani uchun har xil formadagi soya èrug'liklar hosil bo'ladi. Bu qilingan kamchilik va xatolarni tekshirib tuzatishga yaxshi imkoniyat beradi. Haykaltaroshlik mashg'ulotlari jaraènida asosan qo'l barmoqlari bilan ishlashga o'rganish talab etiladi. Yog'och steklardan esa qo'l bilan ishlanishi qiyin bo'lgan joylarga foydalaniladi. Birinchi topshirikdan farkli ravishda boshni yasashda talabalar

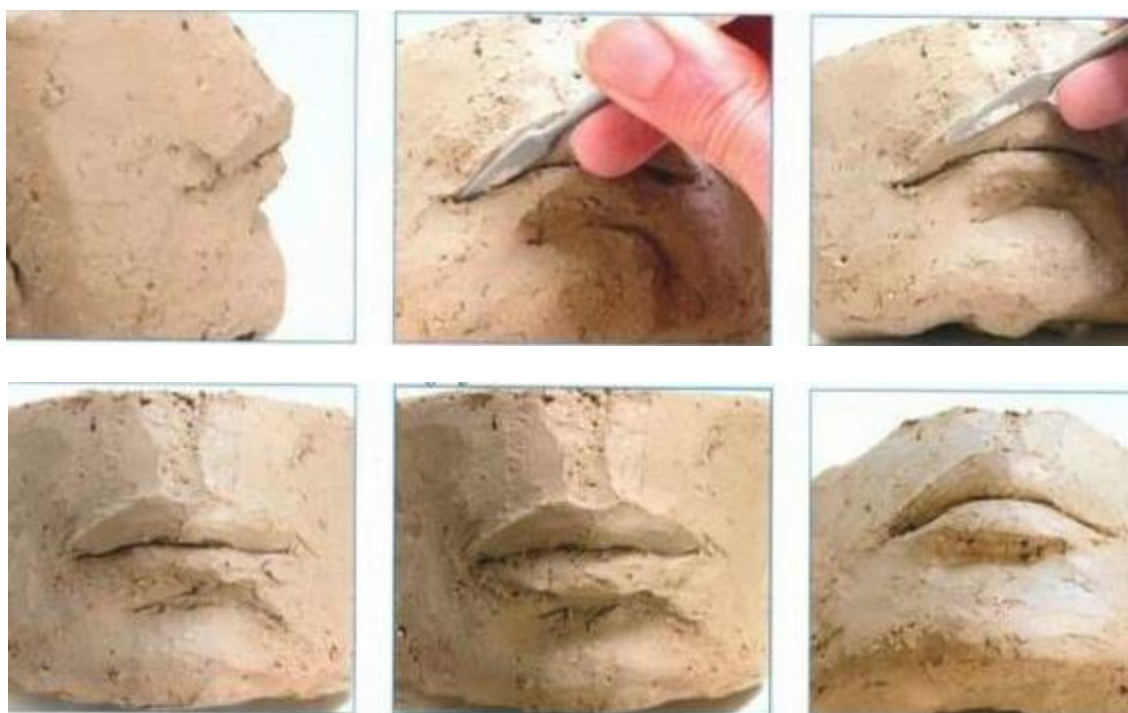

dastlabki nikob va bosh suyagini yasash buyicha mashgulotlarda olgan bilim va ko'nikmalariga tayanib bajargan bul-salar, tekislikda bosh relyefini yasash bilan talabalar endi birinchi marta duch kelmokdalar. Dasturning bu bo'limiga nazariy va amaliy jihatdan xam katta etibor beriladi. Hajmli xaykaltaroshlik va relyef-plastika turlari bulib ularning asosida ob'ektni uch o'lchovda tasvirlash yotadi. Dumalok xaykal xakikiy ko'rinishda ularning balandligi, kengligi va chukurligini xaqiqiy o'lchovlarda ko'rsatilishini talab kiladi. Relyefda fakatgina ikkita o'lchovbalandligi va kengligi xakikiy bulib kolaveradi, chukurlik esa shartli ravishda kuriladi va turlicha chegarada olinishi mumkin. Tasvirning chukurligiga karab relyefini ikki turga ajratiladi: gorelyef va barelyef. Barelyef dumalok xaykalning 1/3 nisbatlari chukurligi asosida kuriladi, gorelyef esa xakikiy xaykalning 2/3 yoki 3/4 nisbatdagi chukurligida quriladi. Haykal tasvirlari relyefda tomoshabin uchun xajmli ko'rinishi va dumalok shakli xissini uygotishi kerak. xaykaltaroshlik relyefi xajmli shaklni chukur o'rganib chikish asosida kuriladi. Relyeflar usulida boshni yon tomonidan tasvirlash ancha ko'prok tarqalgan, lekin to'rtidan uch qismiga burilgan va anfas ko'rinishlari xam tez tez uchrab turadi. Odam boshi relyefini yasash oldingi kalamtasvir mashgulotlardagi boshning xajmini o'rganishda ko'llanilgandek, klassik gips namunalar asosida bajariladi. Bu metodika to'gridir, chunki ikki topshirik xam bir modeldan bajarilsa talabalar materialni yaxshi o'zlashtiradilar. Dumalok xaykalda o'rganilgan xajmli shaklni ular yanada yaxshi anglagan xolda endi uni relyefda namoyon etadilar. Ko'pgina xolatlarda relefli tasvirlar arxitektura elementlardan iborat bulib, devorlarda joylashtiriladi va u bilan yaxlitlikni tashkil etadi. O'kuv topshirikparida relyeflar taxtachalarda amalga oshiriladi. Taxtacha talabaning ko'zi balandligidagi xaykaltaroshlik dastgoxida vertikal xolatda kuyiladi. Gips namunasi xam shunday balandlikda ko'yiladi. Boshning tuzilishini anik kuzatish maksadida ikki talabaga bitta model beriladi. Talaba modeldan 1,5-2,0 metr masofada turadi. Bosh relyefini kurish o'kuv ishlari asosiy zamin tekislikdan boshlanadi. Taxtagacha 3-4 sm kalinlikda loy katlami berib chikiladi, va uni tekislab olinadi. Bunday tekislab olingan yuzaga stek yoki pichokga uchi bilan bosh va bo'yinning ko'rinishi yengil kilib chizib olinadi. Tasvirni taxtachasining kjori tomoniga yakinrok joylashtiriladi,

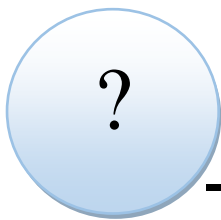
yuz tomonida va bosh orkasidagidan kuprok masofa oralik olinadi. SHuningdek boshning umumiy xajmi taxtachaning yuzini iloji boricha to'ldirib turishi kerak. Keyingi boskichda boshning yuz kismi abrasi anik kilib chizib olinadi. Unda boshning asosiy nisbatlari, model xarakterini anikligiga va to'la nisbatlari konuni bo'yicha amalga oshirilishi kerak. "Oltin kesim" konuni quyidagi nisbatlarda: 3:5, 5:8, 8:13 va hokazolarda belgilanadi. Boshni yon tomonidan rel'efini tasvirlash vazifasini bajarishda eng avval boshning o'rta xolatini aniklab olish kerak. Agar dumalok xaykaltaroshlikda o'rta chizik shaklni teng ikki kismga ajratsa profil relyef tasvirda o'rta chizik asosiy tekislikka yaqinroq bo'ladi va relyef xajmi ni 3:5 nisbatida ajratadi. Boshqacha kilib aytganda, agarda rel'ef chukurligini shartli ravishda sakkiz birlik qismi sifatida olsak unda oldingi ko'rinishdan o'rta tekislikkacha besh birlikni, o'rta tekislikdan asosiy tekislikkacha esa uch birlikni tashkil etadi. Bu vazifani bajarishda rel'efini o'rta tekislik (chizikka) nisbatan besh birlik kiem chukurligida bajarib, kuzatuvchiga boshning ko'rinish turuvchi kismini aniklash, relefning ko'zga ko'rinmas kiem i uch birlik dan iborat bo'lib, taxta fonida mavjud bo'ladi. Amaliy mashklarda relef tekisligini asosiy tekislikka parallel ravishda ma'lum kalinlikda loy yotkizib chikib xosil kilinadi. Bu boshning yon tomonidan ko'rinish siluetini eslatadi. Ana shu kurinishda boshning tasviri aniklanadi, nisbatlari yaxshilab tekshiriladi. Keyingi boskichda rel'ef xajmi loy bilan o'stirib boriladi va kallaning anatomik tuzilishidan kelib chikib boshning xajmini

asosiy sakkiz o'lchovlarini aniklaymiz, ular asosida relief kuriladi: 1-burun kalinligi, 2-peshona do'ngligilari orasidagi masofa, 3-ogiz kengligi, 4- kalla suyagining ko'z kosasi chetki nuktalari orasidagi masofa, 5-pastki jag'lar burchaklari, 6-yanok suyaklari o'rtasi, 7-tepa suyaklari orasi, 8- quloqlar o'rtasidagi masofa. *Boshni yon tomonidan Karaganda bu xajmlar go'yoki zinapoya kabi turli chukurlik va do'ngliklardan iborat bo'lib, biz tomonga chikib kelayotganga o'xshashini ko'rish mumkin. Bu esa boshning anatomik tuzilishi va konstruksiyalaridir. Vazifani yaxshi tayyorlangan, ko'l bilan yumshatilgan, toza loy bilan amalga oshirish kerak. Ishni o'ylab, ma'lum tartibda, olib borish va loyni bekordan bekorga surtavermaslik, ortikcha shakllar paydo kilmay olib borish kerak. Loydan yasashni uzoq ko'rinishdan boshlanadi. Eng avval burun kattaligi yasaladi. Ikkinchi planda asosiy tekislikka perpendikulyar kilib peshona do'ngliklari joylashishi bajariladi. Keyingi boskichda ko'z kosasi chukurligi shakllantiriladi. Taxminan ana shu balandlikda yukori va psatki jaglar birlashgan kismi joylashadi. So'ngra chakka suyaklari, pastki jagning ifodasi, yanoklar, chakka suyaklari kuloklar yasab boriladi. Relyef ishlashda bir ko'rinish ikkinchisiga asos bulib xizmat qiladi. Bunday ketma-ketlikda ishni qismlarga ajratib bajarish bo'laklarni alohida kurish degani emas. Tasviriy san'atning klassik ish uslublariumumiydan xususiyya va xususiyydan yana umumiyga qoidasi*

xaykaltaroshlikning bosh relyefini bajarishning xam doimiy sharti bulib kolaveradi. Vazifani bajarishda kuzni shunday o'rgatish kerakki, bir vaktning uzida xam umumiyini, xam xususiyni ko'ra olib, ularni bir biriga boglash kerak. Relyef perespektiva konunlari asosida, boshning o'rta tekisligini xlsobga olgan xolda ketmaketlik tartib bilan yasaladi. Ba'zi bir o'lchovlar va nisbatlarni aniklash uchun tsirkul ishlatish mumkin, lekin xamma vakt xam undan foydalanaverish mumkin emas. Ko'zning, sezish kobiliyatini rivojlantirish va ularga kuprok ishonish kerak. Bu borada o'rta asr rassomi va tasviriy san'at soxasidagi nazariyotchisi I.Sandrat shunday degan edi: «SHuni doim yodda tutish lozimki, keragidan ortiq o'lchab tasvirlash rassomga foydadan kura kuprok zarar keltirishi mumkin. Kuz bilan chamalab chizish va shu asosda ko'plab mashklar bajarishi uning muvaffakiyatini belgilaydi. 2 Boshning yon tomonidan relyefini bajarganda xar doim uni xakikiy namunaning oldidan, yonidan, pastidan karab solishtirib borish kerak. Boshni turli yorugliklarda yasash kerak. Buning uchun dastgoxni turli holatlarga burib yoruglik tushish yo'nalishini o'zgartirish mumkin. Bu esa xatolarni o'z vaktida aniklashga va ularni tuzatish ga yordam beradi. Talabalar ishlarini ko'rib taxlil kilib chikish natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'pincha ular bir xil xatolarga yo'l qo'yadilar. Ba'zan talaba ishga berilib ketib yon tomonidan ishlayotgani esidan chikib boshka xolatdan modelga karay boshlaydi va shunda ba'zi tasvirlar to'rtidan uch kismli tal kin oladi. Rel'efni yon tomondan kuzatib tekshirganda ko'pincha burun ko'z kosasi tashqi aylanasi kengroq, og'iz esa burundan kichikligi aniqlanadi, quloqning eshitish teshiklari xaddan tashqari chuqur, uning chanog'i esa haqiqiy xajmda tasvirlanadi.

Yon tomondan tasvirlashdan farqli ravishda to'rtidan uch xolatda boshni tasvirlashda bosh tekisligi asosiy tekislikka parallel emas, balki unga nisbatan biroz burchak ostida bo'ladi. Bosh relyefini to'rtidan uch qism xolatda bajarish bosqichlari ketmaketligi tartibini ko'rib chiqamiz. Loy yopishtirib chiqilgan fon tekisligida bosh surati chizib olingandan keyin, uning old tomoni peshona yuz tomonini va boshining yon tomonini ajratib turuvchi chegarani aniqlab olish kerak. U chekka qismidan o'tib borib, ko'z kosasi tashqi qirrasiga o'tadi.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

1. Haykaltaroshlik mashg'ulotlarining qanday turlarini bilasiz?
2. Mashg'ulot o'tkazishning umumiy tizimi nimalardan iborat?
3. Haykaltaroshlik mashg'uloti jarayonini izohlang?
4. Haykaltaroshlik dastgohlari qanday materiallardan tayyorlanadi?
5. Karkaslarning qanday turlarini bilasiz?
6. Haykaltaroshlikda qanday materiallardan foydalaniladi?
7. Plastilin tayyorlash texnologiyasining komponentlari nimalardan iborat?

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov N.K. «Odam anatomiyasi» Atlas. Toshkent, 1996. 1-jild.
2. Oydinov. N. O'zbekiston tasviriy san'atidan lavhalar. Toshkent "O'qituvchi". 1997 y.
3. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Toshkent,2003.
4. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik.(Qayta nashr) Toshkent, 2005 y.
5. Boymetov B.B.Tolipov M.S. Plastik anatomiya. Kasb hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent,2005 y.
6. Shobaratov P. Haykaltaroshlik. Ma`ruzalar matni. 2001 y.
7. Hakimov. A. "O'zbekiston tasviriy san'ati antalogiyasi" T. 2011 y.
8. Axmedova N.R. «Jivopis TSentralnoy Azii XX veka: traditsii, samobytnost i dialog» T., 2004 g. - 160 s.
9. Benzel, Kim, Sara B. Graff, Yelena Rakich va Edit V. Uotts. *Qadimgi Sharq san'ati: o'qituvchilar uchun manba* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2010. [See- MetPublications](#)
10. Aruz, Joan, Ronald Uollenfels bilan, muharrirlar. *Birinchi shaharlar san'ati: O'rta yer dengizidan Hindgacha bo'lgan eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2003. [See- MetPublications](#)

6-Mavzu: Ko‘z shaklini ishlash

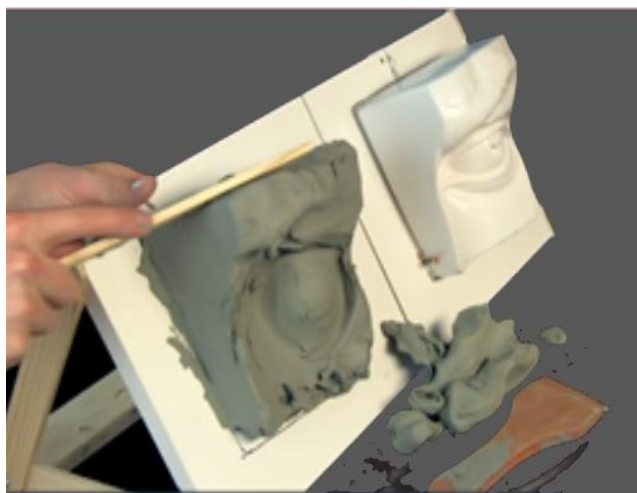
Reja:

- 1. David haykali yuz bo‘lamlari, ko‘z qismini Loy yoki plastilindan ishlash tartibi*
- 2. David haykali yuz bo‘laklarini yasash bosqichlari.*
- 3. Ko‘z bo‘lagini yasashda kompozitsiya asoslar va anatomik taxlil.*

Ko‘z (ikkinchi model). Ushbu mavzu asosidagi amaliy topshiriqni bajarishga kirishishdan oldin, har galgidek ko‘z va uning anatomik tuzilishi bilan tanishib chiqiladi. Ko‘z ko‘ruv organi: ko‘ruv nervlari bilan birgalikda ko‘z kosasida yotadigan ko‘z olmasida, uni oldingi tomondan himoya qiladigan ko‘z qovoqlaridan, ko‘z olmasini harakatga keltiradigan ko‘z muskullari va yosh padasidan iborat.

Ko‘zni harakatlantiruvchi asosiy organi – bu uning atrofidagi muskullardir. Ko‘z olmasini harakatlantiruvchi muskullar ko‘z olmasiga turli tomondan kelib birikadi va shu yo‘l bilan uning har tomonga qarab harakatlanishiga imkoniyat beradi. Amaliy mashg‘ulotga kirishish oldidan ko‘zning anatomik tuzilishiga oid nazariy ma‘lumotlarni o‘zlashtirish, unda ko‘rgazmali materiallardan samarali foydalanish maqsadga muvofiq. SHundan keyingina ko‘zni amalda bajarishga kirishish mumkin. Ko‘zni ishlashda uning

qovoqlar bilan birgalikda ko‘z kosasi chetlari orasidan chiqib turadigan sharsimon tana xosil qilishni esda tutish muhim. Ko‘zlar ko‘pincha unchalik simmetrik bo‘lmaydi, xamisha xam bir xil balandlikda yotavermaydi. Haykaltarosh tomonidan yaratilayotgan o‘xshashligi uning o‘ng va chap tomonining asimmetriyasini, asosan ko‘z va qosh

asimmetriyasini payqab olganligiga ko'p darajada bog'liq bo'ladi.

Odam bosh bo'laklarining ko'z tuzilishini gips modeliga qarab ishlash:

Odam bosh bo'laklarining ko'z tuzilishini tasvirlashni o'rganish to'rtinchi simmetriyada o'tiladigan haykaltaroshlik mashg'ulotlarining asosiy mavzularidandir. Bir vaqtning o'zida ushbu mavzuni qalamtasvir fanida ham o'rganilishi o'quv materiallarini o'zlashtirishni uzviy holda tashkil etishni ta'minlaydi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, haykaltaroshlik mashg'ulotlarida odam bosh bo'laklarining ko'z tuzilishini ishlash orqali qalamtasvirni yaxshi o'zlashtira olishga yordam beradi, chunki talabalar haykal yasash jarayonida uning hajmli shakllarini ko'rish qonuniyatlarini, konstruktiv o'ziga xos xususiyatlarni kuzatib, o'zaro plastik bog'lanishini tushunadilar. Shuni aytish kerakki, odam bosh bo'laklarining ko'z tuzilishini tasvirlash tasviriy san'atning hamma turlarida ham o'quv dasturidagi eng murakkab bo'lim hisoblanadi. Haykaltaroshlikda odam bosh bo'laklarining ko'z tuzilishini o'rganish tayyor namunalardan andoza olib ishlashdan boshlanadi. Portret san'atining eng ko'p tarqalgan namunalari qadimgi grek va rimliklar tomonidan yaratilgan modellardir. Chunki, ta'kidlab o'tganimizdek ular anatomik jihatdan to'g'ri ham bajarilishi nuqtai nazaridan yuksak badiiy talablarga javob beradi. Ulardan andoza olib o'rganish nafaqat texnik tomonini, balki haykaltaroshlikning o'ziga xos bo'lgan siru-san'atlarini qisqa vaqt mobaynida o'rganish imkoniyatini beradi. Mashg'ulotda bitta gips

modeli 8-10 ta talaba uchun quyiladi. Mashg'ulot jaraènida uni soat strelkasi yo'nalishi bo'yicha aylantirib turiladi. Model atrofiga esa haykaltaroshlik dastgohlari doira shaklida joylashtirilib, har bir talaba model va o'z ishini aylanib ko'ra olishi uchun zarur masofa qoldiradi. Mashg'ulotga kirishdan avval, kalla suyagi va odam bosh tuzilishiga qisqacha to'xtalib o'tiladi. Kalla suyagi èki bosh skeleti uning suyak asosida. Odam bosh bo'laklarining ko'z tuzilishini ko'zga tashlanib turadigan yoki yashirin suyak do'mboqlari uni tuzish uchun zarur elementlar bo'lib hisoblanadi. Bosh plastik jihatdan yagona va yaxlitdir. Anatomik ma'lumot bo'lmagan taqdirda odamning kalla qismidagi suyaklarning holati va funktsiyalarini tasavvur etish qiyin bo'ladi. Odam bosh bo'laklarining ko'z tuzilishini gips modeliga qarab ishlash jarayonida uning faqatgina tashqi ko'rinishini, ya'ni silliq va chiroyli qilib ishlangan yuzalarnigina emas, balki uning ichki anatomik tuzilishini ham har bir bo'rtgan èki botiqlarni diqqat bilan tahlil qilgan holda ishlash kerak. San'atning haykaltaroshlik turida ko'p mehnat va nazariy bilim evaziga ma'lum natijaga erishiladi. Shuning uchun ham mashg'ulotlar uchun ajratilgan qisqa vaqtdan unumli foydalanib, mashg'ulotdan keyin esa mustaqil ishlar bajarish talab etiladi. Odam bosh bo'laklarining ko'z tuzilishini ishlash eng avvalo karkas tayyorlash ishlaridan boshlanadi. Buning uchun 30x30 sm o'lchamidagi to'rtburchak yog'och taglik o'rtasiga 5x5x25 sm o'lchamidagi

reyka mahkamlanadi. Yog'och reykaning tepa tomoniga egiluvchan sim shunday bog'lanadiki, uning yuqori tomoni ishlanadigan odam kalla suyagining eng baland nuqtasiga to'g'ri kelishi kerak. Yog'och reykaga bog'langan yumshoq simimiz mustahkam bo'lmasa, unga qo'shimcha 3-4 ta (+) shaklidagi loy ushlagichlar osib qo'yiladi. Har qanday haykal uchun yasalgan karkas mustahkam hamda unga qo'shimcha o'rnatilgan sim egiluvchan bo'lishi, loy qo'yib bo'lgandan keyin ham ma'lum o'zgartirishlar kirita olishga (egish yoki o'ngchapgga burishga) imkon beradi. SHu sababli ham talabalar karkas tayèrlashga alohida e'tibor berishlari kerak. Karkas tayyorlab olingandan so'ng, uni dastgoh ustiga o'rnatib sim va yog'och taxtacha namlab olinadi va asta-sekin boshning bo'yin qismidan boshning hajmli tuzilishi bo'yicha loy qo'yib chiqiladi. Avvalgi mashg'ulotlarda aytib o'tilganidek, bo'yin tsilindr ko'rinishida, bosh eska tuxumsimon ko'rinishda o'zaro hajmli qilib bog'lab ishlanadi. Ish jaraènida ikkala èn tomondan modelga solishtirib eng asosiy bo'rtib chiqqan nuqtalarni belgilab, loy bo'lagi èki gugurt cho'pi qo'yib chiqiladi. Hosil bo'lgan bo'sh oraliqlar loy bilan to'ldirilib, ortiqchasi olib tashlanadi. SHu uslubda odam bosh tuzilishini hajmli qilib, ishlab olingach, tsirkul yordamida quyidagi o'lchamlarni tekshirishga kirishiladi. Davradagi haykaltaroshlik o'z predmeti doirasidagi relyefga qaraganda ancha cheklangan. Aytaylik, raundda jang sahnasi yoki kavalkadani tasvirlash uchun har bir yo'nalishda haqiqiy jang yoki o'tliqlar egallagan miqyosga mos keladigan joy kerak bo'ladi.

Relyefda bunday muammolar yuzaga kelmaydi, chunki masshtab va munosabatlarga chuqur munosabatda bo'lish ma'lum darajada tasavvuriy yoki nazariydir, xuddi rasmlardagi kabi. Keyin yana, relef fonga biriktirilganligi sababli, vazn va jismoniy muvozanat va qo'llab-quvvatlash muammolari paydo bo'lmaydi. Raqamlar kosmosda suzuvchi sifatida ifodalanishi mumkin va ular vertikal va gorizontal ravishda joylashtirilishi mumkin. Shunday qilib, umuman olganda, turda haykaltaroshlik yakka

figuralar va cheklangan guruhlar bilan bog'liq bo'lsa, relyeflar olomon, landshaft, me'moriy fon va boshqalarni o'z ichiga olgan murakkabroq "tasviriy" mavzular bilan bog'liq. Haykaltaroshlikning asosiy mavzusi doimo inson qiyofasi bo'lgan. Tarixiy asarda keyingi o'rinda hayvonlar va inson va hayvon shakllariga asoslangan fantastik mavjudotlar mavjud. Boshqa mavzular, masalan, landshaft, o'simliklar, natyurmort va arxitektura - asosan figurali haykaltaroshlik uchun aksessuarlar bo'lib xizmat qilgan, o'ziga xos sub'ektlar sifatida emas, faqat arxitekturadagi bezak elementlari yoki inglizlar kabi qimmatbaho o'yilgan jozibalar bundan mustasno. yog'och o'ymakorligi Grinling Gibbons. Inson qiyofasining haddan tashqari ustunligi quyidagilar bilan bog'liq: birinchidan, uning istak, sevgi, qo'rquv, hurmat va antropomorf xudolarga sig'inish ob'ekti sifatidagi ulkan hissiy ahamiyati; ikkinchidan, uning bitmas-tuganmas nozikligi va shakl va ifoda xilma-xilligi. Yalang'och yoki deyarli yalang'och figura Misr, Hindiston, Yunon va Afrika haykaltaroshligida muhim rol o'ynagan, O'rta asrlar Yevropa va qadimgi Xitoy haykaltaroshligida esa bu figura deyarli har doim kiyingan. Erkin pardalarning chiziqli va modellashtirilgan shakllarining inson tanasining qattiq hajmlari bilan o'zaro ta'siri klassik haykaltaroshlar uchun katta qiziqish uyg'otdi va keyinchalik Uyg'onish va Uyg'onish davridan keyingi haykaltaroshlikning asosiy mavzularidan biriga aylandi. Inson qiyofasi nofiguratsion san'atning o'sishiga qaramay, zamonaviy haykaltaroshlikda markaziy ahamiyatga ega bo'lib qolmoqda; lekin avvalgi asrlarda keng tarqalgan optimistik, ideallashtirilgan yoki naturalistik inson obrazlari asosan umidsizlik, dahshat, deformatsiya va satira tasvirlari bilan almashtirildi. Sadoqatli tasvirlarni yaratish haykaltaroshning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, dunyodagi eng buyuk haykallarning ko'pchiligi shu turdagi. Ular Budda va hind xudolarining tasvirlarini o'z ichiga oladi; Masih, Bokira va nasroniy avliyolari; Afina, Afrodit, Zevs va boshqa yunon xudolarining; va Rim, qadimgi Yaqin Sharq, Kolumbgacha bo'lgan Amerika, Afrika va Tinch okeani orollaridagi barcha turli xudolar, ruhlar va afsonaviy mavjudotlar. Kitob va savodxonlik kam bo'lgan davrlarda yashagan xalqlar zavqi va ibratiga mo'ljallangan rivoyatlar, qahramonlik va diniy hikoyalar tasvirlangan barcha esdalik qissa haykallari bag'ishlov obrazlari bilan chambarchas bog'liq.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

1. *Relyefli haykaltaroshlik deganda nimani tushunasiz?*
2. *Haykaltaroshlikda relyef ishlash turlari va bosqichlari haqida so'zlab bering?*
3. *Haykaltaroshlik tasvirlari qanday ramziy ma'nolarga ega?*
4. *Haykaltaroshlikda Amaliy haykaltaroshlikning farqi nimada?*
5. *Haykaltaroshlikda relyev qanday xom ashyolar bilan ishlanadi?*
6. *Haykaltaroshlikning qanday turi va yo'nalishlari mavjud?*

7. FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baymetov B. B. Haykaltaroshlik. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2005yil.
2. Baymetov B.B. «Haykaltaroshlik va plastik anatomiya» o'quv qo'llanma. Toshkent, Moliya-iqtisod-2011 yil.
3. F. Shabaratonov P.P. Haykaltaroshlik. O'quv uslubiy majmua. Nizomiy nomli TDPU. 2015yil.
4. R. Hasanov, X. Egamov. Maktabda tasviriy san'at darslari. T., 1995.yil.
6. N.Oyidinov. Rassom-o'qituvchilar tayyorlash muammolari. T., 1997y
7. T. Esanov. Haykaltaroshlik. O'quv qo'llanma. Samarqand 2011 yil.
8. X. Sulstonov.(rais) va boshqalar —Mustaqillik davri o'zbek me'morchilik va monumental haykaltaroshlik san'atini. T. San'at jurnali nashriyoti. 2011 yil.
9. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» - 2/1 Toshkent; San'at, 2001.
10. M.M.Allenov, O.S.Evangulova, V.A. Plugin Rus san'ati tarixi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Oliy maktab nashriyoti 1989 yil M.
11. V.A. Jukova, L.M Shekotovoy Qadimgi Rim nashriyoti ensklopediya M Astrell nashriyoti ensklopediya 2008 y.
12. Yu.D. Kolpinskiy. Egey dunyosi va Qadimgi Yunoniston san'ati. M., "San'at", 1970 yil.
13. Benzel, Kim, Sara B. Graff, Yelena Rakich va Edit V. Uotts. *Qadimgi Sharq san'ati: o'qituvchilar uchun manba*. Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2010. [See- MetPublications](#)

7-Mazu: Burun shaklini ishlash

Reja:

1. *David haykali burun bo'laklarini yasash.*
2. *Haykaltaroshlikda usul va texnikalar.*
3. *Haykaltaroshlikda modellashtirish.*

David haykalining bosh bo'laklari burun modeli. Burun, burun bo'shlig'i ustida ko'tarilib turadi. Yuqori qismi peshonadan qanshar bilan tutashgan burun ildizi, pastki qismi burun uchi, o'rta chiziq bo'ylab tutashadigan va burun qirrasini tashkil qiladigan èn tomonlari farq qiladi. Yon devori pastki tomonida kengayib burun qanotiga aylanadi. Burun qanoti burun teshigini chegaralab turadi: o'ng va chap burun teshiklari tog'ay to'siq bilan bir-biridan ajraladi. Burunning suyak asosini ikki èn tomonidan yuqori jag' suyaklari, yuqori tomonidan esa burun suyaklari hosil qiladi; burun to'sig'ining ichkarisida ham suyak asos bor. Burunning oldingi qismida tog'ay asosi bor. Burun mus kullari burunning qirrasiga egarga o'xshab ètadigan umumiy nayi bor. Bu muskullar ikkala tomondan pastga tushib keladi va burun èn yuzasining terisiga tutashib ketadi. Mana shu ikkala muskul qisqarar ekan, burun terisida uzunasiga ketgan burmalar hosil qilib, burun qanotlarini yuqori ko'taradi. Burun to'sig'ini pastga tushiruvchi muskul o'z jufti bilan ènma-èn ètib, o'rtadagi kurak tish ustida yuqori jag'ning alveolar o'simtasidan boshlanadi va yuqoriga tomon borib, burun to'sig'iga tushib ketadi. Bu muskullar burun to'sig'ini pastga

tortadi va yuqori labning o'rtasini pastga tushirib, lablarni qisishga èrdam beradi. Burun va uning anatomik tuzilishi haqida ma'lum tushunchaga ega bo'lgandan keyin avvalgi mashg'ulotlardagidek, èg'och taxtachani dastgoh ustiga tik holda o'rnatib, amaliy ishga tayèrlab olinadi. Ishning mustahkamligini ta'minlash va qo'yiladigan loy bo'laklarining tushib ketmasligi uchun qo'shimcha kichik o'lchamdagi (+) plyus shaklidagi loy ushlatgichlar taxtaga osib chiqiladi. Tayèrlangan yuzaga burunni hajmi shakli asosida

kerakli loy èpishtirilib bo'lgach, tsirkul èrdamida modeldagi burunning uzunligini, enini o'lchab loydagi ishga solishtiriladi. Mashg'ulot uchun ajratilgan muddat tugagach ishni yakunlab, har doimgidek guruh talabalarining bajargan ishlarini kichik ko'rgazmasi o'tkazilib, ularning yutuq va kamchiliklari tahlil qilinadi hamda reyting tizimi asosida baholanadi.

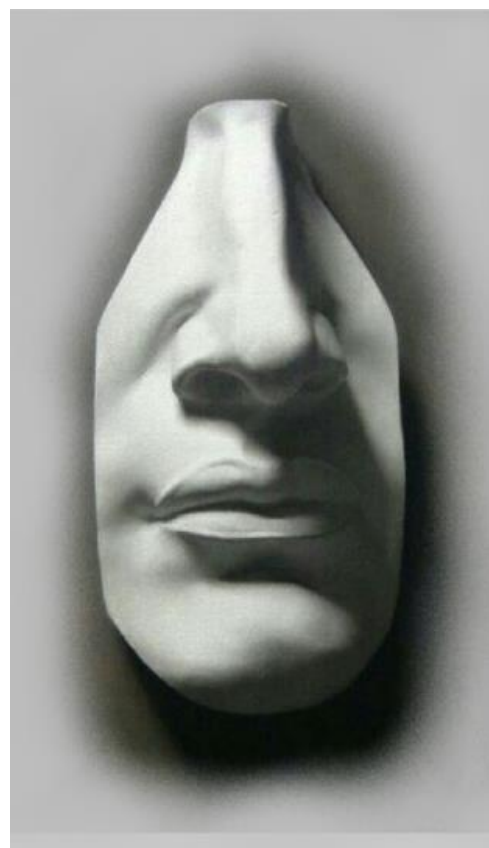
Yuzning ayrim qismlari va uning plastikasi.

Insonlar kalla skeletining shakli uning burchak o'tkirligi asosida yuzning qiyofasi uch xil burchaklardan iborat (o'tkir qirrali, to'g'ri va to'qmoq). Shunga ko'ra yuzning qiyofasi undagi ayrim organlarning shaklini o'zgartiradi, chunonchi, peshona suyagining tik qiya bo'lishi, pastki jag' suyagini bo'rtirib chiqqanligi va burunning shakliga bog'liq. Voyaga yetgan odamlar yuzining burchagi o'tkir qirralidir, u 70-80 gradus atrofida. Bosh morfologiyasini o'rganish shuni ko'rsatdiki, yuz tuzihslining turh-tumanhgi, undagi qismlar va nisbatlar bosh suyagi han bog'liq. Bosh va tana nisbatlari estetik idealn oldindan ko'rsatib beradi; rassom nisbatlar yordamida turli tuzilishdagi inson tanasini chizish imkoniga ega bo'ladi. Yuqorida

qayd etib o‘tilganidek, qadimgi an‘analar, Uyg‘onish davrining tasviriy hujjatlari bilan bog‘liq ko‘plab zamonaviy qonunlar bosh balandligini o‘lchov vositasi sifatida qo‘llashni ko‘zda tutadi. Bosh balandligining tana balandligi bilan munosabati birinchi marotaba Vitruviy ijodida $1/8$ deb ko‘rsatilgan. Ushbu nisbat keyinchalik Ch. Chennini va Leonardo da Vinclii ijodida ham o‘z aksini topdi. Boshning nisbiy o‘lchamlari Leonardo da Vinchi tomonidan haqiqatga yaqinroq qihb ishlangan va uning butun tana bilan munosabati o‘zida tabiiylikni mujassamlashtirgan. Leonardo da Vinchi tomonidan ishlangan bosh rasmlaridan birida yuz va bosh balandligiga izoh berilgan. Og‘iz kengligi yuz tuzilishiga proporsio-nal ravishda og‘iz chizig‘idan engakning uchigacha bo‘lgan orahq masofaga teng. Yuz kvadratni hosh qhadi va uning kengligi ko‘zlarning tashqi burchaklari oralig‘iga, balandligi burunning yuqori chegarasidan labning pastki qismigacha bo‘lgan masofaga teng. Leonardo da Vinchi yuz nisbatlari ustida ko‘p ishlagan va turhtuman yuz ko‘rinishlarini tasvirlash uchun yagona sxema yaratishning barcha qiyinchiliklarini boshdan kechirgan. Shu sababli ham u o‘z ilmiy maqolasida shuni ta’kidlaydiki, agar tabiatda yuz tarkibiy qismlarini tuzishning yagona sxemasi mavjud boMganida, insonlami bir-birlaridan ajratib bo‘lmas edi, ammo tabiatda yuzning besh qismi shunchahki turh-tumanki, ulami birgina nisbiyhk qoidasi asosida tasvirlashning iloji yo‘q.

Albrext Dyurer boshning nisbiy shakllarini quyidagi sxema bo‘yicha tuzgan: bosh balandligi qomat balandligining $1/8$ qismiga teng; yuzning kengligi va balandligi $-1/10$; bosh balandligining yarmi ($1/16$) burn chegarasida joylashgan; bosh cho‘qqisining maydoni boshning sochli qismi chegarasiga teng; peshana balandligi, burn uzunligi, burn osti qismi bir-biri bilan teng va ularning har biri qomat balandligining $1/32$ qismini tashkil etadi. Maxsus rasmlar orqah turh yoshdagi odamlaming bosh va oyoqqo‘llarining

©画中文系列丛书

nisbiy o'lchovlarini solishtirish kerak. Boshning ko'z kosasining yuqori qismidan o'tuvchi chiziq orqali ikki qismga bo'linishi bosh nisbatlarining yoshga ko'ra o'zgarishini kuzatish uchun qulay vosita.

Erkak kishi yuzining balandligi (engakdan ko'z kosasining yuqori chizig'igacha) 26 mm teng; ushbu masofa, shuningdek, yuz kengligiga ham teng. Bunda yuz kvadrat shakl hosil qiladi. Bosh, 4 dyuyimli miya qismi bilan birgalikda, 9 dyuyrnga teng. Ushbu ikki qismning (miya va yuzning) o'zaro nisbiy munosabati yosh o'tishi bilan o'zgarib boradi. Uch yoshli bolaning yuz va miya qismining nisbatlari 3:3, katta odamlarda esa, 4:5 ga teng. Bunda yosh kattalashishi bilan boshning yuz qismi miyaga nisbatan tez o'sishini ko'rishimiz mumkin. Burunning pastki chizig'idan o'tuvchi chiziq yuz balandligini teng ikkiga ajratadi. Yosh o'zgarishi bilan ko'zning yuz kenghiga nisbatan o'zgarishi juda kam bo'ladi va u insonda butun umri davomida deyarli bir xil bo'ladi; uch yoshgacha bo'lgan bolalarda 3 dyuym va kattalarda erkak va ayollarda 3 dyuym. Bu yerda shuni ko'rishimiz mumkinki, rivojlanish davrida yuzning ko'z joylashgan yuqori qismi pastki qismga nisbatan kengroq bo'ladi. Boshning old tarafidagi ko'rinishi chuqurligi yuz balandligi yarmining uchga ko'paytirilganiga teng. U kattalarda ramka shakhdagi to'g'ri to'rtburchakni hosil qiladi va uning balandligi 130 mm, chuqurligi 195 mm

bo'ladi. O'spirin, katta va keksa odam boshining bir-biridan farqlari bo'lib, uch yoshh bolaning boshi to'g'ridan kuzatilganda kvadratning ichida, yon tomondan kuzatilganda esa, uchburchak ichida joylashadi. Buni mashhur rassom va nazariyotchi P.P. Rubens sxemasida ko'rishimiz mumkin. Katta odam boshining profilini (kvadrat) bilan solishtirsak, yuzning miyaga nisbatan tez o'sganini ko'rishimiz mumkin. Ayollarda ko'zning ichki burchaklari orasidagi masofa burun qanotlari kengligiga teng. Bolalarda esa, ko'z ichki burchaklarining oraliq masofasi og'izdan kattaroq, ammo burun

qanotlari oralig'idan kichikroq bo'ladi. Bolalarning bo'yin kengligi nisbatan kam o'sadi (65 mm.dan 120 mm.gacha), kattalarda bosh suyagining ko'ndalang diametri 145 mm.dan 170 mm.ga yetganida, bo'yin ikki barobarga o'sadi. Tasviriy san'atning turlaridan biri bo'lgan xaykaltaroshlik asarlari borlikdagi xajmga ega bulgan barcha shakllar asosida tasvirlanadi. Mayda xay kal chal ar dan tortib, park va xiyobonlarga o'rnatiladigan turli mahobatli xaykallar, yodgorliklar, binolarning devorlariga ishlanadigan relyeflar, tanga, nishon, medal kabilarning yuzasidagi bo'rtma tasvirlar xaykaltaroshlik san'atining turli ko'rinishlaridir. Xaykaltaroshlik asarlari o'zining ishlatilish joyi, bajaradigan vazifasi va tayyorlanish usuliga karab turlicha nomlanadi. Ular odatda dumaloq va kabariq ko'rinishda buladi. Dumapok xaykallarni xamma tomondan aylanib ko'rish mumkin bulsa, kabariq xaykallarni yuzaga bo'rttirib ishlanganligi sababli faqat bir tomondan ko'riladi. Qabariq xaykallarni relyef deb ataladi. Relyef frantsuzcha so'z bulib «yuz» degan ma'noni anglatadi. Relyefli xaykallarda asosiy obrazlar bilan bir katorida kenglik, tabiat manzaralarining ko'rinishi xam aks etadi. SHuning uchun bunday relyeflarni ba'zan perspektiv relyef deb xam yuritiladi. Relyef uz navbatida ikki turga bulinadi. Ular barelyef va gorelyefdir. Barelyef xam frantsuzcha suzdan olingan bulib, «past» relyef degan

ma'noni anglatadi. Berelefdada xaykal tekis yuzaga nisbatan bir oz kabargan bulib, uning qalinligi o'zining xakikiy xajmining yarimidan oshmaydi. Tanga, nishon, orden va medal yuzalaridagi bo'rtma tasvirlar bunga misol bo'la oladi. Bareleflar ayniqsa amaliy san'at buyumlarini, me'morchilik binolarini bezashda juda kul keladi. Kddingi yunonistonda xayotda ishlatiladigan turli xil buyumlar: ko'za, guldon, kurol-aslaxalarning yuzalarini bareleflar bilan bezaganlar, binolarning devorlariga turli xayotiy vokealarni aks ettiruvchi bo'rtma tasvirlar ishlaganlar. Gorelyef so'zi xam frantsuzcha bulib, «baland» relyef ma'nosini bildiradi. xaykaltaroshlikning bu turida tasvirlar yuzadan sezilarli darajada bo'rtib chikkan bulib, uning qalinligi o'zining xakikiy xajmining yarmidan oshgan bulishi shart. Gorelyefga ko'plab tarixiy vokealarga bagishlab ishlangan yodgorliklar misol bulishi mumkin. Bu yodgorlikdagi ayrim xaykallar, masalan, oldinda tasvirlangan obrazlar, yuzaga nisbatan juda bo'rtib chikkan bulsa xam lekin ular asosiy kompozitsiya yuzasiga yopishgan xolda ishlangan. Bu yodgorliklarda relyefning ikki turini xam uchratish mumkin. Lekin gorelyef unda yetakchi o'rinni egallaydi. Relyefning yana bir turi mavjud bo'lib, bu o'yib ishlangan relyeflardir. Bunday relyeflar odatda tekis yuzaga o'yib ishlanadi. Yuzani o'yish natijasida xosil bo'ladigan yorug'-soya o'yini xisobiga tasvir ko'zga tashlanadi. Bunday relyeflarning imkoniyati chegarapangan bo'lganidan ular amalga juda kam ko'llaniladi. Ular qadimgi Misrda ko'plab ishlatilgan. Xaykaltaroshlik asarlari yaratish uchun gurli xildagi materiallardan foydalaniladi. Bu materiallar xaykalga turli xarakter va mazmun berishda xizmat kiladi. Masalan, tosh-granitda

ishlangan xaykallar kishida ulugvorlik, abadiylik baxsh etsa. aksincha marmarda ishlangan xaykallar nozik, kurkam ko'rinadi. SHuning uchun xaykallar o'zining mazmuni va o'rnatiladigan joyiga karab xar xil materiallardan ishlanishi mumkin. xaykaltaroshlik materiallari kup. kuyidagilardan iborat: plastilin, loy, yogoch, metall, marmar, granit, suyak, tsement, gips va xokazolardir. Qimmatbaxo metallar-oltin, kumush, nikellar xam xaykaltaroshlikda kullaniladi. Xaykaltaroshlikda deyarli rang ishlatilmaydi, lekin xalq xaykaltaroshligida xaykallarni bo'yash xollari uchraydi. Bunga O'zbekiston xududidan topilgan kator xaykaltaroshlik asarlari misol bo'la oladi. xaykaltaroshlik asarlari xam tasviriy san'atning boshqa turlari kabi o'zining bajaradigan vazifasi, mazmuniga karab kator tur va janrlarga bulinadi. xaykaltaroshlik turlari deganda biz monumental, dekorativ va dastgox xaykaltaroshligini tushunamiz. Monumental xaykaltaroshlikka muhim tarixiy vokealar, atokli shaxslar xotirasini abadiylashtirish maqsadida o'rnatilgan yirik ulchovdagi, turli xildagi yodgorliklar, xaykaltaroshlik ansambllari kiradi. Odatda monumental xaykaltaroshlik asarlari uzida katta mazmunni anglatib, mustakil xarakterga ega buladi. Lekin shu bilan birga u bevosita muxit bilan boglik bulib, me'morchilik binolari xamda tabiat bilan uygunlikda bulishi mumkin. Bu unga yanada ulugvorlik va ta'sirchanlik baxsh etadi. Monumental xaykaltaroshlik asarlariga xos bulgan xususiyatlardan biri bu asar kaxramonlarini ko'tarinki ruxda tasvirlashdir. Monumental xaykaltaroshlik asarlari doim ochik xavoda turish uchun mo'ljallangan bo'lganligi sababli ular uzoq turadigan kattik materialdan, masalan, tosh, bronza, granit va betonlardan ishlanadi. Bulardan tashkari monumental xaykaltaroshlik asarlari uzokdan ko'rishga mo'ljallanganligi sababli, ularda katta-katta yaxlit shakplardan keng foydalaniladi. Istiroxat boglari, xiyobonlar, ko'chalar, shuningdek, me'morchilik binolarining devorlarini bezash uchun ishlatiladigan xaykallar ning xamma turlari dekorativ xaykaltaroshlik san'atiga kiradi. Xaykaltaroshlik san'atining bu turi monumental xaykaltaroshlikdan shu bilan fark kiladiki, agar monumental xaykaltaroshlik asarlari uzida mustakil mazmunni anglatib me'morchilik va tevarak-atrofga boglik bo'lmagan xolda kishiga mustakil fikrni bera oladi.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

1. *Inson bosh bo'laklarini haykaltaroshlikda yasayotga asosan nimalarga etibor berish kerak?*
2. *Haykaltaroshlikda o'lchamlar olish qanday amalga oshiriladi?*
3. *Releyef va baralyev haykaltaroshligi qachondan ommalasha boshlagan?*
4. *Haykaltaroshlikda asosiy xom ashyo nimalarda iborat?*
5. *Haykaltaroshlik fani haqida nimalar bilasiz?*
6. *Xom-ashyolar necha turga bo'linadi?*
7. *Haykallarga badiiy ishlov berish texnologiyasini bilasizmi?*

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov N.K. «Odam anatomiyasi» Atlas. Toshkent, 1996. 1-jild.
2. Oydinov. N. O'zbekiston tasviriy san'atidan lavhalar. Toshkent "O'qituvchi". 1997 y.
3. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Toshkent, 2003.
4. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. (Qayta nashr) Toshkent, 2005 y.
5. Boymetov B.B. Tolipov M.S. Plastik anatomiya. Kasb hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2005 y.
6. Shobaratov P. Haykaltaroshlik. Ma'ruzalar matni. 2001 y.
7. Hakimov. A. "O'zbekiston tasviriy san'ati antalogiyasi" T. 2011 y.
8. Axmedova N.R. «Jivopis Tsentralnoy Azii XX veka: traditsii, samobtnost i dialog» T., 2004 g. - 160 s.
9. Benzel, Kim, Sara B. Graff, Yelena Rakich va Edit V. Uotts. *Qadimgi Sharq san'ati: o'qituvchilar uchun manba*. Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2010. [See- MetPublications](#)
10. Aruz, Joan, Ronald Uollenfels bilan, muharrirlar. *Birinchi shaharlar san'ati: O'rta yer dengizidan Hindgacha bo'lgan eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik*. Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2003. [See- MetPublications](#)

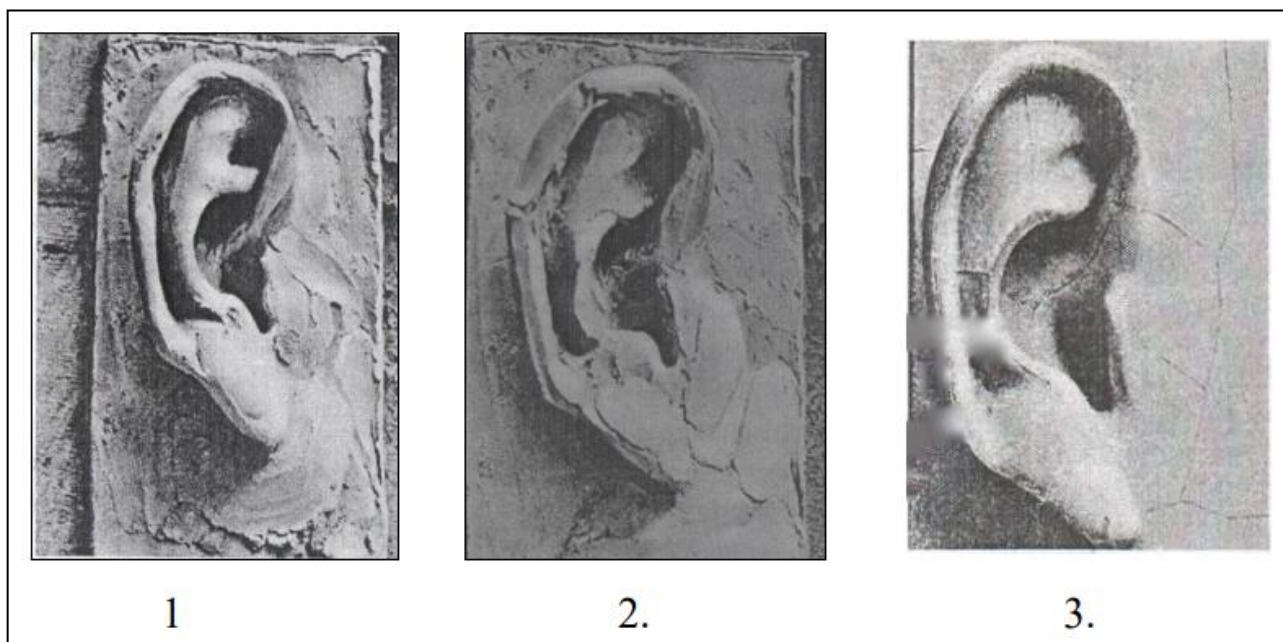
8-Mavzu: Quloq shaklini ishlash.

Reja:

1. *David haykali quloq shaklini yasash tartiblari.*
2. *Haykaltaroshlikda modellashtirish.*
3. *Haykaltaroshlikda usul va texnikalar.*

David haykalining yuz bo'laklarining quloq bo'lagini loy, plastilin yoki gipsdan ishlash bo'yicha amaliy mashg'ulotlar mazmuni: Mikelandjeloning David haykalini bosh bo'laklarini tasvirlash jarayonida kompanovka, simmetriya va assimetriya har galgidek quloq modelini asliga qarab loydan uning andozasini ishlashga kirishishdan avval, quloq va uning anatomik tuzilishini o'rganib chiqiladi. Plastik anatomiyada eshituvchi organning faqat tashqi qismi – quloq suprasi o'rganiladi. Quloq teri bilan qoplangan quloq tog'ayidan iborat. Quloq tog'ayi torayib borib, chakka suyagining tashqi eshituv yo'lining ichkarisiga kirib ketgan tog'aydan iborat kambar eshituv yo'lini hosil qiladi. Shunday qilib, chakka suyagiga yopishgan so'rg'ichsimon o'simtaning oldingi tomonida turadigan o'ziga xos voronka shaklidagi tuzilmadir. Bu voronka tovushni tutib, chakka suyagining ichkarisiga o'tkazib beradi.

Quloqning pastki chakka tomonidagi qismi solinchoq deb ataladi va tog'ayi bo'lmagan yumshoq yog' qatlami va teridan iborat. Quloq solinchog'i ba'zan oldingi tomonidan pastki jag' terisi bilan qo'shilib ketgan. Haykal ishlash yoki rasm chizish jarayonida quloqni boshda to'g'ri joylashtirish juda katta ahamiyatga ega. Quloqning

tuzilishi bilan tanishib olgach, amaliy ishga otiladi. Bu amaliy topshiriqni ham avvalgi modellarni bajarish kabi o'sha tizim asosida bosqichma - bosqich bajarishga kirishiladi, Ishda yodda tutish kerakki, bo'lajak haykaltarosh birinchi navbatda mohir qalamtasvirchi bo'lishi lozim. Qalamtasvir tasviriy san'atning asosi hisoblansa, u san'atning haykaltaroshlik turini o'rganishda esa eng muhim hisoblanadi.

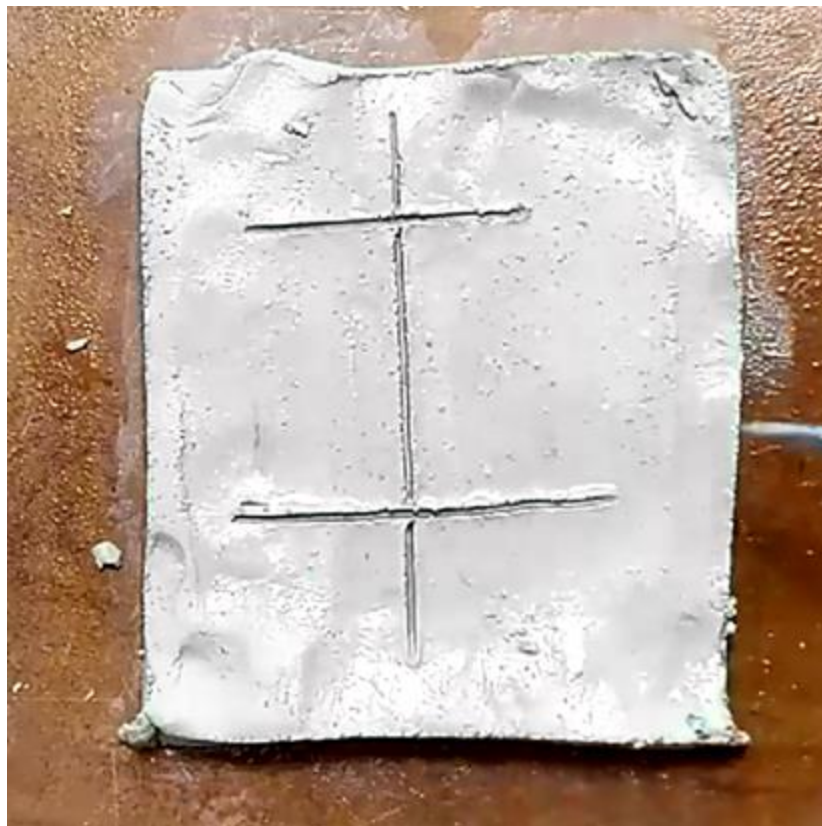
Bosqichma-bosqich quloqni yasash amaliy mashg'ulotida quloqlar ham yuzning boshqa qismlari kabi bir xil tuzilish elementlariga egadir; tashqi yoy, ichki bo'linish yoyi, quloq teshigi atrofida ikkita simmetrik o'simtasi va quloq bo'lagi.

Elementlarning o'lchamlari har xil, ammo shakli juda o'xshash.

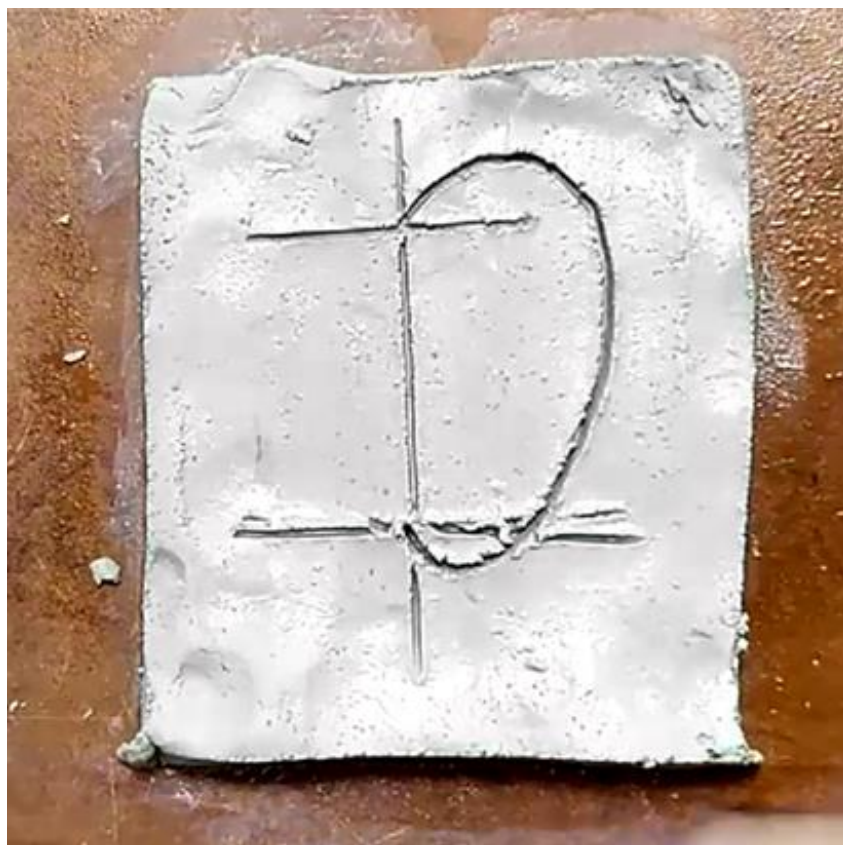

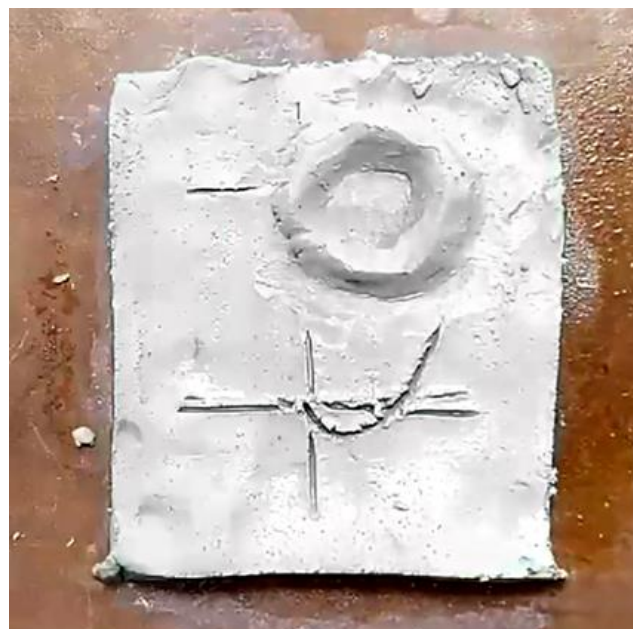
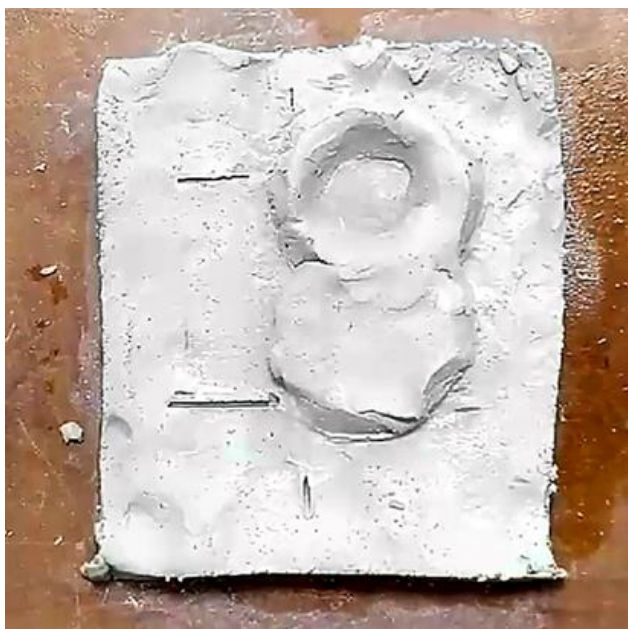
Keramika yoki plastilindan 8x10 sm o'lchamdagi tekis to'rtburchaklar yasang;

3 ta chiziqni belgilang: 1 vertikal va 2 gorizontal, shunda rasmda bo'lgani kabi 2 ta kesishish nuqtasi hosil bo'ladi.

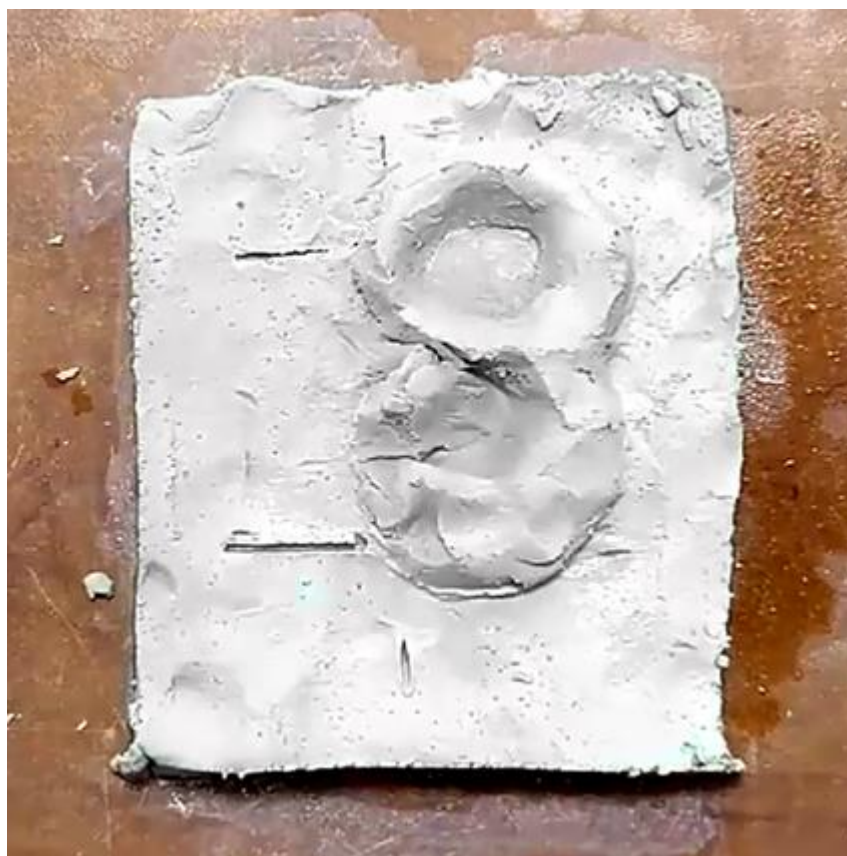
Oldingizdagi rasmda bo'lgani kabi bir chorrahadan boshlanib, boshqasida tugaydigan yoyni chizing.

*Siz belgilagan yoyga loy qo'shing.
Yuqori doira bo'sh va pastki doira to'liq bo'lsin*

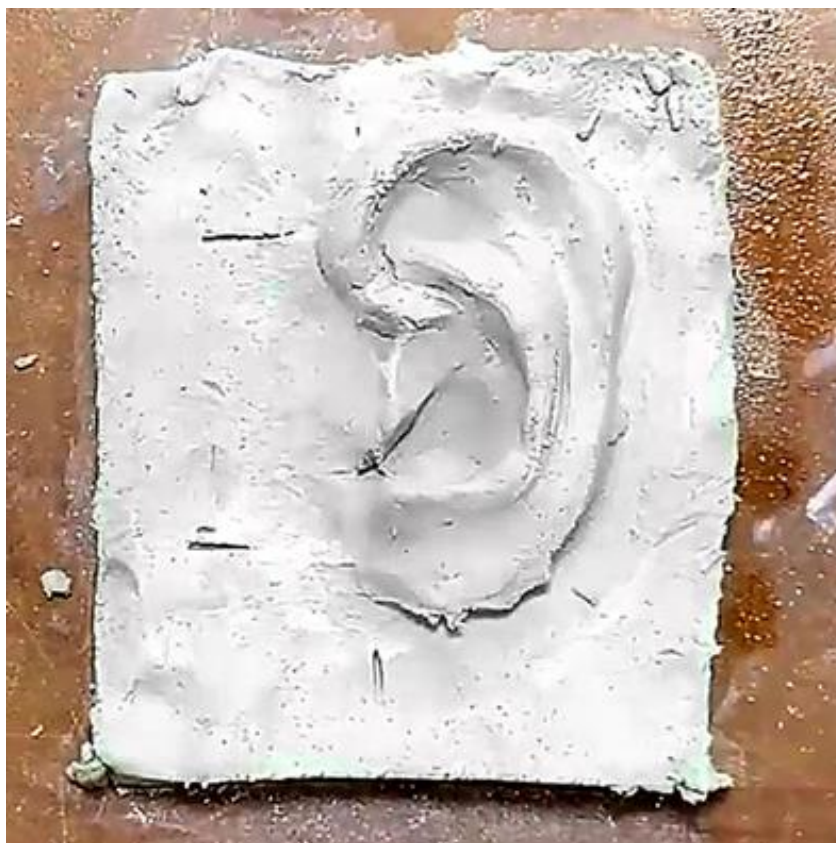
*Oldingizdagi rasmda bo'lgani kabi,
pastki doira ichida quloqning ochilishini belgilang.*

Chuqurlik hosil qilish uchun quloq kanalidan ortiqcha loyni olib tashlang

Bo'sh yuqori doira ichiga loy qo'shing, bu bo'rtirma hosil qiladi

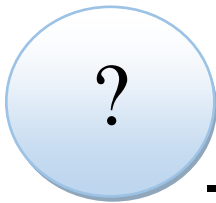
Rasmda bo'lgani kabi, barcha bosqichlarni bosib o'ting, ular sezilarli va aniq bo'ladi.

Quloq bo'rtgan qismlarini ajratish va uni yuqoriga ko'tarish uchun haykaltaroshlik vositasidan foydalaning

Endi siz aniqlik va tafsilotlar ustida ishlashga o'tishingiz mumkin, shuningdek, tekis ramkani kesib tashlashingiz mumkin.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

1. *Inson bosh bo'laklarini haykaltaroshlikda yasayotga asosan nimalarga etibor berish kerak?*
2. *Haykaltaroshlikda o'lchamlar olish qanday amalga oshiriladi?*
3. *Releyef va baralyev haykaltaroshligi qachondan ommalasha boshlagan?*
4. *Haykaltaroshlikda asosiy xom ashyo nimalarda iborat?*
5. *Haykaltaroshlik fani haqida nimalar bilasiz?*
6. *Xom-ashyolar necha turga bo'linadi?*
7. *Haykallarga badiiy ishlov berish texnologiyasini bilasizmi?*
8. *Qush va hayvonlar haykaltaroshlikning qaysi turida ko'proq yasaladi?*

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Axmedov N.K. «Odam anatomiyasi» Atlas. Toshkent, 1996. 1-jild.
2. Oydinov. N. O'zbekiston tasviriy san'atidan lavhalar. Toshkent "O'qituvchi". 1997 y.
3. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Toshkent,2003.
4. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik.(Qayta nashr) Toshkent, 2005 y.
5. Boymetov B.B.Tolipov M.S. Plastik anatomiya. Kasb hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent,2005 y.
6. Shobaratov P. Haykaltaroshlik. Ma`ruzalar matni. 2001 y.
7. Hakimov. A. "O'zbekiston tasviriy san'ati antalogiyasi" T. 2011 y.
8. Axmedova N.R. «Jivopis TSentralnoy Azii XX veka: traditsii, samobtnost i dialog» T., 2004 g. - 160 s.
9. Ermonskaya, V.V. Haykaltaroshlikni tushunish asoslari / V.V. Ermonskaya. - M.: San'at, 1993 .
10. Benzel, Kim, Sara B. Graff, Yelena Rakich va Edit V. Uotts. *Qadimgi Sharq san'ati: o'qituvchilar uchun manba* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2010. [See- MetPublications](#)
11. Aruz, Joan, Ronald Uollenfels bilan, muharrirlar. *Birinchi shaharlar san'ati: O'rta yer dengizidan Hindgacha bo'lgan eramizdan avvalgi uchinchi ming yillik* . Nyu-York: Metropolitan san'at muzeyi, 2003. [See- MetPublications](#)

9-Mavzu: Antik davriga mansub bo'lgan gips niqob shakli Rel'yefini ishlash.

Reja:

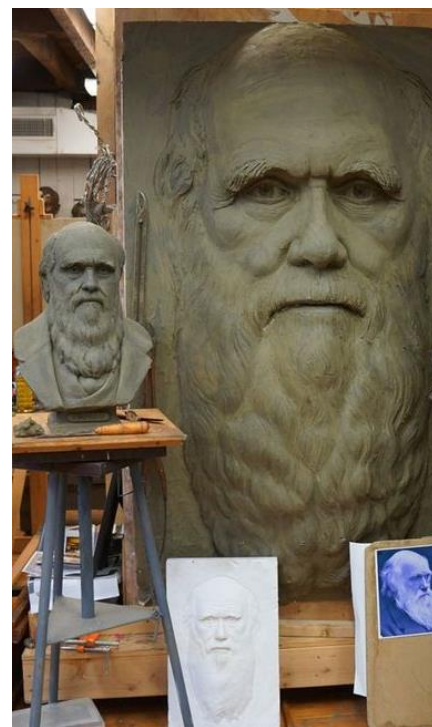
- 1. Bosh shaklining xarakterini, hajmli-konstruktiv xolatini o'rganish.***
- 2. Relyefda qarama-qarshilik qonunlarini ochib berish, umumlashtirish.***

Xuddi shunday haykaltaroshlik ishlarini amalga oshirishda ham qo'yilma ma'lum vaqt davomida eskizlar qilish bilan tayyorgarlik ko'riladi. Gips boshi tasvirini qurishning asosiy tamoyillari, qoidalari va qonuniyatlarini o'zlashtirish chizma ustidagi ishlarning uslubiy ketmaketligini kuzatishda konstruktiv shaklni tahlil qilishdan boshlanadi. Gipsdan tayyorlangan Antik bosh niqobi qimmatbaho o'quv jarayonida asosiy ko'rsatmali qo'llanma bo'lib, u yangi tasvirlash faoliyatini boshlovchi rassomga keyinchalik tirik boshning murakkab ob'ektini qurishni tushunishga yordam beradi. Gips niqobi ko'chmas, bir joyda turg'un bo'lgani uchun undagi materiallik va yuz to'qimalarini o'rganishda modelning shakli, hajmi va xarakterini ochishga yordam beradi. Anatomik tuzilmani o'rganish, shakllarni, yorug'lik va soyalarni malakali modellashtirish, moddiylik, texnik xususiyatlarni o'rganish bilan klassik gips haykaltaroshlik namunalari yordamida inson boshining murakkab shaklini tasvirlash texnikasini o'zlashtiradi, tasvirning to'g'riligiga o'rgatadi, ko'zning xushyorligini oshiradi, intizomli qiladi, estetik didni tarbiyalaydi. Gips boshini chizish modelni to'liq va batafsil tahlil qilish bilan boshlanadi.

Inson boshi o'zining dizayni jihatidan murakkab bo'lishiga qaramay, u oddiy geometrik jismlar to'plamidan boshqa narsa emas va uning tuzilishi barcha ob'ektlar uchun bir xil anatomik, konstruktiv tuzilishga asoslanadi, bu uning plastikasining umumiy tabiatini belgilaydi. O'quvchilar tasvirning mukammal shaklining go'zalligini, badiiy qimmatini his qilishlari va yetkazishlari kerak. Keyin modelni fazoviy joylashuvi, massalar nisbati, o'lchamlari, nisbati, inson boshi tuzilishining xarakterli xususiyatlaridan tahlil qilish kerak. Chizma ustida ishlashda ketma-ketlikka qat'iy rioya

qilish kerak, chunki uning buzilishi o'quv materialini o'zlashtirishni sekinlashtiradi. Chizma ustida ishlashda alohida bosqichlarni o'tkazib yuborish mumkin emas; masalan, hajmning asosiy shakllarini topmasdan, tafsilotlarni chizishga o'ting; obyektning dizaynini tushunmay, kesilgan o'rganishga o'ting. Chizma ustida ishlash bir necha bosqichlardan iborat bo'lib, ular birbiridan ajratilmasligi kerak, lekin yaqin aloqada bo'lishi kerak. Niqob tasvirini qurishning asosiy qoidalari va qonuniyatlarini o'zlashtirish eskizlarni bajarish, shaklning konstruktiv asoslarini tahlil qilish bilan boshlanadi. Chizmalar eskizlarni bajarishda tayyorgarlik

bosqichida: P.P. Chistyakov va boshqa buyuk rasm o'qituvchilari eskizlarda gips niqobini chizishni o'rganishning boshidanoq ko'plab texnikalarni o'zlashtirishni tavsiya qiladilar, siz yodgorliklardan, tabiat uchun haykaltaroshlikdan foydalanishingiz, albom eskizlarini (tasavvuringizga ko'ra "o'zingizdan" chizishingiz) mumkin. ko'zning keskinligini va kuzatishni rivojlantirish. Birinchi topshiriqdan farqli ravishda boshni yasashda talabalar dastlabki niqob va bosh suyagini yasash bo'yicha mashg'ulotlarda olgan bilim va ko'nikmalariga tayanib bajargan bo'lsalar, tekislikda bosh relefini yasash bilan talabalar endi birinchi marta duch kelmoqdalar. Dasturning bu bo'limiga nazariy va amaliy jihatdan ham katta e'tibor beriladi. Hajmli haykaltaroshlik va relyef-plastika turlari bo'lib ularning asosida ob'ektni uch o'lchovda tasvirlash yotadi. Yumaloq haykal haqiqiy ko'rinishda ularning balandligi, kengligi va chuqurligini haqiqiy o'lchovlarda ko'rsatilishini talab qiladi. Relyefda faqatgina ikkita o'lchov-balandligi va kengligi haqiqiy bo'lib qolaveradi, chuqurlik esa shartli ravishda quriladi va turlicha chegarada olinishi mumkin. Tasvirning chuqurligiga qarab rel'efini ikki turga ajratiladi: gorelyef va barelyef. Barelyef dumaloq haykalning 1/3 nisbatlari chuqurligi asosida quriladi, gorelyef esa haqiqiy haykalning 2/3 yoki 3/4 nisbatdagi chuqurligida quriladi. Haykal tasvirlari relyefda tomoshabin uchun hajmli ko'rinishi

va yumaloq shakli hissini uyg'otishi kerak Haykaltaroshlik relyefi hajmli shaklni chuqur o'rganib chiqish asosida quriladi. Relyeflar usulida boshni yon tomonidan tasvirlash ancha ko'proq tarqalgan, lekin to'rtidan uch qismiga burilgan va anfas ko'rinishlari ham tez tez uchrab turadi. Odam boshi relefini yasash oldingi qalamtasvir mashg'ulotlardagi boshning hajmini o'rganishda qo'llanilgandek, klassik gips namunalari asosida bajariladi. Bu metodika to'g'ridir, chunki ikki topshiriq ham bir modeldan bajarilsa talabalar materialni yaxshi o'zlashtiradilar. Yumaloq haykalda o'rganilgan hajmli shaklni ular yanada yaxshi anglagan holda endi uni relyefda namoyon etadilar. Ko'pgina holatlarda relyefli tasvirlar arxitektura elementlardan iborat bo'lib, devorlarda joylashtiriladi va u bilan yaxlitlikni tashkil etadi. O'quv topshiriqlarida relyeflar taxtachalarda amalga oshiriladi. Taxtacha talabaning ko'zi balandligidagi haykaltaroshlik dastgohida vertikal holatda qo'yiladi. Gips namunasi ham shunday balandlikda qo'yiladi. Boshning tuzilishini aniq kuzatish maqsadida ikki talabaga bitta model beriladi. Talaba modeldan 1,5-2,0 metr masofada turadi. Bosh relefini qurish o'quv ishlari asosiy zamin tekislikdan boshlanadi. Taxtagacha 3-4 sm qalinlikda loy qatlami berib chiqiladi, va uni tekislab olinadi. Bunday tekislab olingan yuzaga stek yoki pichoqqa uchi bilan bosh va bo'yinning ko'rinishi yengil qilib chizib olinadi. Tasvirni taxtachasining yuqori tomoniga yaqinroq joylashtiriladi, yuz tomonida va bosh orqasidagidan ko'proq masofa oraliq olinadi. Shuningdek boshning umumiy hajmi taxtachaning yuzini iloji boricha to'ldirib turishi kerak. Keyingi bosqichda boshning yuz qismi abrisi aniq qilib chizib olinadi. Unda boshning asosiy nisbatlari, model xarakterini aniqligiga va to'la o'xshashligiga erishish kerak. Relif bosh hajmlarini chuqurlikda perspektiv qisqarish printsipi bo'yicha quriladi. Tadqiqotlardan ma'lumki, hajmlarning chuqurlikka qisqarib borishi perspektiva qonunlarining asosi bo'lgan -oltin kesim nisbatlari qonuni bo'yicha amalga oshirilishi kerak. Oltin kesim

qonuni quyidagi nisbatlarda: 3:5, 5:8, 8:13 va hokazolarda belgilanadi. Boshni yon tomonidan relesini tasvirlash vazifasini bajarishda eng avval boshning o'rtas holatini aniqlab olish kerak. Agar dumaloq haykaltaroshlikda o'rtas chiziq shaklini teng ikki qismga ajratsa profil relyef tasvirda o'rtas chiziq asosiy tekislikka yaqinroq bo'ladi va relyef hajmini 3:5 nisbatida ajratadi.

Niqobni yasash;

Boshni yon tomonidan qaraganda bu hajmlar go'yoki zinapoya kabi turli chuqurlik va do'ngliklardan iborat bo'lib, biz tomonga chiqib kelayotganga o'xshashini ko'rish mumkin. Bu esa boshning anatomik tuzilishi va konstruktsiyalaridir. Vazifani yaxshi tayyorlangan, qo'l bilan yumshatilgan, toza loy bilan amalga oshirish kerak. Ishni o'ylab, ma'lum tartibda, olib borish va loyni bekordan bekorga surtavermaslik, ortiqcha shakllar paydo qilmay olib borish kerak. Loydan yasashni uzoq ko'rinishdan boshlanadi. Eng avval burun kattaligi yasaladi. Ikkinchi planda asosiy tekislikka perpendikulyar qilib peshona do'ngliklari joylashishi bajariladi. Keyingi bosqichda ko'z kosasi chuqurligi shakllantiriladi. Taxminan ana shu balandlikda yuqori va pastki jag'lar birlashgan qismi joylashadi. So'ngra chakka suyaklari, pastki jag'ning ifodasi, yanoqlar, chakka suyaklari quloqlar yasab boriladi. Shakl bo'laklarining nisbatlari boshning anatomik tuzilishdan kelib chiqib, uning haqiqiy asl ko'rinishiga teng qilib olinadi. Relyef ishlashda bir ko'rinish ikkinchisiga asos bo'lib xizmat qiladi. Bunday ketma-ketlikda ishni qismlarga ajratib bajarish bo'laklarni alohida qur ish degani emas. Tasviriy san'atning klassik ish uslublari-umumiydan xususiyga va xususiydan yana umumiyga - qoidasi haykaltaroshlikning bosh relyefini bajarishning ham doimiy sharti bo'lib qolaveradi. Vazifani bajarishda ko'zni shunday o'rgatish kerakki, bir vaqtning o'zida ham umumiy, ham xususiy ko'ra olib, ularni bir biriga bog'lash kerak. Relyef perspektiva qonunlari asosida, boshning o'rtas tekisligini hisobga olgan holda ketma-ketlik tartib bilan yasaladi. Ba'zi bir o'lchovlar va nisbatlarni aniqlash uchun sirkul ishlatish mumkin, lekin hamma vaqt ham undan foydalanaverish ma'qul bo'lmaydi. Ko'zning, sezish qobiliyatini rivojlantirish va ularga ko'proq ishonish kerak. Natyuradagi nisbatlarni idrok qila oladi.

a- karkas

b- plastilindan yasalishi

v- maskaning gipsli ko'rinishi

Niqobdan qolip olish tartibi.

Naturaning qolip ichidagi holati

a)

b)

a- qolipdan chiqarish. b- gips modelining asli.

Bu borada o'rta asr rassomi va tasviriy san'at sohasidagi nazariyotchi I.Sandrat shunday degan edi: Shuni doim yodda tutish lozimki, keragidan ortiq o'lchab tasvirlash rassomga foydadan ko'ra ko'proq zarar keltirishi mumkin. Ko'z bilan chamalab chizish va shu asosda ko'plab mashqlar bajarishi uning muvaffaqiyatini belgilaydi. Boshning yon tomonidan rel'efini bajarganda har doim uni haqiqiy namunaning oldidan, yonidan, pastidan qarab solishtirib borish kerak.

Boshni turli yorug'liklarda yasash kerak. Buning uchun dastgohni turli holatlarga burib yorug'lik tushish yo'nalishini o'zgartirish mumkin. Bu esa xatolarni o'z vaqtida aniqlashga va ularni tuzatishga yordam beradi. Talabalar ishlarini ko'rib tahlil qilib chiqish natijalari shuni ko'rsatadiki, ko'pincha ular bir xil xatolarga yo'l qo'yadilar. Ba'zan talaba ishga berilib ketib yon tomonidan ishlayotgani esidan chiqib boshqa holatdan modelga qaray boshlaydi va shunda ba'zi tasvirlar to'rtdan uch qismli talqin oladi. Relyefni yon tomondan kuzatib tekshirganda ko'pincha burun ko'z kosasi tashqi aylanasi kengroq, og'iz esa burundan kichikligi aniqlanadi, quloqning eshitish teshiklari haddan tashqari chuqur, uning chanog'i esa haqiqiy hajmda tasvirlanadi. Birinchi darsda siz bitta varaqda gips niqobini uch-to'rt burilishda chizishingiz mumkin. Tegishli nuqtai nazarlarni topib, ufq darajasini aniqlagandan so'ng, har 25-30 daqiqada bir nuqtai nazardan ikkinchisiga o'tib, niqoblarni birma-bir eskiz qilish kerak.

Chizmada aylanish yoki egilish ta'sirida tashqi shakllarning qisqarishi va boshning strukturaviy asosi ongli ravishda va mahorat bilan ifodalanishi kerak. Qog'oz varag'idagi chizmalar yaxshi tartibga solinishi kerak, har bir bosh qurilgan va chizmalarning to'liqlik darajasi har xil bo'lishi kerak.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

- 1. Mustaqil ravishda inson yuz elementlarini loy yoki plastilindan yasashda bosqichma bosqich ishlash qanday olib boriladi?*
- 2. Burun bo'lagi elementlarini ayting va o'zaro nisbatlarini ko'rsating?*
- 3. Quloq suprasidagi tekislik va chuqurliklarni farqlang?*
- 4. Ko'z bo'lagini yasashda ko'z plastikasini bilishnig ahamiyatini ayting?*
- 5. lab bo'lagini yasashda taglik qanday tayyorlandi?*
- 6. Mikelandjelo Buanarottning eng mashhur asarlariga ta'rif bering?*
- 7. Uyg'onish davri qaysi asrlarga to'g'ri keladi?*
- 8. Qush va hayvon tasvir ishlangan mahobatli haykaltaroshlik asarlari nomlarini ayting?*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baymetov B. B. Haykaltaroshlik. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2005yil.
2. Baymetov B.B. «Haykaltaroshlik va plastik anatomiya» o'quv qo'llanma. Toshkent, Moliya-iqtisod-2011 yil.
3. F. Shabaratov P.P. Haykaltaroshlik. O'quv uslubiy majmua. Nizomiy nomli TDPU. 2015yil.
4. R. Hasanov, X. Egamov. Maktabda tasviriy san'at darslari. T., 1995.yil.
6. N.Oydinov. Rassom-o'qituvchilar tayyorlash muammolari. T., 1997y
8. T. Esanov. Haykaltaroshlik. O'quv qo'llanma. Samarqand 2011 yil.
9. X. Sultonov.(rais) va boshqalar Mustaqillik davri o'zbek me'morchilik va monumental haykaltaroshlik san'ati. T. San'at jurnali nashriyoti. 2011 yil.
10. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» - 2/1 Toshkent; San'at, 2001.
11. M.M.Allenov, O.S.Evangulova, V.A. Plugin Rus san'ati tarixi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Oliy maktab nashriyoti 1989 yil M.
12. V.A. Jukova, L.M Shekotovoy Qadimgi Rim ensklopediya M Astrell nashriyoti ensklopediya 2008 y.
13. Yu.D. Kolpinskiy. Egey dunyosi va Qadimgi Yunoniston san'ati. M., "San'at", 1970 yil.

10-Mavzu: Inson portreti, Niqobini ishlash.

Reja:

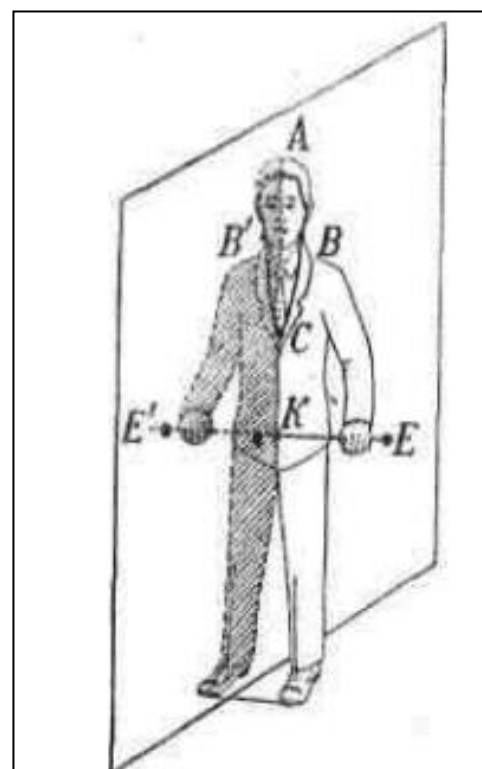
1. *Simmetriya va proporsiya haqida tushuncha.*
2. *Portret ishlashda plastik anatomiyaning oʻrni.*
3. *Yuz qismining tekislikka nisbatan chuqur va baland qismlarini aniqlash.*

Simmetriya – (yunon tilidan olingan *mutanosiblik degan maʼnoni anglatadi.*) - voqelikning asosiy xususiyatiga asoslangan tasviriy, dekorativ-amaliy sanʼat va meʼmorchilikda sanʼatni uygʻunlashtirish printsiplarini ishlab chiqaruvchi sifat. Ijodkor rassom sifatida simmetriyani umumlashtirish tekislikda va fazoda geometrik figuralarni yasash qonuniyatlariga boʻysunib, tizim elementlarning yagona yaxlitlikka keltirilishini nazarda tutadi. Simmetriya qadimgi estetikadan boshlab, shakllarning uygʻunligi va estetik mukammalligi gʻoyalari bilan bogʻliq. Gretsiyada uni sanʼatda qoʻllash zarurati mavjud sohalarning funktsional xususiyatlari (masalan, arxitekturada), inson tanasi tuzilishining ikki tomonlama tabiati, inson miyasining tuzilishi va dinamikasi (binokulyar koʻrish, kosmosdagi yoʻnalish, va boshqalar.). Rassomning tizim elementlarining joylashishiga qarab ishlab chiqilgan simmetriya turlari bir-biriga nisbatan farqlanadi, bu yerda eng oddiy oyna Simmetriyasi boʻlib, uning elementlari oʻng va chap deb ataladi. Nosimmetrik shakl markazda nuqta boʻlgan doira, sirgʻaluvchi aks ettirish maydonida maʼlum bir oʻq atrofida elementlarning maʼlum bir tartibda takrorlanishidir.

Ornamentlar kompozitsiyaning barcha shakllari simmetriya asosida qurilgan arxitekturada konstruktiv jihatlardan tashqari, elementlarning kompozitsion oʻziga xosligi, bunda kompozitsiya rangtasvirdagi qismlarning oʻzaro muvozanatini belgilaydi. Oyna simmetriyasi har kungi

kuzatuvdan hammaga tanish bo'lib, nomidan ko'rinib turibdiki, oyna simmetriyasi har qanday obyektни va uning tekis oynadagi aksini bog'laydi. Aytishlaricha, bir figura (yoki jism) boshqasiga ko'zgu simmetrik bo'ladi, agar ular birgalikda oyna simmetrik figura (yoki jism) hosil qilsa. Shuni ta'kidlash kerakki, ikkita simmetrik jismni bir-birining ustiga qo'yish yoki joylashtirish mumkin emas. Shunday qilib, o'ng qo'lqopni chap qo'lda kiyib bo'lmaydi. Nosimmetrik tarzda aks ettirilgan figuralar barcha o'xshashliklari bilan bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Bunga ishonch hosil qilish uchun oynaga bir varaq qog'oz olib kelish va unda bosilgan bir nechta so'zlarni o'qishga harakat qilish kifoya, harflar va so'zlar shunchaki o'ngdan chapga buriladi. Shu sababli simmetrik jismlarni teng deb atash mumkin emas, shuning uchun ular oyna teng deb ataladi.

Ikki nosimmetrik yassi figurani har doim ustiga qo'yish mumkin Bir-biriga, bir-birini, o'zaro. Biroq, buning uchun ulardan birini (yoki ikkalasini) umumiy tekisligidan olib chiqish kerak. Umuman olganda, jismlar (yoki figuralar) oynaga teng jismlar (yoki figuralar) deb ataladi, agar ular to'g'ri siljishi bilan oyna-simmetrik jismning (yoki figuraning) ikkita yarmini tashkil eta olsa. Simmetriya printsiipi me'morchilikda ham muhim rol o'ynaydi. Arxitektura - so'zlarga ko'ra - dunyo yilnomasil. Unda uzoq o'tmishdagi tarixiy davrlardagi odamlar hayoti haqida noyob ma'lumotlar mavjud. Turli tarixiy davrlarda simmetriya atamasi turli tushunchalarni ifodalash

uchun ishlatilgan. Yunonlar uchun simmetriya mutanosiblikni anglatardi. Agar bu ikki miqdor qoldiqsiz bo'linadigan uchinchi miqdor bo'lsa, ikkita kattalik mutanosib deb hisoblangan. Bino (yoki haykal) simmetrik deb hisoblangan, agar uning osongina ajratiladigan qismi bo'lsa, boshqa barcha qismlarning o'lchamlari ushbu qismni butun sonlarga ko'paytirish orqali olinadi va shuning uchun asl qism ko'rinadigan va tushunarli modul bo'lib xizmat qiladi. Hatto antik davrda ham yunonlar piramidalarni qat'iy nosimmetrik tarzda qurishgan. Akropoldagi Parfenon xarobalari buning dalilidir. O'rta asrlarda simmetriya Romanesk uslubida (xoch shaklidagi tuzilmalar), gotikada (arxitektura inshootlari to'rtburchaklar yoki xoch shaklida) mavjud edi. Gotika o'rnini assimetriyadan foydalangan barokko uslubi egalladi. Ammo bu uslub klassitsizm bilan almashtiriladi barcha ma'lum uslublarning eng nosimmetrigidir. Klassizm zamonaviyga o'tganda deyarli 180 graduslik burilish sodir bo'ldi. uslubu assimetriyadan foydalanadi me'moriy kompozitsiyalarning to'lqinga o'xshash konstruktsiyasi. Hozirda uslublar yo'q, har bir me'mor o'ziga xos tarzda ishlaydi. Rus an'anaviy arxitekturasida kompozitsiya asosan simmetriyaning o'ziga xos ishlatilishiga asoslangan edi, klassik bo'lmagan simmetriyalar keng qo'llanilgan. Simmetriyadan foydalanish tabiatdagi tuzilmalarni vizual idrok etishning o'ziga xos xususiyatlariga asoslangan edi. Shuning uchun, chizmalar va rejalarda simmetriya bo'lmasligi mumkin. Simmetriya san'atda juda katta rol o'ynaydi, ko'plab me'moriy asarlar simmetriyaga ega. Bu odatda oyna simmetriyasini bildiradi. Me'moriy kompozitsiyada simmetriya muhim rol o'ynaydi shakl qismlarining bir-biriga nisbatan muntazam joylashishi. Arxitektura tarixi barcha turdagi nosimmetrik o'zgarishlarga to'la bo'lib, ularning asosiylari

aks ettirish, aylantirish va uzatishdir. Arxitektura inshootining simmetriyasi masalasida shuni yodda tutish kerakki, binoning o'zi ko'pincha strukturaning simmetriyasi yoki assimetriyasini belgilaydi. Shunday qilib, aniq ifodalangan asosiy funktsional element (sahna, asosiy yodgorlik) mavjud bo'lgan ajoyib tuzilmalar (sirkalar, teatrlar), yodgorlik majmualari va boshqa me'moriy kompozitsiyalar simmetriyaga, ushbu asosiy element atrofida makonni tashkil etishga intiladi. Va jamiyatni qat'iy markazlashtirish va dunyo tuzilishini qat'iy tartibga solish g'oyalarini amalga oshirish uchun qat'iy simmetrik tuzilmalar qo'llanilganligi tasodif emas. Aksincha, funktsional jihatdan murakkab tuzilmalar elementlarning erkin, assimetrik joylashishini talab qiladi, chunki kompozitsiyaning nosimmetrik konstruksiyasini amalga oshirish qiyin. Masalan, shahar kabi ko'p funktsiyali tuzilmani qat'iy nosimmetrik sxemaga moslash hech qachon mumkin bo'lmagan. Bunday hollarda arxitekturada assimetriya qo'llaniladi. Asimetrik kompozitsiyalarda birlikni yaratish vositasi qismlarning massa, to'qimalar, rang va boshqalar bo'yicha visual muvozanati Murakkab kompozitsiyalarda simmetriya va assimetriya birlashtirilishi mumkin. Muayyan me'moriy tuzilmada simmetriyaning vizual idrokiga simmetriya tekisliklari yoki o'qlarini aniqlash orqali erishiladi. Buning uchun ularga urg'u qo'yiladi - ayniqsa muhim elementlar (gumbazlar, shpallar, chodirlar, old kirish va zinapoyalar, balkonlar va dafna derazalari). Ammo me'mor hamma narsadan avval rassomdir. Va shuning uchun, hatto eng "klassik" uslublar ham ko'pincha dissimetriyadan – sof simmetriyadan yoki assimetriyadan nozik og'ish - ataylab assimetrik qurilishdan foydalangan. Shu bilan birga, juda qiyin vazifa - bu massalar hajmlar va bo'shliqlarni vizual (tektonik)

muvozanatlash. Nosimmetrik kompozitsiyada bu muvozanat o'z-o'zidan amalga oshiriladi. Asimmetrik kompozitsiyada bunga me'moriy shaklning barcha vositalaridan (geometrik ko'rinish, kosmosdagi joylashuv, massa, o'lcham, to'qimalar va ko'pincha rang) yordamida erishish kerak. Shunday qilib, me'mor me'moriy shakllarning ob'ektiv xususiyatlaridan (geometric ko'rinish, kosmosdagi joy, o'lcham, massa, tekstura, yorug'lik va rang), ritm, mutanosiblik, masshtablash, o'ziga xoslik, nuans, kontrast va simmetriyadan foydalangan holda yaxlit shakl yaratadi. me'moriy kompozitsiya. Yuqoridagi barcha usullardan foydalanib, u tomoshabinning me'moriy tasvirni idrok etishi uchun dastur tuzadi. Me'moriy bezakning maxsus sohasida - bezak dekorida turli xil simmetriya turlari qo'llaniladi. Ornament - uning elementlarining simmetrik kompozitsiyasiga asoslangan va chiziq, rang yoki relyef bilan ifodalangan ritmik takrorlanadigan naqsh. Tarixiy jihatdan ikkita manba - tabiiy shakllar va geometrik shakllar asosida bir nechta bezak turlari rivojlangan. Ornamentlarning asosiy turlariga to'r, to'g'ri chizikli (lenta) bezak chiziqlar, aylana (halqa) bezak kompozitsiyalari, ko'pburchaklar simmetriyasiga asoslangan markazlashtirilgan (rozetalar) va boshqalar kiradi. To'rli geometrik naqshlarning namunalarini bir qator metall panjara va to'siqlar kompozitsiyalarida, plitkali pol qoplamalarida, naqshli g'ishtli devorlarning dekorativ yechimida ko'rish mumkin. Ip bezaklari qadimgi ibodatxonalarning kornislarini kesishda, qadimgi rus ibodatxonalari devor rasmlarida ishlatilgan. Panellar, pilasterlar va panellarning bezakli plombalari ko'pincha nosimmetrik kompozitsiyalarga ega edi, rokoko va yangi san'at (*Art nouveau* - "yangi san'at"). Uslublari bundan mustasno, bu yerda assimetrik bo'lmagan. Garmoniya- (yunoncha harmonia

bog'lanish, uyg'unlik, mutanosiblik) - badiiy asar qismlarining uyg'un izchilligi. Arxitekturada uyg'unlik binoning atrofdagi landshaftga keng ko'lamli mos kelishini, kompozitsion dizaynning yaxlitligi va birligini, binoning alohida qismlarining bir-biriga mutanosibligini nazarda tutadi. Arxitekturadagi mutanosiblik - me'moriy inshootni tashkil etuvchi va unga yaxlitlik va uyg'unlik beruvchi o'xshash segmentlar yoki figuralarning nisbati (*qarang uyg'un nisbat*). Arxitektura nisbatlari ham badiiy dizayn, ham strukturaviy va texnik talablar bilan belgilanadi.

Portret ishlashda plastik anatomiyaning o'рни. Haykaltaroshlik va plastik anatomiya san'at ta'limi tizimidagi muhim fanlardan biridir. Ushbu o'quv kursining materiallarni o'rganishdan maqsad o'quvchilarning fazoviy tasavvurini, tabiiy narsalarni umumlashtirish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Har qanday shakl ham fazoviy tafakkurni rivojlantirish uchun xizmat qiladi. Talabalarning ushbu fanni o'rganish natijasida olgan bilim va ko'nikmalari shakl haqidagi tushunchani yetkaza olish, plastik layoqat tajribasini orttirish uchun zarurdir. Kasbiy tayyorgarlikda ushbu kursning alohida o'рни bor. Tasviriy san'at kafedrası o'quv rejasi tuzilmasida haykaltaroshlik va plastik anatomiya ushbu kursni o'rganish Tasviriy san'at tarixi, Tasviriy san'atni o'qitish nazariyasi va metodikasi, Badiiy kulolchilik, Atrof-muhitni loyihalash kabi fanlar bilan chambarchas bog'liq. Kurs bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, avval o'rganilgan "Chizmachilik", "Kompozitsiya", "Perspektiv", "Chizma geometriya bilan chizish asoslari" kabi fanlarga tayanadi. Fanni o'rganish uchun plastik anatomiya va chizmachilik sohasidagi bilim talab etiladi. Haykaltaroshlik me'morchilikka ma'lum bir yaqinlikni ko'rsatadi: u fazo va hajm bilan ham shug'ullanadi, tektonika qonunlariga bo'ysunadi va

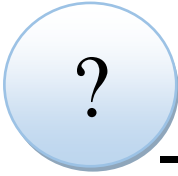
tabiatan moddiydir. Ammo arxitekturadan farqli o'laroq, u funktsional emas, balki tasviriydir. Haykaltaroshlikning asosiy o'ziga xos xususiyatlari jismoniylik, moddiylik, lakonizm va ko'p qirralidir. Fanni o'qitish haykaltaroshlik tarixiga oid ma'lumotlarni etkazish va amaliy mashg'ulotlardan boshlanadi. Keyinchalik, o'quvchilar haykaltaroshlikni o'rgana boshlaganlarida, ularni plastik anatomiya qonuniyatlari bilan tanishtirish lozim. Plastik anatomiya bo'yicha har qanday ma'lumot foydalidir. Haykaltarosh yoki rassom, grafik rassom yoki kulol bo'ladimi, har qanday rassomning faoliyati amaliyot bilan bog'liq. Plastik anatomiya talabalarda ijodiy fikrlashni shakllantiradigan va amaliy ijodiy muammolarni hal qilishda zarur kasbiy ko'nikmalarni ta'minlaydigan asosiy fanlardan biridir. Tuzilish nisbatlarini, tashqi shakl tuzilish qonuniyatlarini chuqur o'rganish orqali o'quvchilarni jonli qomatning mutanosib tuzilishi haqidagi bilim va hissiyotlar bilan boyitadi, tirik tuzilma haqidagi g'oyani kengaytiradi. Dumaloq haykaltaroshlik va relyefdagi eskizlar ustida ishlash, shuningdek, kompozitsiyada ijodiy topshiriqlarni bajarish talabalarga arxitektura va haykaltaroshlik sintezining plastik imkoniyatlari, haykaltaroshlikning dekorativ-mafkuraviy xususiyatlari, uni mahorat bilan kiritishi haqida tushuncha beradi. Bundan tashqari, talabalarga o'quv ustaxonasida ish jarayonini tashkil etish: dastgohlarni sozlash, karkaslarni qurish, moddiy asboblar, bo'lak va yaxlit qoliplar haqida tushuncha beriladi. Haykaltaroshlikning barcha asosiy o'quv vazifalari bajarishda loydan va plastilindan foydalanishni o'rgatadi. Talabalar bilan san'at muzeylariga, badiiy ko'rgazmalarga, haykaltaroshlar ustaxonalariga ekskursiyalar uyushtirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Modellashtirish bo'yicha amaliy

mashg'ulotlarni o'tkazish uchun bizga ustaxona, tegishli materiallar, jihozlar va asboblari (gil, plastilin, gips, haykaltaroshlik dastgohlari, javonlar, yog'och va metallardan yasalgan javonlar) kerak. o'quv kursini tugatgandan so'ng yakuniy ko'rgazma tashkil etiladi - talabalarning haykaltaroshlik bo'yicha o'quv va ijodiy ishlarini badiiy tahlil qilinadi. O'quv kursining maqsad va vazifalari: ijodiy ishlarni bajarishda talabalarning haykaltaroshlik va plastik anatomiya sohasidagi bilim, ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat bo'lib o'quv muassasasida san'atga o'rgatish jarayonida amaliy qo'llashga qaratilgan.

Ushbu kurs ob'ektning fazoviy ko'rinishini va ijodiy topshiriqlar misolida haykaltaroshlik yordamida turli kompozitsion va plastik murakkablikning yangi shakllarini qayta yaratish qobiliyatini o'rgatishdan iborat. Muvaffaqiyatga erishish jarayonida qomatni yasashning turli usullarini o'rganish, aniq nisbatlarni topish, gips, loy, plastilin bilan ishlashni o'rganish vazifalari hal qilinadi.

Yuz qismining tekislikka nisbatan chuqur va baland qismlarini aniqlash: Odam bosh chanog'i sirtida tuzilishiga ko'ra mayda tekisliklarni birlashtirib turadi. U muskul bilan qoplansa ham ana shu tekislik yuzalari seziladi, tirik odam qomatining yuz qismiga ishlov berishda ana shu jihatlarga ahamiyat berish joiz.

Odam yuz elementlari notekis joylashgan ko'z kosasi ancha chuqurlikda, burun va lab bo'rtib chiqqan va quloq umuman murakkab joylashuvga ega shuning uchun ishlov berish uzoq muddat talab qiladi. Karkasga loyni biriktirayotganda shularni hisobga olib, yuz ko'rinishini aslidek chiqarish uchun katta mehnat va mahorat talab qiladi.

MAVZU YUZASIDAN SAVOLLAR

- 1. Tirik qiyofachi haykalini yasashda qanday dastgohlardan foydalaniladi?*
- 2. Qiyachi yuz tuzulishiga ishlov berishda nimalarga ahamiyat berish zarur?*
- 3. Silikon nima? u haqida tushuncha bering?*
- 4. Tirik qiyofachi portretini yasash qanday bosqichlarda amalga oshiriladi?*
- 5. Haykaltaroshlik inson quyofasini tasvirlashning tarixiy ahamiyati xususida ayting?*
- 6. Turli modellardan etyud qilishning alohida odamlar tuzilish shakli va xarakterini chuqurroq o'rganishdagi ahamiyati qanday?*
- 7. Qush va hayvonlar haykaltaroshlikning qaysi turida ko'proq yasaladi?*
- 8. Dekorativ haykaltaroshlik haqida tushuncha bering?*

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Baymetov B. B. Haykaltaroshlik. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, 2005yil.
2. Baymetov B.B. «Haykaltaroshlik va plastik anatomiya» o'quv qo'llanma. Toshkent, Moliya-iqtisod-2011 yil.
3. F. Shabaratov P.P. Haykaltaroshlik. O'quv uslubiy majmua. Nizomiy nomli TDPU. 2015yil.
4. R. Hasanov, X. Egamov. Maktabda tasviriy san'at darslari. T., 1995.yil.
6. N.Oydinov. Rassom-o'qituvchilar tayyorlash muammolari. T., 1997y
8. T. Esanov. Haykaltaroshlik. O'quv qo'llanma. Samarqand 2011 yil.
9. X. Sultonov.(rais) va boshqalar —Mustaqillik davri o'zbek me'morchilik va monumental haykaltaroshlik san'atini. T. San'at jurnali nashriyoti. 2011 yil.
10. Abdullaev N.U. «San'at tarixi» - 2/1 Toshkent; San'at, 2001.
11. M.M.Allenov, O.S.Evangulova, V.A. Plugin Rus san'ati tarixi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. Oliy maktab nashriyoti 1989 yil M.
12. V.A. Jukova, L.M Shekotovoy Qadimgi Rim ensklopediya M Astrell nashriyoti ensklopediya 2008 y.
13. Yu.D. Kolpinskiy. Egey dunyosi va Qadimgi Yunoniston san'ati. M., "San'at", 1970 yil.

**MUSTAQIL TA'LIM
MASHG'ULOTLARI**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLYI TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

SAN'ATSHUNOSLIK FAKULTETI

TASVIRIY SAN'AT VA MUHANDISLIK GRAFIKASI KAFEDRASI

TSM-AU-BU-21-gurux talabalari uchun

HAYKALTAROSHLIK

fanidan

mustaqil ishlarni bajarish bo'yicha

USLUBIY KO'RSATMA VA TAVSIYALAR

NAMANGAN – 2023

Mazkur mustaqil ish uchun uslubiy ko`rsatma va tavsiyalar oliy vao`rta maxsus ta'lim vazirligining 2009-yil 14-avgustdagi 286-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "talaba mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilish bo'yicha" yo`riqnoma hamda namdu ilmiy kengashi tomonidan tasdiqlangan talaba mustaqil ishini tashkil etish, nazorat qilish va baholash tartibi bo'yicha" yo`riqnoma asosida tayyorlandi.

Tuzuvchi:

A.Amanullyev

Taqrizchi:

Q.Yusupjanov

Ushbu mustaqil ish uchun uslubiy ko`rsatma va tavsiyalar Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedrasining 2023 yil 28-iyundagi 11-son yig'ilishi qarori bilan tasdiqlangan.

1. Mustaqil ta'limning tashkil etishning shakli va mazmuni

Talaba mustaqil shi o'zbekiston respublikasi oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining "talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish to'g'risida"gi 2009 yil 14 avgustdagi 286-sonlibuyrug'i va "talabalar mustaqil ishini tashkil etish va nazorat qilish bo'yicha yo'riqnoma" asosida tashkil etiladi.

Talaba mustaqil ishi (tmi) – muayyan fandan o'quv dasturida belgilangan bilim, ko'nikma va malakaning ma'lum bir qismini talaba tomonidan fan o'qituvchisi maslahati va tavsiyalari asosida auditoriya va auditoriyadan tashqarida o'zlashtirilishiga yo'naltirilgan tizimli faoliyatdir.

Talaba mustaqil ishini tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda, quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- darslik va o'quv qo'llanmalar bo'yicha fan boblari va mavzularini o'rganish;
- tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruza qismini o'zlashtirish;
- maxsus adabiyotlar bo'yicha fan bo'limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- mavzuga oid karta-sxemalar va turli chizmalar tayyorlash;
- talabaning o'quv, ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog'liq bo'lgan fan bo'limlari va mavzularni chuqur o'rganish;
- faol va muammoli o'qitish uslubidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlari

2. Mustaqil ishlarni nazorat qilish bo'yicha topshiriqlarni qabul qilish shakllari

Mustaqil ishlarni nazorat qilish bo'yicha topshiriqlarni quyidagi shakllarda qabul qilish tavsiya etiladi.

- ◆ Mavzu asosida qoramalar
- ◆ Eskizlarni yig'ish yakuniy qismi
- ◆ slaydlar
- ◆ tarqatma materiallar
- ◆ mavzuni tahlil qilish

Talabalarni mustaqil ishlarini baholash har bir mustaqil ish mavzusini yakunlab topshirilgandan keyin amalga oshiriladi. Mustaqil ta'lim jarayonida ajratilgan topshiriqlarni talaba Universitet, fakultet kutubxonalari yoki internet tarmog'laridan topib tayyorlaydi va qisqacha mazmunini qayd etib boradi hamda ko'rsatilgan shakllarda topshiradi. Bunda talaba har bir mavzu bo'yicha ishni bajarib, o'qituvchiga ko'rsatgan mustaqil ishi uchun ball oladi. To'planadigan ballar reyting nazorati turlariga (oraliq va joriy nazorat) qo'shiladi.

Talabaning har bir mustaqil ishini baholashda quyidagi me'zonlarga amal qilish mumkin.

- ◆ Mavzuning yoritilishi:
- ◆ Kutubxona va internet ma'lumotlaridan foydalanganligi-
- ◆ Ishni tushuntirishda talabaning nutqi
- ◆ Ishga ilmiy jihatdan yondoshganligi
- ◆ Imloviy va uslubiy xatolar
- ◆ Savollarga og'zaki javob:
- ◆ Berilgan barcha savollarga javob berish
- ◆ Qisman xatoga yo'l qo'yish
- ◆ Qisman to'g'ri javob berish
- ◆

TALABALAR MUSTAQIL ISHLARINING SHAKLI VA HAJMINI BELGILASHDA

QUYIDAGI JIHATLAR E'TIBORGA OLINISHI LOZIM:

- O'qish bosqichi;
- Muayyan fanning o'ziga xos xususiyati va o'zlashtirishdagi qiyinchilik darajasi;
- Talabaning qobiliyati hamda nazariy va amaliy tayyorgarlik darajasi (tayanch bilimi);
- Fanning axborot manbalari bilan ta'minlanganlik darajasi;
- Talabaning axborot manbalari bilan ishlay olish darajasi.

TALABA MUSTAQIL ISHINING VAZIFALARI QUYIDAGILARDAN IBORAT:

- Yangi bilimlarni mustaqil tarzda puxta o`zlashtirish ko`nikmalariga ega bo`lish;
- Kerakli ma`lumotlarni izlab topishning qulay usullari va vositalarini aniqlash;
- Axborot manbalari va manzillaridan samarali foydalanish;
- An`anaviy o`quv va ilmiy adabiyotlar, me`yoriy hujjatlar bilan ishlash;
- Elektron o`quv adabiyotlari va ma`lumotlar banki bilan ishlash;
- Internet tarmog`idan maqsadli foydalanish;
- Berilgan topshiriqning ratsional yechimini belgilash;
- Ma`lumotlar bazasini belgilash;
- Topshiriqlarni bajarishda tizimli va ijodiy yondashish;
- Ishlab chiqilgan loyiha yoki g`oyani asoslash va mutaxassislar jamoasida himoya qilish;
- darslik va o`quv qo`llanmalarining (ularning to`la ta`minlanganligi taqdirda) boblari va mavzularini o`rganish. Tarqatma materiallar bo`yicha Ma`ruza qismlarini o`zlashtirish. O`qitish va nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimlari bilan ishlash. Fanning boblari va mavzulari ustida ishlash;
- fandan nazariy va amaliy mashg`ulotlar o`tish davomida talabalarni ijodiy jarayonga yo`naltirish, ularni tahlil qilish, mustaqil ishlashga o`rgatish, mashqlar bajarish.
- Fanga oid masalalarni, materiallarni tahlil qilish, mantiqiy mulohazalar ustida ishlash.
- Talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog`liq holda fanning muayyan boblari va mavzularini chuqur o`rganish.

Mustaqil ish uchun beriladigan topshiriqlarning shakli va hajmi, qiyinchilik darajasi semestr-dan-semestr-ga ko`nikmalar hosil bo`lishiga muvofiq ravishda o`zgarib, oshib boradi. Fanning ayrim mavzularini o`quv adabiyotlari yordamida mustaqil o`zlashtirish, o`quv manbalari bilan ishlash;

- ❖ Amaliy mashg`ulotlarga tayyorgarlik ko`rib kelish;
- ❖ Muayyan mavzu bo`yicha referat tayyorlash;
- ❖ Rasm chizish;
- ❖ Amaliyotdagi mavjud muammoning yechimini topish, test, munozarali savollar va topshiriqlar tayyorlash;
- ❖ Ilmiy maqola, tezis va ma`ruzalar tayyorlash;
- ❖ Uy vazifalarini bajarish va boshqalar.

MUSTAQIL ISH TOPSHIRIQLARINI MUVAFFAQIYATLI YAKUNLASHLARI UCHUN

QO`YILADIGAN TALABLAR:

- Maqsadning (bilimni mustahkamlash, yangi bilimlarni o`zlashtirish, ijodiy faollikni oshirish, amaliy ko`nikma va malakalarni shakllantirish) aniq asoslanishi;
- Vazifa va topshiriqlarning aniq-ravshan belgilanishi;
- Topshiriqlarni bajarish algoritmi va metodlaridan talabalarning etarli darajada xabardor bo`lishi;
- Maslahat va boshqa yordam turlarining to`g`ri belgilanishi;
- Hisobot shakli va baholash mezonini aniq belgilash;
- Nazorat vaqti, shakli va turlarini aniq belgilab olish.

Talabalar bilimini baholashda reyting tizimini qo`llash maqsadlaridan kelib chiqqan holda mustaqil ish soatlari, ma`ruza va amaliy mashg`ulotlar bo`yicha taqsimlanadi va mos ravishda baholanadi. Talabalar mustaqil ishlarini baholash ajratilgan soatlarga mutanosib ravishda amalga oshiriladi.

Ma`ruza soatlari uchun ajratilgan mustaqil ta`lim soatlarida ma`ruzada berilgan o`quv materiallarini chuqurlashtirilgan tarzda mustaqil o`rganish va konspekt yozish nazarda tutiladi.

**Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi ta'lim yo'nalishi talabalari uchun
Mustaqil ishi mavzulari:
3-kurs; Haykaltaroshlik fani**

№	Mavzu nomi	TMI shakli	Soati
M1	Haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish va tahlil qilish	Amaliy mashg'ulotlarini takrorlash, konspekt qilish, adabiyotlar bilan tanishish, internet ma'lumotlarni to'plash, haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish.	6
M2	Haykaltaroshning asosiy qoidalarini namoyish etuvchi plakatlarni o'rganish	Turli plakatlarni nazariy o'rganib, haykaltaroshlik texnikasi haqida tushuncha xosil qilish. Yozma	6
M3	Haykaltaroshlikka oid maxsus adabiyotlarni mutola qilish	Amaliy mashg'ulotlarini takrorlash, konspekt qilish, adabiyotlar bilan tanishish, internet ma'lumotlarni to'plash, haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish.	6
M4	Haykaltaroshlar ustaxanalariga va ko'rgazma zallariga tashrif buyurish	Ustaxonalarda ijodiy asarlarni nazariy jihatdan o'rganish. Yozma	6
M5	Antik davr niqoblarining o'ziga xosligiga oid tasvirlar ishlash	Antik davr niqoblaridan mustaqil ravishda nusxa ko'chirish. Amaliy	6
M6	Haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish va tahlil qilish	Haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish. Yozma	6
M7	Haykaltaroshning asosiy qoidalarini namoyish etuvchi plakatlarni o'rganish	Turli plakatlarni nazariy o'rganib, haykaltaroshlik texnikasi haqida tushuncha xosil qilish. Yozma	6
M8	Haykaltaroshlikka oid maxsus adabiyotlarni mutola qilish	Adabiyotlar tahlili. Yozma	6
M9	Haykaltaroshlar ustaxanalariga va ko'rgazma zallariga tashrif buyurish	Ustaxonalarda ijodiy asarlarni nazariy jihatdan o'rganish. Yozma	6
M10	Antik davr niqoblarining o'ziga xosligiga oid tasvirlar ishlash	Antik davr niqoblaridan mustaqil ravishda nusxa ko'chirish. Amaliy	6
Jami			60

Mustaqil ishlarni bajarish uchun o`quv-uslubiy adabiyotlar ro`yxati.

№	Muallif	Adabiyotning nomi	ARMda gi soni	Nashr yili
Asosiy adabiyotlar				
1.	Boymetov B.	Qalamtasvir o`qitishning ilmiy asoslari. T., 1995.	5	T-2008
2.	Boymetov B.	Qalamtasvir asoslari. T., 2000	5	T-2018
3.	Boymetov B.	Portret qalamtasvir. T., 2001	5	T-2014
4.	Rostovtsev N.N.	Akademicheskiy risunok. M., 1981	1	T-2006
5.	Safaraliev S.	Uchebno`y risunok v Akademii xudojestv M., 1990.	1	T-2014
6.	Nabiyev M.	Rasm chizishni o`rganish metodikasi. T., 1998	5	
7.	B.Tojiyev N. Isaxojayeva	Qalamtasvir rangtasvir va kompozitsiya asoslari	-	T-2011
8.	B.Boymetov, O'.Nurtayev	Tasviriy san'at texnologiyasi va nusxa ko'chirish	-	T-2007
9.	A.Sulaymonov	Tasviriy san'atda oqim va yo'nalishlar	4	T-2019
10.	Bulatov S	Rangshunoslik	2	T-2016
11.	Xasanov R	Amaliy bezak san'ati mashg'ulotlari metodikasi (ukuv kullanma)	1	T-2007
12.	Xasanov R	Amaliy bezak san'ati mashg'ulotlari metodikasi (ukuv kullanma)	1	T-2007
13.	H.Sultanov N.Mansurov	Chizmatasvir (O`quv qo`llanma)	-	T-2014
14.	B.Boymetov	Haykaltaroshlik va plastik anatomiya	-	T-2007
15.	Botir Boymetov	Qalamtasvir (O`quv qo`llanma)	-	T-2007
16.	A. Kalonov	Qoralama va xomaki chizgilar	-	T-2013
17.	M.Ketti Toshmurodov_	Chizmatasvir	-	T-2012
18.	G Artiqov	Rangtasvir texnikasi va ashyolar texnologiyasi	-	T-2007
19.	R. Xudayberganov	Mahobatli rangtasvir texnika va texnologiyasi	-	T-2015
20.	A. Лаптев	Рисунок пером	-	M-2000
1.	www.rsl.ru;			
2.	www.person.ru;			
3.	www.mf.uz;			
4.	www.tdiu.uz;			

Glossariya

Glossariya

№	Atamalar	Qisqacha mazmuni
1.	<i>Postament</i>	<i>(p"yederal)</i> (poydevor yoki taglik), haykaltaroshlik asarlari o'rnatiladigan taglik (badiiy dizayn ko'rinishida)
2.	<i>Relyef</i>	Haykaltaroshlikning bir ko'rinishi bo'lib yuzadan ma'lum darajada bo'rtib chiqqan bo'ladi
3.	<i>Paleolit</i>	Bu qadimgi tosh asrining uch davridan biridir. Bizning davrimizga qadar qoyatosh rasmlarida, tosh va loydan yasalgan haykalchalarda, dafnlarda saqlanib qolgan insoniyatning eng qadimgi tarixi
4.	<i>Despotizm</i>	Siyosiy hokimiyat qo'lida bo'lgan, zo'ravonlik bilan kuchaygan, diktatorlik boshqaruvini bildiruvchi asosiy xususiyatlaridan biri.
5.	<i>Mifologiya</i>	Qadimgi xalqlarning afsonalarini o'rganadigan ilmiy fan.
6.	<i>Mahobatli haykaltaroshlik</i>	Haykalning ulkan shakli va katta o'lchami hisobga olinib ko'cha maydonlarda, xiyobonlarda va uylarning fasadlarida o'rnatiladi. Monument so'zi lotincha "moneo" -eslatish degan mazmuni anglatadi.
7.	<i>Dastgohli haykaltaroshlik</i>	Maxsus dastgohlarda bajariladigan, ish jarayonida haykal aylanadigan dumaloq yoki to'rtburchak taxtali stendli shtativ dastgohlar ustiga joylashtirilib ishlanadi.
8.	<i>Dekorativ haykaltaroshlik</i>	Istirohat bog'lari, xiyobonlar, ko'cha va bog'lar, shuningdek, me'moriy binolarning devorlarini bezash uchun ishlanadigan turli bezak haykallar kiradi; bu kabi asarlarda ramziy obrazlar, hayvonlar shakli keng ishlatiladi.
9.	<i>Barelyef</i>	Ishlanayotgan tasvirda natura shakli qalinligini yarmidan kami bo'rtib chiqqan bo'ladi:
10.	<i>Gorelyef</i>	Tasvirda natura qalinligining yarmidan ko'prog'ini bo'rtib ishlashga aytiladi. Unda tasvir orqa qism tekisligi ustida tasvirlangan qismlar hajmining yarmidan ko'prog'iga chiqib turadi. Ba'zi elementlarni tekislikdan butunlay ajratish mumkin. Arxitektura inshootlarini bezashning keng tarqalgan bu turida, ko'p figurali sahnalar va landshaftlarni namoyish qilish imkonini beradi.
11.	<i>Dastgoh</i>	Haykaltaroshlik dastgohi ish jarayonida barcha qulayliklarga ega karkasga biriktirilgan natura tasvirini bemalol har tomondga aylantirib ishlash imkoniyatiga ega.
12.	<i>Iskana</i>	Haykallarni ishlash jarayonida bevosita yuzalardagi

		chuqurlik, do'nglik va boshqa elementlarga ishlov berishda qo'llaniladigan asboblarning to'plami.
13.	<i>Bronza</i>	Rangli metallar guruhiga kiradi, to'q sarg'ish rangda bo'ladi, undan ham quyma haykallar yasashda foydalaniladi.
14.	<i>Mis</i>	Rangli metallar guruhiga kiradi, qizg'ish va to'q sariq ranglarda bo'ladi. Misdan haykaltaroshlikda keng foydalaniladi ba'zan haykallar sirti to'lig'icha mis bilan qoplanadi.
15.	<i>Alyuminiy</i>	Rangli metallar guruhiga kiradi, alyuminiy turmushda juda ko'p ishlatiladigan metal turi. Uy ro'zg'or buyumlari va haykaltaroshlikda ham ishlatiladi, o'z rangini yo'qotmaydi.
16.	<i>Qo'rg'oshin</i>	Rangli metallar guruhiga kiradi, tez eruvchan quyma haykallar yasashda foydalansa bo'ladi.
17.	<i>Epidaskop, fil'moskop, kinoproektor, diaproektor</i>	Mashg'ulot jarayonida mavzuga oid materiallarni namoyish qilish uchun zarur texnik vositalar. Ulardan foydalanib haykallar yasashning bosqichli jarayoni jonli ko'rsatib berishda, ular o'rnatilgan hudud lanshaftlarni namoyish qilish mumkin.
18.	<i>Krestik</i>	Karkasga bog'lanadigan simlarning uchuga biriktiriladigan (+) shaklidagi yog'och bo'lakchalari, ular loyni ushlab turish uchun xizmat qiladi
19.	<i>Plakat</i>	Yuzasida mavzuga doir ish jarayoni bosqichlari va yasash metodikasi tasvirlangan rasmlarni o'zida jamlagan ko'rgazmali qurol.
20.	<i>Lepka</i>	Ruscha so'zdan olingan bo'lib birlashtirish, yopishtirish degan ma'noni anglatib, haykallar yasashda amalga oshiriladigan ish turi.
21.	<i>Ekorshe</i>	Hozirda inson yuz plastikasini o'rganishda qo'l keladigan haykal modeli. Bu taniqli fransuz haykaltaroshi J.A. Gudon tomonidan yasalgan yalang'och ko'rinishdagi haykal nomi.
22.	<i>Antik bosh</i>	Antik san'atga xos bo'lgan haykaltaroshlikda ishlangan portretlar yuz tuzilishining gips modeli.
23.	<i>Konsturktiv qurish</i>	Tasvirlash maqsad qilingan naturani barcha o'lchamlari hisobga olinib, o'zaro solishtirilib, nisbatlari aniqlanib qurish va tasvirlash
24.	<i>Xarsang</i>	Yirik shaklga ega bo'lgan tosh, haykaltaroshlikda toshdan yo'nib haykallar yasaladi. Xarsang toshlardan ko'pincha o'z o'rnida tosh joylashgan hududda o'yilib yasaladi. Bu haykallar mahobatli haykaltaroshlik turiga misol bo'lib yirik hajmda bo'ladi.

25.	<i>Realistik</i>	Tarixda, kishilarning ijtimoiy-iqtisodiy hayot tarzini, san'atda esa kishilar obrazini va voqealarni real haqqoniy ifoda etuvchi yo'nalish.
26.	<i>Sfinks</i>	Giza shahridagi Buyuk Sfinks hech qachon, biror joyda to'liq hajmda takrorlanmagan, ammo Sfinks va boshqa hayvonlarning kichik nusxalari xiyobonlar va ko'plab ma'bud majmualarining ajralmas qismiga aylangan.
27.	<i>Fir'avin</i>	Qadimgi Misrda ko'p xudolik hukmron bo'lgan shunga ko'ra, barcha(fir'avin) xudolarning obrazli haykallari san'at darajasiga ko'tarilgan.
28.	<i>Arxeologiya</i>	Shunday sohaki, tarixiy manbalarni ochib beruvchi, qazish natijasida, insoniyatning turmushi va ijtimoiy hayotida foydalanilgan qimmatbaho narsa va buyumlarning xususiyatlarini yoritib beradi
29.	<i>Stupa</i>	Hindistondagi monumental diniy bino (<i>haykaltaroshlik namunalari bilan bezatilgan ibodatxona</i>)
30.	<i>Parietal san'at</i>	Fanda san'at haqiqiy ijodiy badiiy faoliyat va uning natijasi - san'at asari deb ataladi. San'at - bu turli jamiyatlar va madaniyatlarda ijodkorlikning nazariyasi va jismoniy ifodasini anglatuvchi atama.
31.	<i>Jaynizm</i>	Eramizdan avvalgi IX-VI asrlarda Hindistonda paydo bo'lgan qadimiy dxarmlik dini.
32.	<i>Bodisattva</i>	Bodisattva - buddizmda, bodxittaga ega bo'lgan, barcha mavjudotlar manfaati uchun budda bo'lishga qaror qilgan mavjudot.
33.	<i>Slyuda</i>	Texnikada keng qo'llaniladigan, murakkab tarkibli shaffof qatlamli mineral.
34.	<i>Fillit</i>	Metamorfik jins, loydan slyudaga o'tuvchi
35.	<i>Altar</i>	Bu uydagi eng chiroyli xona, ma'budning davomi, xudolar va devolar yashaydigan joy va muqaddas boshpana.
36.	<i>Lar</i>	Rim dinida, xudolar - oila va uyning homiylari.
37.	<i>Etrusklar</i>	Bir vaqtlar zamonaviy Italiya hududidagi Apennin yarim orolida yashagan qadimgi sirli xalq.
38.	<i>Penat</i>	Qadimgi Rim mifologiyasida o'choq xudolari va homiylari, keyin butun Rim xalqi. Har bir oilada odatda ikkita Penates bor edi, ularning tasvirlari yog'ochdan, loydan yoki toshdan yasalgan, o'choq yaqinidagi yopiq xonada saqlanar, va u yerda hamma oila a'zolari yig'ilgan edi.
39.	<i>Doriy va Ioniya uslubi</i>	Miloddan avvalgi VI asrda Kichik Osiyoning g'arbiy sohilidagi Ioniya viloyati va undagi Milet shahri ilm-fan taraqqiyotining markaziga aylangan. Ioniya

		olimlari Misr va Babil olimlarining ilmiy bilimlaridan yaxshi xabardor bo`lib, o`sha bilimlarni yanada rivojlantirganlar. Ular tabiat va jamiyat hodisalarini kuzatib bu hodisalarning sabablarini tushuntirishga harakat qilganlar.
40.	<i>Arxaik davr</i>	Insoniyat hayotining boshlang`ich davri keyingi barcha o`zgarishlarga zamin tug`dirgani sababli, bu davrni o`rganish insoniyat evolutsiyasi asoslarini va uning madaniyati negizi tushuniladi.
41.	<i>Kentavr</i>	Kentavr - ot tanasi va odam boshi, ko`kragi bo`lgan jonzot (qadimgi yunon mifologiyasida);
42.	<i>Yuqori klassika</i>	Eramizdan avval V asrning ikkinchi yarmidan boshlab, Gretsiya siyosiy, iqtisodiy va madaniy ravnaqining oltin davrini boshladi. San`atning hamma tur va janrlari rivojlanib, yuqori klassika davrikishilarning estetik idealhaqidagi tushunchalarini mukammal badiiy obrazlarda ko`rsatadi
43.	<i>Diskobol</i>	(<i>Disk otuvchi</i>) Qadimgi yunon mumtoz haykaltaroshi Miron tomonidan yaratilgan haykal nafaqat estetika va uyg`unlik, texnika va mahorat jihatidan ajoyib san`at asari.
44.	<i>Dalvarzintepa</i>	Dalverzintepa Surxondaryo viloyatining Sho`rchi tumanida, Termiz shahridan 60 km shimolda joylashgan. Olimlarning tadqiqotlaridan ma`lumki bu turar-joyning gullab-yashnagan davri - Kushonlar saltanati davri (miloddan avvalgi I asr - milodiy VI-V asrlar) deb aniqlash mumkin
45.	<i>Varaxsha</i>	Buxoro shahridan 40 km g`arbda antik davrda vujudga kelgan Varaxsha aholi punkti joylashgan. Uning maydoni 100 gektar tuprog`i qalinligi 10 m gacha bo`lgan madaniy qatlam bilan qoplangan Varaxshadagi arxeologik qazishmalar 1937-yilda boshlanib, 1947-53-yillarda V.A. Shishkin tomonidan davom ettirilgan.
46.	<i>So`g`d</i>	So`g`d san`ati O`rta Osiyoning hozirgi mintaqalari – Tohariston, Farg`ona, Choch, Xorazm, Marg`iyona, Yetti-Suv san`atidan farq qiladi.
47.	<i>Baqtriya</i>	Xorazm O`rta Osiyoning qadimiy davlati va mintaqasi bo`lib, markazi Amudaryoning quyi oqimida joylashgan (dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo rivojlangan sug`orish hududi). Bu haqda ilk bor miloddan avvalgi VII asr manbalarida qayd etilgan.
48.	<i>Modernizatsiya</i>	ob`ektni yangilash, uni yangi talab va normalarga, texnik shartlarga, sifat ko`rsatkichlariga muvofiqlashtirish.

49.	Ikonografiya	Konografiya - tasviriy san'atda "san'atning tarixiy turi, badiiy yo'nalishi, uslubi va maktabi, badiiy ifoda usullari va vositalarining xususiyatlaridan qat'i nazar, mavzular, syujetlar, motivlar, tasvirlangan personajlarni tavsiflash". Oddiy qilib aytganda, ikonografiya faqat mavzu rejasini tavsiflovchi va tasviriy san'at metodologiyasi va texnikasiga ta'sir qilmaydigan adabiy faoliyatni anglatadi.
50.	Plastisinografiya	Bu badiiy texnikaning yangi, maxsus va noan'anaviy usuli bo'lib, u rangli plastilinni karton, taxtalar, plastik va boshqalar kabi qattiq va tekis yuzaga qo'llashdan iborat.
51.	Natyurmort	Kundalik hayot yoki tabiat obyektlari (mevalar, gullar va boshqalar) tasvirlangan rasmning bir turi.
52.	Karton	Qo'yilma eskiz chizish uchun mo'ljallangan taglik qogoz.
53.	Grizayil	Tasviriy san'atda asosan rangatsvirda qo'yilmani tasvirlashda ranglarning bir xil tusidan foydalanish texnikasi, bu haykaltarishlikka ham xos.
54.	Fon	Bu rel'yefli tasvirlarda naturaning orqa qismida tasvirlanishi lozim bo'lgan tekislik.
55.	Konsturiktiv qurish	Narsa va buyumlarning barcha qismlari O'lchami hisobga olinib yuzaga tushurish.
56.	Eskiz	Har qanday haykaltaroshlik kompozitsiyasining loyihasini bajarish uchun qilinadigan tayyorgarlik bosqichidagi tasvirlar.
57.	Gips	Tabiiy ekologik toza material, undan issiqlik bilan ishlov berish va maydalash yo'li bilan olingan gips bog'lovchi kukunli materiallar noyob xususiyatga ega.
58.	Rozetka	(frantsuz rozetidan, so'zma-so'z - atirgul), stilizatsiya qilingan gullaydigan gul (masalan, atirgul) ko'rinishidagi bezak naqshlari.
59.	Kitch	Ommaviy ishlab chiqarish va maqom qiymati bilan tavsiflangan ommaviy madaniyatning eng qadimgi standartlashtirilgan ifodalaridan biridir.
60.	Planshet	Qo'yilma rel'yefini bajarish uchun moslashgan maxsus taglik.
61.	Rozetka	Bezakli gips model.
62.	Plastic bog'lanishi	Qiyofachi qomatining tuzilishi va tayanch harakati tizimi elementlarining o'zaro bog'likligi.
63.	Gorelyef	So'zi ham frantsuzcha bo'lib, «baland» rel'yef ma'nosini bildiradi. Haykaltaroshlikning bu turida tasvirlar yuzadan sezilarli darajada bo'rtib chiqqan bo'lib, uning qalinligi o'zining haqiqiy hajmining

		yarmidan oshgan bo'lishi shart.
64.	<i>Barelyef</i>	Ham frantsuzcha so'zdan olingan bo'lib, —pastl rel'yef degan ma'noni anglatadi. Barelyefda haykal tekis yuzaga nisbatan bir oz qabargan bo'lib, uning qalinligi o'zining haqiqiy hajmining yarimidan oshmaydi.
65.	<i>Interyer</i>	Me'moriy kompozitsiya nazariyasida - ob'ektning ichki ko'rinishi, bu obyekt-fazoviy muhitning jihozlari elementlari bo'lgan binoning ichki tarkibi, binoning ichki qismining me'moriy va badiiy dizayni, insonni estetik idrok etish va qulay yashash sharoitlarini ta'minlash, me'moriy yechimi uning funksional maqsadi bilan belgilanadigan bino yoki alohida xonaning ichki maydoni.
66.	<i>Eksteryer</i>	Bino yoki inshootning tashqi ko'rinishi.
67.	<i>Plan</i>	Yuqoridan ko'rinish.
68.	<i>Plafond</i>	Pastdan yuqoriga ko'rinish.
69.	<i>Fasad</i>	Old, orqa, yon ko'rinish.
70.	<i>Animal haykal</i>	Hayvonlarning haykaltaroshlik san'atidagi tasviri
71.	<i>Proporsiya</i>	(<i>lotincha proportio - nisbat, mutanosiblik</i>) - badiiy asar elementlarining qiymatlari nisbati, shuningdek alohida elementlar va umuman butun asar.
72.	<i>Arxitektonika</i>	Bu san'at asarining qurilishi. U ko'p ishlatiladigan atama, "kompozitsiya" atamasi bilan bir xil ma'noda va nafaqat butun asarga, balki uning alohida elementlariga ham qo'llaniladi: tasvir kompozitsiyasi, syujet, bayt va boshqalar. San'atga taalluqli tushuncha.
73.	<i>Silikon</i>	So'zining ma'nosi yuqori molekulyar og'irlikdagi kislorodli organosilikon birikmasi, sintetik materiallarning yangi va juda qiziq va perspektivali turidir. (masalan, PMS tipidagi silikon moylari, GKZH kabi suvni qaytaruvchi vositalar yoki SKTN tipidagi past molekulyar og'irlikdagi kauchuklar).
74.	<i>Qolip</i>	Haykaltaroshlikda nusxa olish uchun ko'p ishlatiladi, odatda qoliplar gips yoki plastikdan quyma shaklda yasaladi.
75.	<i>Statika</i>	(<i>lotincha staticus, yunoncha statos «tik turgan»</i>) tasviriy san'atda dam olish sifati, vizual kuchlar muvozanati (qarang dizayn; uslub; muvozanat). Ko'pgina hollarda, u klassisizm san'atiga xos bo'lgan metrik tuzilishga ega simmetrik kompozitsiyalarga mos keladi.

Ilovalar

O'quv dasturi

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

HAYKALTAROSHLIK
fanining
O'QUV DASTURI

2023/2024 o'quv yili kunduzgi ta'lim shakli, 3-kurslari uchun

Bilim sohasi:	100000	- Ta'lim
Ta'lim sohasi:	110000	- Ta'lim
Ta'lim yo'nalishi:	60111200	- Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi

Namangan – 2023

Fan/modul kodi Haykalm2003	O`quv yili 2023-2024	Semestr V	ECTS - Kreditlar 4
Fan/modul turi Majburiy	Ta`lim tili O`zbek		Haftadagi dars soatlari 4
Fanning nomi	Auditoriya mashg`ulotlari (soat)	Mustaqil ta`lim (soat)	Jami yuklama (soat)
Haykaltaroshlik	60	60	120

I. Fanning mazmuni (FM)

Fanni o`qitishdan maqsad – Mazkur fan mahoratli hayraltaroshlik-rassomlar tayyorlash va ularni kasbga yo`naltirish samaradorligini oshirish borasida munosid o`rin egallaydi. Shu soha bo`yicha barcha ashyolar bilan ishlash texnologiyasini nazariy jihatdan o`rgatish va uni amaliy mashg`ulotlarda tajribadan o`kazish fanning asosiy maqsad vazifasiga kiradi.

Tasviriy san`atda yuqori malaka hosil qilish borasida Hayraltaroshlik mashg`ulotlarini tashkil etish va uni o`qitish yetakchi o`rinda turadi. Chunonchi, mazkur fan musavvirlik va amaliy san`atining keng jabhalarida faoliyat yuritish texnologiyasi, uslubi haqida tayanch tushuncha beradi.

II. Asosiy nazariy qism (Amaliy mashg`ulotlari)

II.I. Fan tarkibiga quyidagi mavzular kiradi:

1-mavzu:Oddiy geometrik shakllardan tuzilgan “Lola” bargli rozetka shaklini ishlar (barelyef)

Rel'yef tushunchasi, fonga nisbatan rel'yefning pastki va yuqori nuqtalarini aniqlash, bajarilayotgan tasvirni yuzaga to`g`ri kompozitsion joylashtirish, rel'yefning butun bir yaxlitligini aniqlash, o`zaro nisbatlarini aniq belgilash.

2-mavzu: Rel'yef tushunchasi. Fonga nisbatan rel'yefning pastki va yuqori nuqtalarini aniqlash.

Rel'yefni fonga nisbatan pastki va yuqori nuqtalarini aniqlash, bajarilayotgan tasvirni yuzaga to`g`ri kompozitsion joylashtirish, Rel'yefning butun bir yaxlitligini aniqlash, o`zaro nisbatlarini aniq belgilash.

3-mavzu: Islimi shaklli rozetkaga qarab natyurmort ishlash(barelef).

Kompozitsiyani bosqichma-bosqichligiga rioga qilish, buyumning plastik echimi, tasvirni natura shakliga o`xshashligiga erishish, shaklning konstruktiv tuzilishi, balandlik va kenglik o`lchamlari.

4-mavzu: Animal haykallar ishlash. Hayvonlar va qushlar shaklini ishlash.

Hayvonlar va qushlar shaklini ishlash, konstruktiv anatomik tuzilishi, tayanch nuqtasi va og`irlik markazi, kompozitsiyani to`g`ri topish, tasvirni metodik ketma-ketlik bosqichida bajarish.

5-mavzu: Mikelandjeloning «Davud» haykali bosh bo`laklariga qarab ishlash. Lab shaklini ishlash

Lab yasash jarayonida avval loy tayyorlab olish, loydan shakl hajmini chiqarish, tayyorlangan ishni pardozlash jarayonlari olib borish. Odam boshi relefini yasash oldingi kalamtasvir mashgulotlardagi boshning xajmini o`rganishda ko`llanilgandek, klassik gips namunalar asosida bajariladi. Bu metodika to`gridir, chunki ikki topshirik xam bir

modeldan bajarilsa talabalar materialni yaxshi o'zlashtiradilar.

6-mavzu: Ko'z shaklini ishlash

Boshning birinchi o'quv etyudini bajarishda faqatgina ko'zning tuzlishi shakli konstruktiv xususiyatlarini ko'rsatib berishga intilish kerak. Ko'zni tasvirlab berishda yana bir qiyinchilik shundan iboratki ular juft shakl bo'lib birgalikda xarakterlanib turadi.

7-mavzu: Burun shaklini ishlash

Burun yasash jarayonida avval loy tayyorlab olish, loydan shakl hajmini chiqarish, tayyorlangan ishni pardoqlash jarayonlari olib borish. Dastlab, bosh umumiy kurinishida yaxlit yasaladi. Ishni zarur o'lchamlar sinchini kurishdan boshlanadi.

8-mavzu: Quloq shaklini ishlash

Quloqning o'quv etyudini bajarishda faqatgina ko'zning tuzlishi shakli konstruktiv xususiyatlarini ko'rsatib berishga intilish kerak. Quloqni tasvirlab berishda yana bir qiyinchilik shundan iboratki ular juft shakl bo'lib birgalikda xarakterlanib turadi.

9-mavzu: Antik davriga mansub bo'lgan gips niqob shakli Rel'yefini ishlash

Antik davrga mansub gips niqobni umumiy yaxlit shakllarga ajratish va Rel'yefda ifodalash

10-mavzu: Inson portreti, Niqobini ishlash.

Inson bosh qismini umumiy yaxlit tekisliklarga ajratish va Rel'yefda ifodalash.

II.2. AMALIY MASHG'ULOT MAVZULARINI TAQSIMLANISHI

№	Mavzular	Soati
V-SEMESTR		
M1	Oddiy geometrik shakllardan tuzilgan "Lola" bargli rozetka shaklini ishlar (barel'yef)	6
M2	Rel'yef tushunchasi. Fonga nisbatan rel'yefning pastki va yuqori nuqtalarini aniqlash	6
M3	Islimi shaklli rozetkaga qarab natyurmort ishlash(barelef).	6
M4	Animal haykallar ishlash. Hayvonlar va qushlar shaklini ishlash.	6
M5	Mikelandjeloning «David» haykali bosh bo'laklariga qarab ishlash. Lab shaklini ishlash	6
M6	Ko'z shaklini ishlash	6
M7	Burun shaklini ishlash	6
M8	Quloq shaklini ishlash	6
M9	Antik davriga mansub bo'lgan gips niqob shakli Rel'yefini ishlash	6
M10	Inson portreti, Niqobini ishlash.	6
Jami		60

Amaliy mashg'ulotlar ustaxonalarda multimedia qurilmalari bilan jihozlangan auditoriyada bir akademik guruhga bir professor-o'qituvchi tomonidan o'tkazilishi zarur. Mashg'ulotlar faol va interfaktiv usullar yordamida o'tilishi, mos ravishda munosib pedagogik va axborot texnologiyalar qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

III. Mustaqil ish mavzulari va shakllari

№	Mavzu nomi	TMI shakli	Soati
M1	Haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish va tahlil qilish	Amaliy mashg'ulotlarini takrorlash, konspekt qilish, adabiyotlar bilan tanishish, internet ma'lumotlarni to'plash, haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish.	6
M2	Haykaltaroshning asosiy qoidalarini namoyish etuvchi plakatlarini o'rganish	Turli plakatlarini nazariy o'rganib, haykaltaroshlik texnikasi haqida tushuncha xosil qilish. Yozma	6

M3	Haykaltaroshlikka oid maxsus adabiyotlarni mutola qilish	Amaliy mashg'ulotlarini takrorlash, konspekt qilish, adabiyotlar bilan tanishish, internet ma'lumotlarni to'plash, haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish.	6
M4	Haykaltaroshlar ustaxanalariga va ko'rgazma zallariga tashrif buyurish	Ustaxonalarda ijodiy asarlarni nazariy jihatdan o'rganish. Yozma	6
M5	Antik davr niqoblarining o'ziga xosligiga oid tasvirlar ishlash	Antik davr niqoblaridan mustaqil ravishda nusxa ko'chirish. Amaliy	6
M6	Haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish va tahlil qilish	Haykaltaroshlarning ijodiy asarlarini o'rganish. Yozma	6
M7	Haykaltaroshning asosiy qoidalarini namoyish etuvchi plakatlarni o'rganish	Turli plakatlarni nazariy o'rganib, haykaltaroshlik texnikasi haqida tushuncha xosil qilish. Yozma	6
M8	Haykaltaroshlikka oid maxsus adabiyotlarni mutola qilish	Adabiyotlar tahlili. Yozma	6
M9	Haykaltaroshlar ustaxanalariga va ko'rgazma zallariga tashrif buyurish	Ustaxonalarda ijodiy asarlarni nazariy jihatdan o'rganish. Yozma	6
M10	Antik davr niqoblarining o'ziga xosligiga oid tasvirlar ishlash	Antik davr niqoblaridan mustaqil ravishda nusxa ko'chirish. Amaliy	6
Jami			60

Mustaqil o`zlashtiriladigan mavzular bo`yicha talabalar tomonidan taqdimotlar va amaliy ishlar tayyorlash tavsiya etiladi.

III.1. Fan o`qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)

Haykaltaroshlik fanida quyidagi asosiy san`at sohalari bo`yicha erkin ijod qilish va amaliy ishlar bajarishni o`zlashtirish talab etiladi:

- ❖ Haykaltaroshlik ashyosi va texnologiyasi, lumladan qolip tayyorlash, undan foydalanish, pardoqlash va ranglash texnologiyasini o'rganish.
- ❖ Narsa va predmetlar tasvirini Rel'yef, barel'yef, gorel'yef hamda uch o'lcham asosida to'g'ri ifodalash;
- ❖ Inson tana qismlarining o'ziga xos tomonlarini gips modeli asosida aniq nasvirlash;
- ❖ Inson gavdasining nisbatlar o'chami, plastirasi, ogirlik nuqtalari va muvozanatini aniqlashga doir mahorat va ro'nikmalarni egallash;
- ❖ Tabiatdagi daraxtlar, o'simliklar va gullar vjsitasida Rel'yefli rompozitsiya bajarish;
- ❖ Hiyobon va sayilgozlar uchun bezakli badiiy kompozitsiyalar ,ajarish konikmasini hosil qilish;
- ❖ Shahar va turli diqqatga sazovor joylar uchun mahobatli yodgorlik haykal namunalarini ijod qilish bo'yicha etarli malakasini egallash;
- ❖ Haykaltaroshlikning barcha sohalarida erkin ijod qilish tajribasini shakllantirish.

III.2. Ta`lim texnologiyalari va metodlari:

- ma`ruzalar;
- interfaol keys-stadilar;
- amaliy mashg'ulotlar (mantiqiy fiklash, tezkor savol-javoblar);
- guruhlarda ishlash;

- taqdimotlarni qilish;
- individual loyihalar;
- jamoa bo`lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar.

III.3. Kreditlarni olish uchun talablar:

Fanga oid nazariy va amaliy tushunchalarni to`la o`zlashtirish, tahlil natijalarini to`g`ri aks ettira olish, o`rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish, ijod qilish va joriy, oraliq nazorat shakllarida berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo`yicha amaliy ishni topshirish

Fanga ajratilgan kreditlar talabalarga har bir semestr bo`yicha nazorat turlaridan ijobiy natijalarga erishilgan taqdirda taqdim etiladi.

Fan bo`yicha talabalar bilimni baholashda oraliq (ON) va yakuniy (YaN) nazorat turlari qo`llaniladi. Nazorat turlari bo`yicha baholash: 5 – “a`lo”, 4 – “yaxshi”, 3 – “qoniqarli”, 2 – “qoniqarsiz” baho mezonlarida amalga oshiriladi.

Oraliq nazorat har semestrda bir marta amaliy ish shaklida o`tkaziladi.

Talabalar semestrlar davomida fanga ajratilgan amaliy (seminar) mashg`ulotlarda muntazam, har bir mavzu bo`yicha baholanib boriladi va o`rtachalanadi. Bunda talabaning amaliy (seminar) mashg`ulot hamda mustaqil ta`lim topshiriqlarini o`z vaqtida, to`laqonli bajarganligi, mashg`ulotlardagi faolligi inobatga olinadi.

Shuningdek, amaliy (seminar) mashg`ulot va mustaqil ta`lim topshiriqlari bo`yicha olgan baholari oraliq nazorat turi bo`yicha baholashda inobatga olinadi. Bunda har bir oraliq nazorat turi davrida olingan baholar o`rtachasi oraliq nazorat turidan olingan baho bilan **qayta o`rtachalanadi**.

O`tkazilgan oraliq nazoratlardan olingan baho **oraliq nazorat natijasi** sifatida qaydnomaga rasmiylashtiriladi.

Yakuniy nazorat turi semestrlar yakunida tasdiqlangan grafik bo`yicha amaliy ish shaklida o`tkaziladi.

Oraliq (ON) va yakuniy (YaN) nazorat turlarida:

Talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi, ijodiy fikrlay oladi, mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo`llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo`yicha tasavvurga ega deb topilganda – **5 (a`lo) baho**;

Talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo`llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo`yicha tasavvurga ega deb topilganda – **4 (yaxshi) baho**;

Talaba olgan bilimni amalda qo`llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo`yicha tasavvurga ega deb topilganda – **3 (qoniqarli) baho**;

Talaba fan dasturini o`zlashtirmagan, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan (mavzu) bo`yicha tasavvurga ega emas, deb topilganda – **2 (qoniqarsiz) baho** bilan baholanadi.

Foydalaniladigan asosiy darsliklar va o`quv qo`llanmalar ro`yxati Asosiy adabiyotlar

1. Boymetov B.B. Haykaltaroshlik. Kasb-hunar kollejlari uchun o`quv qo`llanma. Toshkent, 2005
2. Shobaratov P.P. Haykaltaroshlik. O`quv uslubiy majmua. Nizomiy nomli TDPU. 2011

Qo'shimcha adabiyotlar

1. Axmedov N.K. "Odam anatomiyasi" Atlas. Toshkent, 1996

Elektron ta'lim resurslari

www.nbgf.intal.uz

www.Ziyo-Net.Uz

www.tdpu.uz

www.pedagog.uz

www.edu.uz

tdpu-INTERNET.Ped

Namangan davlat universiteti tomonidan ishlab chiqilgan va tasdiqlangan:

- "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" kafedrasining 2023-yil, 28-iyundagi 11-sonli majlisida muhokama qilingan va tasdiqqa tavsiya etilgan.
- San'atshunoslik fakulteti kengashining 2023-yil, 29-iyundagi 11-sonli majlisida ma'qullangan va tasdiqqa tavsiya etilgan.
- NamDU o'quv-uslubiy kengashining 2023-yil, 11-iyuldagi 12-sonli majlisida muhokama qilingan va tasdiqlangan.

Fan/modul uchun mas'ul:

M.Abdumuminov - Namangan davlat universiteti "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" kafedrasi stajyor-o'qituvchisi.

B.Nabiyev - Namangan davlat universiteti "Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi" kafedrasi stajyor-o'qituvchisi.

Taqrizchilar:

A.Amanullayev – NamDU "Amaliy san'at va rangtasvir" kafedrasi p.f.n., dotsenti.

V.Buvayev – NamDU "Amaliy san'at va rangtasvir" kafedrasi v-b. dotsenti.

NamDU o'quv-uslubiy boshqarma
boshlig'i

X. Mirzaaxmedov

San'atshunoslik fakulteti dekani

A. Sayfitdinov

Tasviriy san'at va muhandislik
grafikasi kafedrasi mudiri

X. Rizayev

Tuzuvchi

M. Abdumuminov

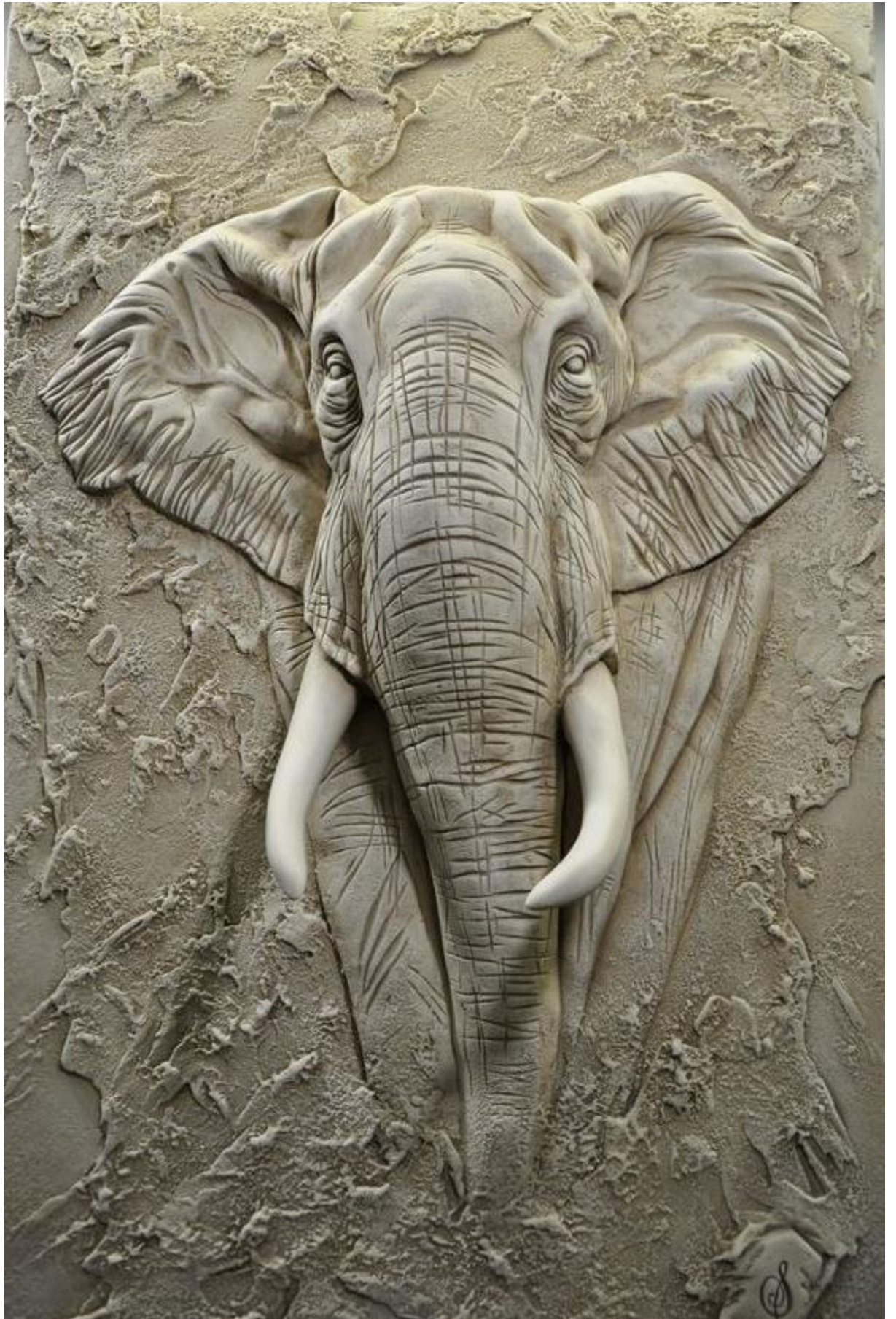
Tarqatma materiallar

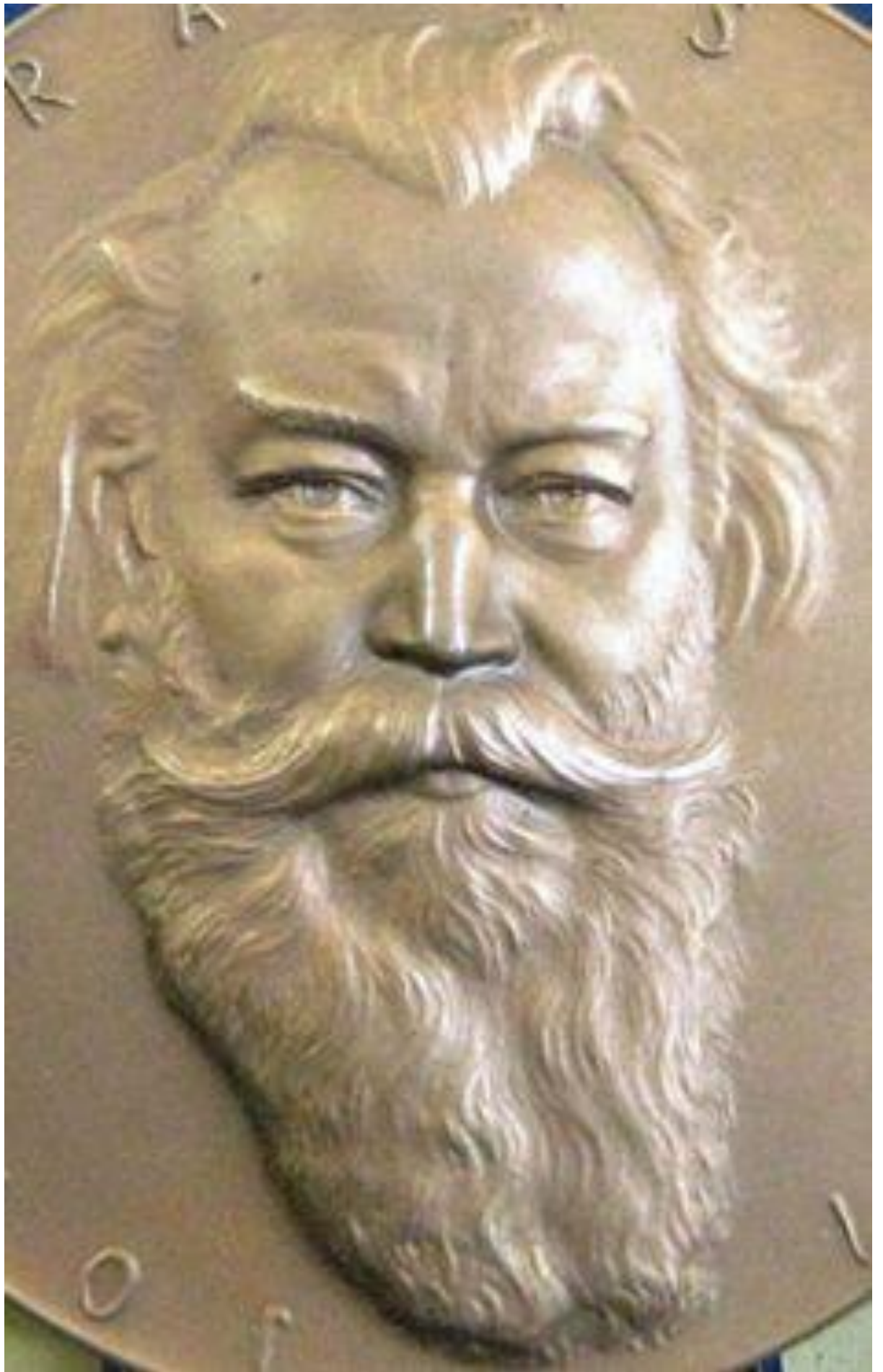
GIPSLI GEOMETRIK SHAKILLAR

RELYEF BO'RTMA TASVIRLAR

TESTLAR

**60111200 – Tasviriy san’at va muxandislik grafikasi yo‘nalishi 3-kurs
talabalari uchun “Haykaltaroshlik”fanidan
TEST SAVOLLARI**

№	Test topshirig‘i	A	B	C	D
1.	Dastlab anatomiyani murdalar ustida aktiv urganishga kirishgan italyan rassomi va xaykaltaroshi kim?	Leonardo da Vinchi	Mikelanjelo Buanorotti	Antonio Polaylo	Andrey Vorrokye
2.	Leonardo da Vinchi odam va xayvonlar anatomiyasiga oid kancha anatomik rasmlar chizib koldirgan	200 ta	500 ta	1000 dan ortik	700 dan ortik
3.	1514-1564 yillarda birinchi marta nashr etilgan «Odam tanasining tuzilishi» nomli asarning muallifi kim?	Iogann Stnfan Kalkar.	Tizian	Leonardo da Vinchi	Andrea Vezaliy
4.	Parijda ta'sis etilgan rassomlik va xaykaltaroshlik Akademiyasida nechanchi yilda anatomiya kafedrasini tashkil etilgan.	1648 yilda	1725 yilda	1747 yilda	1810 yilda
5.	Rossiya fanlar akademiyasi koshidagi rasm sinflarida nechanchi yilda plastik anatomiya majburiy Fan sifatida urgatila boshlangan.	1725 yilda	1648 yilda	1525 yilda	1747 yilda
6.	Plastik anatomiya rus tilidagi dastlabki kullanma kachon va Kim tomonidan nashr etilgan.	1648 yilda A. Ivanov tomonidan	1701 yilda K.P.Bryullov tomonidan	1747 yilda A.P. Losenko tomonidan	1875 yilda I.YE.Repin tomonidan
7.	Inson skeletida xilma-xil va turli katta-kichiklikda suyaklardan kanchasi mavjud	50 tadan ortik	100 tadan ortik	150 tadan ortik	200 tadan ortik
8.	Ogirlik kup tushadigan suyaklar kuprok tananing kaysi joylarida joylashgan.	Son va boldir suyaklarida	Yelka va bilak suyaklarida	Son, boldir, bilak suyaklarida	Oyok panjasi, umurtka pogonasida
9.	Muskullar skelet suyaklarining kaysi kismlariga birikadi?	Bugimlardan pastga	Suyaklar dumbochalari va gadir-budur joylariga	Suyaklarning sillik joylariga	Fakat bugimlarga
10.	Suyaklarning bir-biriga birikishining kandy turlari mavjud.	Uzluksiz va kuzgalmas, uzluksiz va kam kuzgaluvchan birikish	Uzluqli va kuzgaluvchan birikish	Uzluqli va uzluksiz birikish	Uzluksiz va kuzgalmas, uzluksiz va kam kuzgaluvchan uzluqli va

					kuzgaluvchan birikish
11.	Suyakning bugim xaltachasining ichki sirti suyaklarini sirganishini osonlashtiradigan kanday suyuklik mavjud	Ok rangli, kizil rangli suyuklik	Sinovial suyuklik	Pushti rangli suyuklik	Kon tarkibiga uxshash suyuklik
12.	Bir ukli bugimlarni toping	Egarsimon, tuximsimon	Sharsimon, yassi	Tuxumsimon, chigirsimon	Silindirsimon, chigirsimon
13.	Ikki ukli bugimlarni toping	Egarsimon, sharsimon	Ellinssimon, egarsimon	Silindirsimon, chigirsimon	Tuxumsimon, chigirsimon
14.	Yelka bugim kanday bugim turiga kiradi.	Kup ukli sharmison	Bir ukli silindirsimon	Ikki ukli ellinssimon	Uch ukli oddiy
15.	Kongruentlik nimaga aytiladi?	Bugimda birikadigan suyak yuzalarining shakli va katta-kichikligi jixatdan bir-biriga mos kelishini	Bugimda birikadigan suyak yuzalarining shakl jixatdan bir-biriga mos kelishi	Bugimdagi suyak yuzalarining, uklarning uzaro sillik mos kelishi	Bugim suyak yuzalarining ukLarga mos kelmasligi
16.	Umurtka pogonasi nechta Umurtkadan tashkil topgan.	30-32 ta Umurtkadan	30-34 ta Umurtkadan	30-36 ta Umurtkadan	33-34 ta Umurtkadan
17.	Umurtka pogonasi kaysi Umurtkalaridan iborat	7 ta buyin, 12 ta kukrak, 5 ta bel, 5 ta dumgaza, 4-5 ta dum umurtkalaridan	7 ta buyin, 10 ta kukrak, 5 ta bel, 5 ta dumgaza, 7 ta dum Umurtkalaridan iborat	12 ta kukrak, 7 ta buyin, 5 ta bel, 4 ta dumgaza va 4-5 ta dum umurtkalaridan iborat	Hammasi tugri
18.	Umurtka pogonasining oldinga va orkaga bukilishi kanday ataladi.	Skolioz, lordoz	Skolioz, kifoz	Kifoz, normal	Lordoz, kifoz
19.	Kovurgalar necha juft va kanday suyaklardan iborat buladi.	12 juft uzun, yassi bukik suyaklardan	12 juft kalta, yassi suyaklardan	12 juft uzun-kiska suyaklardan	12 juft dumalok suyaklardan
20.	Mush suyagiga tugridan tugri ustki nechta kovurganing togaylari birikadi.	12 ta	10 ta	9 ta	8 ta
21.	Kimirlab turadigan yoki adashgan kovurgalar deb nechanchi kovurgalarga aytiladi.	XI-XII chi	X-XI chi	IX-YIII chi	YII-YIII chi
22.	Nomsiz suyak kayerda joylashgan va kanday suyaklardan tashkil topgan	Yonokda, yonok rovogi, peshona suyagi, chakka suyagidan	Chanokda, bir-biri bilan kuzgalmas tarz daberikmasi	Yonbosh, kob va kuylig suyagidan iborat, ...	Oyokda, boldir, son, oyok panjasi suyaklaridan tashkil topgan
23.	Ayol chanogi erkak chanogidan nima bilan fark kiladi	Deyarli fark kilmaydi	Ancha past va kupincha kengrok buladi, sonlarning	Ancha yukori va kupincha kengrok buladi. Sonning katta kust suyaklarida	Fark kiladi, sababi ayol erkak chanogiga nisbatan

			katta kustlari kuprok tashkariga chikib turadi	uzgarishlar bulmaydi.	sillik va chiroyli buladi.
24.	Erkin oyok sikeliyeti kandayo suyaklardan tashkil topgan	Son suyagi, sonning ichki dungi, boldir suyagidan tashkil topgan	Son suyagi, katta kust, boldir va oyok panjasi xamda barmok falanganlaridan tashkil topgan	Son suyagi, boldir suyaklari va oyok panjasi suyaklaridan tashkil topgan	Hamma javob tugri
25.	Son suyagi kanday suyak va u kanday farqlanadi?	Eng uzun suyak, kiyshik xolda jolashishdan farqlanadi	Eng uzun suyak naysimonligidan farqlanadi	Eng uzun suyak muskullarning joylashishidan farqlanadi	Eng uzun suyak bulib tanasi va ikkita uchi-ustki va tashki uchi far kilinadi.
26.	Son suyagining orka yuzasida X xarfiga uxshab joylashgan ikkita chizik kanday nomlanadi va ular nima uchun xizmat kiladi	Son suyagining mustaxkamlab turishi uchun xizmat kiladi.	Son suyagining ichki va tashki labi deb ataladi va uskullarni birikishi uchun xizmat kiladi.	Son suyagining mustaxkamlanishi ni oshiruvchi muskullar tizimi deb ataladi	Son suyagining ichki va tashki labi deb ataladi
27.	Boldir kanday suyaklardan iborat	Katta va kichik boldir suyaklaridan iborat	Katta va kichik boldir va oyok suyaklaridan iborat	Katta boldir, son suyagi bilan birikadigan bugim yuzasidan iborat	Kichik boldir suyagi oyok panjasi skeletlaridan
28.	Oyok panjasi skeleti necha kismdan iborat	Ikki kismdan kaft usti, oyok kaftidan	Uch kismdan kaft usti, oyok kafti va barmok falangalaridan	Turt kismdan katta va kichik boldir, kaft usti va kaftdan	Kaft usti va barmok falangalaridan
29.	Kaft usti kanday suyaklardan iborat	Oshik suyak, tovon suyagi, kayksimon suyakdan	Oshik suyak kayksimon, uchta ponasimon suyaklardan	Kayksimon, uchta ponasimon, oshik suyakdan	Oshik suyak kayksimon, uchta ponasimon va kubsimon suyaklardan
30.	Barmok falangalari Hammasi bulib nechta?	9 ta.	10 ta.	12 ta.	14 ta
31.	Yelka kamari skeleti kanday suyaklardan iborat?	Umrov va bir juft kurak suyaklaridan	Umrov va kurak suyaklaridan	Bir juft umrov suyaklaridan	Bir juft umrov va bir juft kurak suyaklaridan
32.	Ikkala umrov suyagi uzining tush tomonidagi uchlari va tush suyagi bilan odam tanasida nima xosil kiladi	Tush suyagini	Yelka kamarini	Buyinturuk chukurchasini	Yelka xalkasini
33.	Erkin kul skeleti kanday	Bilak va tirsak	Yelka bilak va	Bilak va tirsak,	Bilak va

	suyaklardan tashkil topgan?	suyaklardan	tirsaksuyaklari dan	kul panjasi suyaklaridan	tirsak, yelka va kul panjasi skeletidan...
34.	Yelka bilak tirsak bugimida kanday vazifani bajaradi?	Tirsak bugimida yozishda ishtirok etadi	Tirsak bugimida aylanishida ishtirok etadi	Tirsak bugimida bukishda ishtirok etadi.	Tirsak bugimida ishtirok etmaydi
35.	Yelka muskullari kanday muskullardan tashkil topgan?	Ikki boshli va uch boshli muskullardan	Yelka muskuli va Tumshuk yelka muskulidan	Yelka muskul iva yelkaning uch boshli muskulidan	Ikki uch boshli muskullar va tumshuk yelka muskullaridan
36.	Bilak muskullari kanday xarakterlarni bajaradi	Kul panjasi bilan barmoklarni xarakterga keltiradi	Barmoklarni xarakterga keltiradi	Yelka bilan birgalikda ishlaydi	Ogirikni maxkam sikish uchun xarakterga keladi
37.	Bosh muskullari necha gruppaga bulinadi va kanday muskullardan iborat?	Uch guruppaga bulinadi va orka miya, yuz, peshana muskullardan iborat	Uch gruppaga bulinadi va chakka miya va yuz muskullaridan iborat	Ikki gruppaga bulinadi va chaynov, mimika muskullaridan iborat	Ikki gruppaga bulinadi va miya yuz muskullaridan iborat
38.	Mimika muskullari kaysi javobda tugri kursatilgan	Peshona, peramidasimon, koshlarni chimiruvchi, kuzni doiraviy muskuli, kulgi ya'ni katta yanok muskullaridan	Yukori labning kvadrat muskuli, yigi muskuli, burun muskulidan	Burun tusigini past tushuruvchi muskul, ogizning doiraviy muskulidan	Hamma javoblar tugri
39.	Chaynov muskullari kanday muskullardan tashkil topgan?	Asl chanog muskuli, kanoatsimon muskullaridan	Chakka muskuli, kanoatsimon muskullaridan	Asl chanog muskuli, Chakka muskuli, kanoatsimon muskullaridan	Hamma javoblar tugri
40.	Tananing kaysi kismida mimika muskullari joylashgan?	Gavda kismida	Sezgi organlari rivojlangan kismida	Orka miyaning ichki kismida	Boshning yuz kismida
41.	«Odam tanasining tuzilishi» nomli asarning muallifi kim?	Iogann Stefan Kalkar	Tisian	Leonardo do Vinchi	Andrea Vezaliy
42.	Mikelanjelo Buanarotti kachon va kayerda tavallud topgan?	1470 yilda Florensiyada	1450 yilda Kapreze shaxarchasida	1460 yilda Rimda	1475 yil 6 mart Kapreze shaxarchasida
43.	Dastlab anatomiyani murdalar ustida faol urganishga kirishgan italyan rassomi va xaykaltaroshi kim?	Leonardo do Vinchi	Mikelanjelo Buanarotti	Andrey Vorrokye	Antonio Polaylo
44.	Inson skeletida xilma-xil va turli katta-kichiklikdagi	300 tadan ortik	250 tadan ortik	200 tadan ortik	150 tadan ortik

	suyaklardan kanchasi mavjud?				
45.	Suyaklarning bir-biriga birikishining kandy turlari mavjud?	Uzluksiz va kuzgalmas, uzluksiz va kam kuzgaluvchan birik	Uzluqli va kuzgaluvchan birikish	Uzluqli va uzluksiz birikish	Uzluksiz va kuzgalmas, uzluksiz va kam kuzgaluvchan birikish
46.	Plastik anatomiya fani nitmani urgatadi?	Suyaklar va muskullar tugrisidagi ta'limotni	Inson organizmi va ichki organlarni	Odam oliy nerv tuzilmasini	Inson xarakatlarini
47.	Barmok falangalari Hammasi bulib nechta ?	9 ta	10 ta	11 ta	14 ta
48.	Erkin kul skeleti kandy suyaklardan tashkil topgan?	Bilak va tirsak suyaklaridan	Yelka, bilak va tirsak suyaklaridan	Bilak va tirsak, yelka va kul panjasi suyaklaridan	Bilak va tirsak, kul panjasi suyaklaridan
49.	Umurtka pogonasi nechta umurtkadan iborat?	30-31 ta	30-32 ta	30-36 ta	33-34 ta
50.	Kovurgalar nechta juft va kandy suyaklardan iborat buladi?	12 juft - uzun, yassi, bukuk suyaklaridan	12 juft - kalta, yassi suyaklaridan	12 juft dumalok suyaklardan	12 juft uzun, kiska suyaklardan
51.	Tush suyagigga tugridan-tugri nechta kovurganing togaylari birikadi?	12 ta	10 ta	9 ta	7 ta
52.	Adashgan yoki soxta kovurga deb atalishning sababi nima?	Unday kovurga mavjud emas	Dumalok bulganligi uchun	Yassi va uzun bulganligi uchun	Bir uchi birikmagani uchun
53.	Leonardo do Vinchi kachon tavallud topgan?	1452 yil 15 aprelda Vinchi kishlogida	1450 yil 10 iyulda Florensiyada	1460 yil 12 aprelda Italiyada	1462 yil 12 aprelda Rimda
54.	Bilak muskullari kandy xarakatlarni bajaradi?	Barmoklarni xarakatga keltiradi	Yelka bilan birgalikda ishlaydi	Kul panjasi bilan barmoklarni xarakatga keltiradi	Tirsak bugimida ishtirok etmaydi
55.	Yelka kamari skeleti kandy suyaklardan iborat?	Umrov va bir juft kurak suyaklaridan	Umrov va kurak suyaklaridan	Bir juft umrov suyaklaridan	Bir juft umrov va bir juft kurak suyaklaridan
56.	Amir Temur siymosini kim yaratgan?	Baxodir Jalolov	Raxim Axmedov	Malik Nabiev	O. Qozoqov
57.	Andijondagi Bobur xaykalini kim yaratgan?	Ravshan Mirtojiev	Boymatov Botirjon	N.Kuttamurodov	R. Abdurashidov
58.	Xaykaltaroshlik san'atida nimalar aks ettiriladi?	jonsiz predmetlar	gullar	odam	manzara
59.	...Amerikadagi "Ozodlik haykali" ning muallifi. Nuqtalar o'rniga kerakli so'zlarni qo'ying.	Bartold	Miron	Fidiy	Mikelandjelo
60.	Ark - bu:	Ma'muriy obida	Xaykal	Xona	Odam
61.	Kontur nima?	Badiiy yunalish	Me'moriy bezak	Saykallash	Chegara, chizik

62.	Ganchkor bu.....	Alebastr,gips bilan ishlovchi usta	Naqqosh	Grafik	Dizayner
63.	1993 yili Toshkentda o‘rnatilgan Amir Temur yodgorligi xaykaltaroshlikning ... turiga mansub. Nuqtalar o‘rniga kerakli so‘zni qo‘ying.	Maxobatli	Dastgohli	Bezakli	Bog‘-hiyobon
64.	1991 yili Chirchiq shahrida o‘rnatilgan Alisher Navoiy xaykali muallifi – bu:	A.Raxmatullaev, L.Ryabtsev	I.Jabborov, K.Jabborov	U.Mardiev, D.Ro‘ziboev	M.Musaboev, A.Boymatov
65.	Samarqanddagi Amir Temur xaykali ... tomonidan ijod qilingan. Nuqtalar o‘rniga kerakli so‘zni qo‘ying.	1996 yili I.Jabborov va K.Jabborovlar	1991 yili E.Aliev, N.Bandeladze	1994 yilda A.Raxmatullaeva va P.Padosinnixovlar	1992 yili Navoiyda E.Aliev, A.Raxmatullaev
66.	Andijondagi Bobur xaykali muallifi - bu:	R.Mirtojiev.	Boymatov.	N.Kuttamurodov	B.Tojiev
67.	«Diskobol» haykali muallifi – bu:	Miron	Peoniy	Polignot	Fidiy
68.	Yirik haykaltaroshlik turi - bu:	monumental haykaltaroshlik deyiladi	dekorativ haykaltaroshlik deyiladi	dastgoh haykaltaroshlik deyiladi	mayda plastika, yoki terrakota deyiladi
69.	Arxaika davri Gretsiya tasviriy san’atidagi «Kora» haykallarida... Nuqtalar o‘rniga kerakli so‘zni qo‘ying.	ayol siymosi aks ettirilgan	yalang‘och o‘smir siymosi aks ettirilgan	yarim o‘ralgan ayol siymosi aks ettirilgan	Harakatdagi inson siymosi aks ettirilgan
70.	Toshkentdagi Pedagogika univrsiteti oldiga o‘rnatilgan haykaltaroshlik kompozitslari muallifi – bu:	O.Korjinskaya	A.Axmedov	N.Krimskaya	I.Jabborov
71.	Xoreografiya bilim yurti binosinnig old tomoniga ishlangan barelef muallifi – bu:	N.Krimskaya	Korjinskaya	F.Grishchenko	YA. Kuchis
72.	Toshkent, Samarqand va Shahrisabzda o‘rnatilgan Amir Temur mahobatli haykaltaroshlik asarlarining mualliflari kim?	I.Jabborov, K.Jabborov	Ravshan Mirtojiev	Damir Ro‘ziboev	Abdumo‘min Boymatov
73.	Haykaltaroshlikda qanday materiallar ishlatiladi?	Marmar, bronza	oltin	qum	tosh, tuproq
74.	Haykaltaroshlikda qanday materiallar ishlatiladi?	hamma javob to‘g‘ri	marmar	bronza	tosh, tuproq
75.	Leonardo da Vinchi	Buyuk Italiya rassomi, haykaltaroshi, me‘mor (XV-XVI asrlardagi Italiya rassomi)	Uyg‘onish davrining rassomi	«Djakonda» muallifi.	Rim rassomi

76.	Arxitektura ... ma'nosini anglatadi. Nuqtalar o'rniga kerakli so'zlarni qo'ying.	Qurilish san'ati, me'morchilik inshootlarining loyixalash ilmi	Deraza va eshik o'rinlari	Qurilish devorlari	Qurilish materiallari
77.	Buyumlar yasash va eng avvalo kaysi mamlakatdan boshlangan?	Misr	Hindistondan	Xitoy	YUnoniston
78.	Interer va eksterer tushunchalari san'atning qaysi turida keng tarqalgan	Me'morlikda	Amaliy san'atda	Grafika	Xaykaltaroshlikda
79.	Kapitel –bu:	Ustunning yuqori qismidagi bezagi	Gumbaz	Sopol	Gips xaykallar
80.	Uzbekistondagi loydan yaratilgan yodgorliklar turlari	Uy-joy devorlari, xaykallar va devoriy rasmlar	Uy-joylar	Mudofa devorlari	Xaykallar
81.	Uzbekistondagi loydan yaratilgan inshootlar kachondan kurila boshlagan?	Neolit davri	Bronza davridan (er.avv.III-II ming yilliklar)	Antik davrlardan	Urta asrlardan
82.	Uzbekistonda loydan ishlangan xaykalchalar kachondan yaratila boshlagan	Antik davrdan	Urta asrlardan	Neolit davridan	Bronza davridan
83.	Uzbekistonda loyli devoriy rasmlar kachondan ishlana boshlangan?	Antik davrdan	Bronza davridan	Urta asrlardan	Tosh davridan
84.	Samarkandan topilgan devoriy rasmlar kaerda ochilgan?	Registonda	Afrosiyob yodgorligida	Bogi maydonda	Omonkutongoridan
85.	Afrosiyob devoriy rasmlari kaysi asrlarga mansub?	VII-VIII asrlarga	V-VIII asrlarga	V-VI asrlarga	Antik davrga
86.	Dastlab anatomiyani murdalar ustida aktiv urganishga kirishgan italyan rassomi va xaykaltaroshi kim?	Leonardo da Vinchi	Mikelanjelo Buanorotti	Antonio Polaylo	Andrey Vorrokye
87.	1514-1564 yillarda birinchi marta nashr etilgan «Odam tanasining tuzilishi» nomli asarning muallifi kim?	Iogann Stnfan Kalkar.	Tizian	Leonardo da Vinchi	Andrea Vezaliy
88.	Plastik anatomiyadan rus tilidagi dastlabki kulanma kachon va Kim tomonidan nashr etilgan.	1648 yilda A. Ivanov tomonidan	1701 yilda K.P.Bryullov tomonidan	1747 yilda A.P. Losenko tomonidan	1875 yilda I.YE.Repin tomonidan
89.	Muskullar skelet suyaklarining kaysi kismlariga birikadi?	Bugimlardan pastga	Suyaklar dumbochalari va gadir-budur joylariga	Suyaklarning sillik joylariga	Fakat bugimlarga
90.	Kovurgalar necha juft va kanday suyaklardan iborat buladi.	12 juft uzun, yassi bukik suyaklardan	12 juft kalta, yassi suyaklardan	12 juft uzun-kiska suyaklardan	12 juft dumalok suyaklardan

